

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

"Kunskap och drift segrar öfver alla hinder"

Sjöberg, Josefine

Published: 01/01/2022

Document Version

Final published version

Document License

Publisher rights policy

[Link to publication](#)

Please cite the original version:

Sjöberg, J. (2022). "Kunskap och drift segrar öfver alla hinder": Skapandet och cirkulerandet av kunskap i Finska Hushållningssällskapetets insamlingar 1797–1833. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022012610404>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

”Kunskap och drift segrar öfver alla hinder”

Skapandet och cirkulerandet av kunskap i Finska Hushållningssällskapets
insamlingar 1797–1833

Josefine Sjöberg

Matrikelnummer: 40489

Avhandling pro gradu

Nordisk historia

Handledare: Johanna Ilmakunnas

Fakulteten för humaniora, psykologi

och teologi

Åbo Akademi

2022

ÅBO AKADEMI – FAKULTETEN FÖR HUMANIORA, PSYKOLOGI OCH TEOLOGI

Abstrakt för avhandling pro gradu

Ämne: Nordisk historia	
Författare: Josefine Sjöberg	
Arbetets titel: ”Kunskap och drift segrar öfver alla hinder” – Skapandet och cirkulerandet av kunskap i Finska Hushållningssällskapets insamlingar 1797–1833	
Handledare: Johanna Ilmakunnas	
<p>Abstrakt:</p> <p>Vid Finska Hushållningssällskapets grundande år 1797 betonades starkt behovet av att förbättra Finlands ekonomi genom upplysning om effektiva jordbruksmetoder. I enlighet med andra ekonomiska sällskap framhöll Finska Hushållningssällskapet att ändamålet krävde noggrann kartläggning av landet och samlande av upplysningar för att kunna känna till landets tillstånd och utforma nödvändiga insatser.</p> <p>I denna avhandling studeras Finska Hushållningssällskapets informationsinsamlingar under tiden 1797–1833. Fokuset ligger vid hur insamlingarna syftade till att skapa och sprida kunskap. Den huvudsakliga frågan som utreds är hur insamlingarna formades och förstods som ett led i skapandet och cirkulerandet av kunskap. För att besvara frågeställningarna används källmaterial bestående av sällskapets publikationer, protokoll, brev och cirkulär samt <i>Åbo Tidningar</i>. I läsandet av materialet ligger intresset speciellt vid att utläsa värderingar, föreställningar och diskurser kopplade till hur sällskapet uppfattade kunskap och vem som skulle ta del av kunskapen och delta i kunskapsprocesserna.</p> <p>I analysen används en kombination av kunskapshistoriska och arkivvetenskapliga angreppssätt. Det kunskapshistoriska perspektivet handlar om användandet av begreppet kunskapscirkulation, som innefattar tanken om att kunskap ständigt omformas då den befinner sig i rörelse. Kunskap ses som hybrid till sin natur och något som aldrig rör sig helt fritt eller linjärt. I avhandlingen ses hushållningssällskapet som en kunskapsarena – en plattform som möjliggjorde och satte gränser för en viss typ av kunskapscirkulation. Från det arkivvetenskapliga forskningsfältet används ett postmodernt perspektiv som framhåller att meningsskapandet kring handlingar är en ständigt pågående process. Utgångspunkten är att skapandet av kunskap utifrån arkivhandlingar formas av de urval och filtreringar som gjorts av arkivet i arkiveringsprocesserna.</p> <p>Till avhandlingens slutsatser hör att insamlingarna förstods som patriotiska projekt där deltagarna skulle arbeta för det allmännas bästa. Insamlingarna formades från efterlysningar av allmän, heltäckande insamling till mer preciserad och vetenskaplig sådan. Utvecklingen sammanfaller med sällskapets kunskapssyn, som fick en alltmer vetenskaplig prägel under tidsperioden. Sällskapet förespråkade nyttig kunskap som definierades i motsatsförhållande till allmogens traditionsbundna vanor. Kunskapsskapandet var exkluderande gentemot allmogen: kunskap ansågs bäst både skapas och spridas av ståndspersoner. Sällskapet eftersträvade en landstäckande spridning av kunskap bland allmogen genom anpassad kunskap för målgruppen. Kunskapen cirkulerade i en begränsad krets genom sällskapets publikationer, men genom muntlig kunskapsförmedling i lokalsamhällena kunde kunskap sättas i rörelse på bredare front.</p>	
Nyckelord: Finska Hushållningssällskapet, 1700-tal, 1800-tal, ekonomiska sällskap, insamling, kunskapscirkulation, kunskapsarena, arkivvetenskap	
Datum: 24.1.2022	Sidoantal: 110
Abstraktet godkänt som mognadsprov:	

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
Syfte och frågeställning	2
Kunskaps-cirkulation och arkivteori som teoretiska ramverk	3
<i>Kunskaps-cirkulation</i>	3
<i>Arkivteori, handlingar och kunskap</i>	7
Finska Hushållningssällskapets publikationer och arkivmaterial	9
<i>Källkritik och läsningen av materialet</i>	14
Tidigare forskning	15
<i>Ekonomiska sällskap</i>	16
<i>Kunskaphistoria</i>	19
2 Ekonomiska sällskap och Finska Hushållningssällskapet	23
Ekonomiska sällskap som fenomen.....	23
Finska Hushållningssällskapet som organisation	26
<i>Aktörerna inom sällskapet</i>	30
3 Insamlingens utformning och handlingar	32
Insamlingens former och metoder	32
<i>Sockenbeskrivningar</i>	34
<i>Korrespondenter</i>	38
<i>Prisfrågor</i>	46
<i>Åkerbruksutskottet och statistik</i>	48
Insamlingens skapande av handlingar	50
<i>Sällskapets arkiv</i>	51
<i>Insamlingens handlingar</i>	54
4 Skapandet av kunskap	58
Sällskapets föreställningar om kunskap.....	58
Kunskapsaktörerna	64
Kunskapsanspråk och utvärderingarna av handlingarna.....	70
5 Kunskapens cirkulation	76
Sällskapet som kunskapsarena	77
Kunskaps-cirkulationens mediala och materiella dimensioner	80
Kunskaps-cirkulationens sociala dimensioner.....	89
6 Slutsatser och avslutning	100
Käll- och litteraturförteckning	103

1 Inledning

Finska Hushållningssällskapet grundades 1797 i Åbo med syftet att främja och utveckla landets ekonomi, särskilt gällande jordbruket. Med begreppet ”ekonomi” syftade man vid denna tid i allmänhet på allt som hade med samhället och hemmet att göra. Sällskapets arbete var därför samhälleligt inriktat i en bred bemärkelse och målet var att arbeta för det allmännas bästa. Det handlade om en strävan att förbättra villkoren både för de enskilda hushållen och för samhället i stort. Förebilden för sällskapets verksamhet låg främst i Patriotiska Sällskapet som grundats 1766 i Stockholm, men även de danska och engelska ekonomiska sällskapen fungerande som viktiga inspirationskällor. Uppkomsten av ekonomiska sällskap runtom i Europa under 1700-talet kan kopplas dels till den tidens stora vetenskapliga intresse för ekonomiska frågor och dels till utvecklingen av en ny form av offentligt sällskapsliv. Sällskapen blev till forum som gav en möjlighet för allt fler samhällsskikt att engagera sig i frågor som gällde det allmännas bästa.¹ Till den tidens patriotiska retorik hörde att den enskilda individen hade ansvar för att bidra till samhällets ekonomiska välfärd.²

Finska Hushållningssällskapet ansåg som en av sina främsta uppgifter att sprida upplysning bland allmogen. Sällskapet ville bland annat förmedla kunskap om nya innovationer och utmana allmogens tilltro till gamla traditioner. Således satsade sällskapet på att utarbeta publikationer med information som skulle få spridning runtom i landet. För att kunna utveckla sådana publikationer ville sällskapet samla in information om förhållandena runtom i landet. Ett led i detta var att utse korrespondenter bland medlemmar utanför Åbo, som även förväntades att muntligt sprida ordet om sällskapets verksamhet i lokalsamhällena. Dessa korrespondenter uppmanades insända rapporter och redogörelser över frågor som intresserade sällskapet. Exempelvis år 1800 utsågs 39 korrespondenter både från städer och från landsbygden, av vilka flera sände in regelbundna kvartalsberättelser om förhållandena i deras hemtrakter. Sällskapet uppmanade även sina medlemmar att sända in så kallade sockenbeskrivningar. En plan för hur sällskapet önskade att dessa skulle skrivas publicerades 1798. Ett ytterligare sätt som sällskapet samlade in information på var genom prisfrågor. Dessa var frågor som sällskapet meddelade sina medlemmar om i cirkulär och allmänheten i *Åbo Tidningar*, med uppmaningen om att skicka in svar under en viss utsatt tid. De svar som

¹ Jani Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall: Finska Hushållningssällskapet i europeisk, svensk och finsk kontext 1720–1840* (Helsingfors: Helsingfors universitet, 2013), 9, 148–168.

² Staffan Högberg, *Kungl. Patriotiska sällskapets historia: Med särskild hänsyn till den gustavianska tidens agrara reformsträvanden* (Stockholm: Norstedt, 1961), 10.

sällskapet ansåg att uppfyllde deras förväntningar, belönades med en prismetalj. Sällskapet sände även ut cirkulär till sina medlemmar där de efterlyste upplysningar om olika ämnen. Vissa av svaren på prisfrågorna, sockenbeskrivningarna och korrespondenternas kvartalsrapporter samt andra upplysningar publicerades i sin helhet eller i utdrag i sällskapets tryckta publikationer.

I denna avhandling intresserar jag mig för hur kunskap skapades och förstods i den helhet av insamlade verksamheter som sällskapet sysslade med. Fokuset ligger på frågor om hur insamlandet gick till samt hur kunskap skapades och cirkulerade i de nätverk som insamlandet inbegrep. Jag studerar Finska Hushållningssällskapet som en knutpunkt för skapande och förmedlande av kunskap under tiden 1797–1833. Min avhandling bidrar med ett nytt perspektiv på en enskild verksamhet inom Finska Hushållningssällskapet. Det har inte tidigare gjorts forskning som specifikt skulle ha granskat sällskapets informationsinsamling i sig själv, utan den verksamheten har nämnts i förbifarten då andra större helheter har undersökts. Likaså har inte tidigare forskning specifikt intresserat sig för sällskapets arkiv eller uppkomsten av dess handlingar i sig själv.

Syfte och frågeställning

Det övergripande syftet i avhandlingen är att studera hur hushållningssällskapet samlade in upplysningar och skapade kunskap vid slutet av 1700- och början av 1800-talet. Jag strävar efter att historisera uppkomsten av och kunskapsformerandet kring de handlingar som hushållningssällskapets insamlingsverksamhet medförde. Jag intresserar mig även för vilka betydelser och värden som förknippades med insamlingarna som ett led i forandet av kunskap. Kunskapsanalyserna fördjupas ytterligare genom användandet av begreppet *kunskaps-cirkulation*, då jag studerar hur kunskap rörde sig och omformades genom insamlingarnas olika skeden och processer. Jag använder även ett arkivteoretiskt angreppssätt för att komma åt dessa processer och reflektera kring handlingarnas roll i forandet av kunskap, och vad som hände med kunskapen då handlingarna omformades på olika sätt genom användning, redigering och distribution.

Den övergripande frågeställningen är: Hur formades och förstods hushållningssällskapets insamlingar som ett led i skapandet och cirkulerandet av kunskap? Detta undersöks med hjälp av tre underfrågor: 1) Vad motiverade insamlingarna och hur utformades de? 2) Hur skapades kunskap genom de insamlade handlingarna och vilka föreställningar om kunskap kommer till

uttryck i insamlingarna? och 3) Hur cirkulerade kunskap inom ramarna för insamlingarna? Genom att utforska dessa frågor kan jag belysa hur sällskapet lade ramarna för kunskaps-cirkulationen, vilka aktörer som deltog i den samt hur kunskap förstods. De tre underfrågorna analyseras i varsitt kapitel enligt samma ordning som ovan. Före jag går in på analys av frågeställningarna redogör jag i ett bakgrundskapitel för vad som utmärkte ekonomiska sällskap som fenomen samt ger en kort översikt över Finska Hushållningssällskapets utveckling och organisation.

Tidsavgränsningen utgörs av perioden 1797–1833, vilket innebär tiden från sällskapets grundande till att dess sekreterare Carl Christian Böcker avgår. Jag har valt detta tidsspann eftersom det innefattar två perioder av aktiv insamling. Den första pågick från sällskapets grundande fram till tiden kring 1808–1809 års krig, vartefter sällskapets aktivitet avstannade för några år. Insamlingsverksamheten fick sedan igen ett uppsving då Böcker tillträdde som sekreterare år 1813, och han var en stark pådrivande kraft med stora ambitioner för insamlandet, speciellt gällande korrespondenterna. Hans efterföljare Lars Arnell såg inte samma värde i korrespondenterna och den insamlade verksamheten kom därmed så småningom att ebba ut och bli mindre framträdande i sällskapets verksamhet. Av denna orsak anser jag att tiden för sekreterare Böckers avgång fungerar som en lämplig avgränsning för analysen av denna avhandlings tema.

Kunskaps-cirkulation och arkivteori som teoretiska ramverk

I min analys använder jag en kombination av historievetenskapliga och arkivvetenskapliga angreppssätt. Det handlar dels om teoretiska ramverk från det kunskapshistoriska forskningsfältet med fokus på kunskaps-cirkulation, dels om arkivteoretiska perspektiv på skapandet av handlingar och deras koppling till kunskap. Genom att kombinera dessa två perspektiv skapar jag en förståelse för hur sällskapets insamlingar skapade handlingar, vilka processer som handlingarna gick igenom i strävandet efter att skapa kunskap och hur insamlingarna satte kunskap i rörelse.

Kunskaps-cirkulation

Ett centralt teoretiskt verktyg som jag använder i min avhandling är det kunskapshistoriska begreppet *kunskaps-cirkulation*. Det kan beskrivas som något av ett trendbegrepp inom det

kunskapshistoriska forskningsfältet de senaste åren. Både kunskapscirkulation och kunskapshistoria överlag är relativt nya fält som fortfarande söker sin plats inom historievetenskapen. Enligt Johan Östlings allmänna definition handlar kunskapshistoria om ”kunskapens plats i historien och de system och samhälleliga sammanhang som den har ingått i”.³ Kunskapscirkulation är ett centralt begrepp för att synliggöra dessa system och sammanhang, eftersom det handlar om en teoretisk förståelse av hur kunskap fungerar som fenomen och process. Det handlar närmare bestämt om vad som händer med kunskap då den befinner sig i rörelse.

Kunskap som begrepp är mångtydigt och det finns ingen vedertagen definition. Jag anser det ändå vara nödvändigt att på något sätt formulera vad jag menar med ordet, och jag väljer därför att utgå från Östlings definition. Han menar att kunskap i generell mening kan förstås som ”en välgrundad och välbestämd föreställning om ett visst förhållande eller sakläge”. Han betonar däremot att det är viktigt att alltid beakta hur kunskap förstods i den givna historiska kontexten och inte låsa sig fast vid bestämda definitioner av begreppet.⁴ För en djupare förståelse av kunskapens karaktär vänder jag mig till Simone Lässig diskussion om temat i sin artikel ”The History of Knowledge and the Expansion of the Historical Research Agenda”. Hon konstaterar att kunskap är ett historiskt fenomen som är skapat av människor och därför även föränderligt. Det som också gör kunskap speciellt svårt att avgränsa är dess flytande förhållande till andra närliggande fenomen. Lässig menar att det som utmärker kunskap från andra former av förståelser, såsom övertygelser och känslor, är dess förlitan till bevis. Men även förståelsen av vad ”bevis” utgörs av är föränderligt och subjektivt. Därför framhåller Lässig att vi inte kan dra skarpa linjer mellan kunskap och icke-kunskap eller övertygelser, utan istället borde vi analysera de dialektiska förhållandena och sammankopplingarna mellan dem.⁵ Gränsdragningar är alltså inte helt nödvändiga eller ens möjliga för att förstå vad kunskap är, men det är desto mer intressant att beakta förhållandet mellan vad som ses som kunskap och vad som inte gör det. Dessa frågor tangerar jag i min analys av hur hushållningssällskapet värderade och förstod kunskap i sin insamlingsverksamhet.

För mitt avhandlingstema är det även viktigt att beakta förhållandet mellan begreppen kunskap och information. Lässig skriver att historiker har förklarat detta förhållande som att kunskap består av information som har ordnats och passats in i ett visst tolkningsramverk. Information

³ Johan Östling, ”Vad är kunskapshistoria?”, *Historisk Tidskrift* 135 (2015:1): 109.

⁴ Östling, ”Vad är kunskapshistoria?”, 116.

⁵ Simone Lässig, ”The History of Knowledge and the Expansion of the Historical Research Agenda”, *Bulletin of the German Historical Institute* 59 (2016): 39.

kan därmed ses som ett slags ”råmaterial” för kunskap. Hurudan information och samling data som människor har ansett värda att mäta och samla in och vilka frågor man valt att ställa har alltid varit subjektiva beslut gjorda på basen av bestämda intressen. Lässig menar att ”råa” samlingar av data och information reflekterar historien hos de individer som skapade, ordnade och utvärderade dessa samlingar samt sedan formade dem som socialt relevant kunskap.⁶ I led med detta framhåller jag att hurudant ”råmaterial” som Finska Hushållningssällskapet samlade in och bearbetade även kan berätta mycket om dem som organisation och vad de ansåg vara relevant kunskap. I min analys strävar jag efter att undersöka dessa frågor närmare och även se på hur den insamlade informationen användes och omformades som kunskap. Begreppet kunskaps-cirkulation fungerar som ett analytiskt verktyg för mig att komma åt dessa frågor.

Cirkulationsbegreppets ursprung kan ses i början av 2000-talet, då forskare inom vetenskapshistoria uttryckte behovet av att nyansera analyserna av kunskap, genom att upphäva den tidigare starka distinktionen mellan produktion och kommunikation av kunskap.⁷ Det som förenar de olika strömningarna av forskning som intresserar sig för kunskaps-cirkulation är att de tar avstånd från synen om kunskapsspridning som något linjärt.⁸ Snarare ses kunskapsspridning som en komplicerad process, som inte låter sig förklaras genom enkla modeller av sändare-mottagare. Kunskap ses inte som något fixerat som överförs från punkt a till punkt b, utan kunskap omformas ständigt då den cirkulerar fram och tillbaka mellan olika aktörer, rum och sammanhang.

Bland de ledande aktörerna i diskussionen om kunskaps-cirkulation finns de schweiziska historikerna vid lärosätet i Zürich, varav Philipp Sarasin är en av de stora namnen. Han menar att kunskap är hybrid och att det hör till kunskapens natur att den cirkulerar, omformar sig och är gränsöverskridande – även om kunskap inte alltid sprids helt fritt.⁹ I cirkulationsanalyser beaktar man hur kunskap omvandlas eller inte omvandlas när den rör sig mellan olika platser, genrer och medier. Inom det nordiska sammanhanget har Johan Östling vid Lunds universitet varit ledande för introducerandet av forskningsfältet. Han framhåller att fördelarna med kunskaps-cirkulation som begrepp är att det ser kunskap som en dynamisk företeelse, att perspektivet mångfaldigas till mer än endast kunskapens ursprung samt att det breddar

⁶ Lässig, ”The History of Knowledge and the Expansion of the Historical Research Agenda”, 39–40.

⁷ Johan Östling & David Larsson Heidenblad, ”Cirkulation – ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp”, *Historisk Tidskrift* 137 (2017:2): 272.

⁸ Östling & Larsson Heidenblad, ”Cirkulation – ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp”, 269.

⁹ Philipp Sarasin, ”Was ist Wissensgeschichte?”, *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur* 36 (2011:1): 164.

aktörerna som beaktas i kunskapsprocessen. Att aktörsperspektivet breddas innebär också att kunskaps-cirkulation lämpar sig väl för att studera maktförhållanden, eftersom det ger aktörskap åt alla parter och tar avstånd från tanken om att kunskap ensidigt rör sig från centrum till periferi.¹⁰

Begreppet kunskaps-cirkulation används inom en mängd olika sammanhang i olika forskningstraditioner och har ibland kritiserats för att vara flytande och mångtydigt. Philipp Sarasin och Anderas Kilcher kallar begreppet för ett *catch-word* som lättvindigt används för att beskriva alla möjliga processer och rörelser av kunskap. De konstaterar därför att begreppet är i behov av avgränsning och precisering, och ger sitt eget förslag på hur detta kan göras. I min cirkulationsanalys utgår jag från de punkter som de presenterar: 1) att kunskap i grunden vilar på en materiell bas, eftersom den inte rör sig fullständigt fritt, 2) att kunskap skapas i en kulturell produktion som inte går att härleda till någon avgränsad källa, 3) att kunskap inte är lika tillgängligt för alla, och 4) att kunskaps-cirkulation samtidigt handlar om vilka semiotiska, diskursiva och mediala system som överhuvudtaget gjort kunskapen möjlig.¹¹ I min analys lägger jag speciellt vikt vid det materiella och mediala i kunskaps-cirkulationen, då jag undersöker handlingarnas roll i hushållningssällskapets kunskapsformering, och hur kunskapen omformades mellan olika medier. Jag undersöker även de diskursiva system som formade skapandet av kunskap i insamlingsverksamheten, och beaktar frågor om vem kunskapen var ämnad för och vilka gränser det fanns för dess tillgängliggörande.

Jag konkretiserar min cirkulationsanalys ytterligare genom att även använda begreppet *kunskapsarena*. Johan Östling definierar en offentlig kunskapsarena som ”en plats som inom sina givna ramar erbjuder möjlighet och sätter gränser för cirkulation av kunskap”.¹² Inom en kunskapsarena sker en viss sorts kunskaps-cirkulation och där verkar en viss sorts kunskapsaktörer. Nära kopplat till begreppet kunskapsarena är även *infrastruktur* för kunskap, i bemärkelsen av de strukturer som ger förutsättningarna för kunskapsförmedling.¹³ I min cirkulationsanalys studerar jag hushållningssällskapet som en kunskapsarena genom att undersöka hur kunskap förstods och formades inom ramarna för informationsinsamlingen. Jag

¹⁰ Östling & Larsson Heidenblad, ”Cirkulation – ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp”, 274, 279.

¹¹ Philipp Sarasin & Andreas Kilcher, ”Editorial”, *Nach Feierabend: Zürcher Jahrbuch für Wissensgeschichte* 7 (2011): 8–10.

¹² Johan Östling, ”En kunskapsarena och dess aktörer: Under strecket och kunskaps-cirkulation i 1960-talets offentlighet”, *Historisk Tidskrift* 140 (2020:1): 119.

¹³ Östling, ”En kunskapsarena och dess aktörer”, 120.

undersöker kunskapens infrastruktur då jag analyserar hur informationsinsamlingen gick till och hurdana ramar det fanns för kunskapen att cirkulera.

Arkivteori, handlingar och kunskap

Det arkivteoretiska perspektivet handlar om att jag intresserar mig för att studera handlingars tillkomst och deras roll i skapandet av kunskap. Jag beaktar hur insamlingarnas handlingar skapades, vem som skapade dem och hur de användes och tolkades i strävan efter att skapa och kommunicera kunskap. Jag ser handlingarna som en central materiell aspekt i kunskaps-cirkulationens processer och framhåller därför att det är betydelsefullt att studera även handlingarna i sig själv och deras roll i kunskaps-cirkulationen med hjälp av arkivteoretiska perspektiv.

Kopplingen mellan arkiv och kunskap sågs länge som självklar – arkiv uppfattades som platser där kunskap lagras. Det paradigmskifte som skett under 2000-talet inom arkivvetenskapen har däremot omvärderat denna syn på arkiv som passiva platser för lagring till att de nu ses som resultatet av aktiva åtgärder. Även synen på handlingar har förändrats från att de uppfattades som statiska objekt till att de nu uppfattas som dynamiska aktiva aktörer. Terry Cook sammanfattar paradigmskiftet med att säga att arkivteoretisk diskurs har övergått ”från produkt till process, från struktur till funktion, från arkiv till arkivering, från handlingar till handlingarnas kontexter, från ’naturliga’ rester eller passiva biprodukter av administrativ aktivitet till medvetet konstruerad och aktivt medierad ’arkivalisering’ av socialt minne”.¹⁴ I kölvattnet av denna postmodernistiska vändning har frågor om varför och hur arkiv skapats och bevarats blivit viktiga frågor att studera. I centrum för intresset hamnar kontexterna för skapandet av handlingarna och de maktrelationer som format dem, istället för endast handlingarna i sig själva eller deras innehåll.¹⁵

Kunskap är inte något som automatiskt bara ”finns” i handlingarna, utan kunskap skapas alltid i specifika förhållanden och kontexter. Historikern Markus Friedrich betonar att vägen från arkiv till kunskap aldrig har varit självklar eller oundviklig, eftersom kunskap alltid är något

¹⁴ Terry Cook, ”Archival Science and Postmodernism: New Formulations for Old Concepts”, *Archival Science* 1 (2001:1): 4. Min egen översättning från engelska originalet: ”archival theoretical discourse is shifting from product to process, from structure to function, from archives to archiving, from the record to the recording context, from the ‘natural’ residue or passive byproduct of administrative activity to the consciously constructed and actively mediated ‘archivalisation’ of social memory”.

¹⁵ Cook, ”Archival Science and Postmodernism”, 7.

som är ”in the making”, speciellt då det kommer från ett arkiv. Han menar att det inte räcker att studera endast hur kunskap har arkiverats och sorterats utan man behöver framförallt beakta om och hur den insamlade kunskapen användes och kunde användas.¹⁶ En annan viktig utgångspunkt när de gäller handlingar och kunskap är att handlingar alltid är begränsade av de faktorer som format dem, vilket begränsar vad vi kan få veta utgående från handlingarna. Tom Nesmith skriver att handlingar därför är produkter av öppna kunskapsprocesser och att de samtidigt deltar i kunskapsprocesserna som aktiva aktörer.¹⁷ Arkivens och handlingarnas betydelser är i ständig förändring varje gång en användare aktiverar arkivet. Friedrich noterar att ett sätt att studera arkivens mångfaldiga betydelser i det förflutna är att undersöka de olika förhoppningar som människor hade på arkiven.¹⁸ Detta är något jag också tangerar i min analys av hur hushållningssällskapets informationsinsamlade förstods i sin samtid.

För en analys av handlingar ur arkivteoretisk synvinkel krävs en specificering av vad man menar med begreppet ”handling”, eftersom det är något långt ifrån självklart. Jag konstaterade ovan att det postmodernistiska tänkandet har omformat uppfattningen om handlingar till att idag ses som aktiva, dynamiska och föränderliga. Min förståelse av ”handlingar” som begrepp baserar sig på dessa utgångspunkter och Tom Nesmiths definition. Han menar att en handling är en föränderlig mediering av förståelser om ett visst fenomen, där medieringen skapas genom sociala och tekniska processer av inskriptioner, överföring och kontextualisering. Det innefattar tanken om att handlingar skapas i många olika kontexter och att handlingar alltid är föränderliga. Skapandet av handlingar ses ur denna synvinkel ur ett bredare perspektiv än endast det tillfälle då de skrevs – det ses som en process och inte något som sker vid en fixerad tidpunkt. En sådan förståelse av handlingar beaktar de skiftande betydelser som de haft för olika människor som varit involverade i handlingarnas skapande, förmedling och kontextualisering vid olika tider och i olika sammanhang. Handlingars evidensvärde begränsas därför inte endast till deras ursprungliga skapande utan handlingar bär på bredare evidens om de föränderliga processer som format dem.¹⁹

Det som jag ur en arkivvetenskaplig synvinkel gör i min avhandling, är att jag historiserar handlingarnas tillkomst och bildar mig en uppfattning om i vilken kontext skapandet av

¹⁶ Markus Friedrich, *The Birth of the Archive: A History of Knowledge* (Ann Arbor, Michigan: University of Michigan Press, 2018), 5–6.

¹⁷ Tom Nesmith, ”Reopening Archives: Bringing New Contextualities into Archival Theory and Practice”, *Archivaria* 60 (2006): 261.

¹⁸ Friedrich, *The Birth of the Archive: A History of Knowledge*, 7.

¹⁹ Nesmith, ”Reopening Archives”, 262–263.

handlingarna kan ses och vad handlingarna fyllde för funktioner i sin samtid. Med andra ord arbetar jag med det som arkivteoretiker som Terry Cook och Tom Nesmith på 1980-talet beskrev som en av grundpelarna i det arkivaliska yrket – nämligen att ha en historisk förståelse för handlingarna.²⁰ Cook menar att det krävs en djupare förståelse för handlingarnas historia för att arkivarier på bästa sätt ska kunna utföra sin unika professionella roll och bidra med nya perspektiv på fundamentala frågor om varför människor skapar handlingar och hur de är kopplade till frågor om kunskap, kommunikation och samhällsstrukturer i stort.²¹

Finska Hushållningssällskapets publikationer och arkivmaterial

Källmaterialet består dels av tryckta publikationer som Finska Hushållningssällskapet lät utgiva, dels av otryckt handskriftsmaterial ur Finska Hushållningssällskapets arkiv samt sällskapets sekreterare Carl Christan Böckers samling. Allt detta material finns vid Åbo Akademis bibliotek och deras arkivsamlingar. De äldre delarna av sällskapets arkiv (1797–1917) upptogs av biblioteket år 1976, och utgörs av över 40 hyllmeter material. Sedan år 2017 finns Finska Hushållningssällskapets arkiv i registret för Unescos Världsminnen.²²

För att kunna navigera i arkivet och hitta relevant material är Lars Zilliacus²³ bokserie *Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter: En källa för forskningen* till stor hjälp. Zilliacus ger översiktliga beskrivningar över hur arkivet är uppbyggt och vilket slags material som olika delar av sällskapets verksamhet gav upphov till. Dessutom förklarar han de sammanhang i sällskapets historia som materialet uppstod i. Bokserien består av sju delar enligt olika temaområden. En forskare som vill hitta material om något visst temaområde i arkivet måste vända sig till många olika serier och volymer eftersom deras innehåll oftast är brokigt. Zilliacus bidrar med värdefulla insikter för att kunna hantera just denna utmaning, genom att visa vägen till uppgifter om vissa temaområden. Jag har även använt Gustaf Cygnaeus historik *Finska Hushållningssällskapet 1797–1897* för att få förståelse för vilket material som informationsinsamlingen gav upphov till. Det tryckta materialets omfattning och art framgår

²⁰ Tom Nesmith, "Archives From the Bottom Up: Social History, and Archival Scholarship", *Archivaria* 14 (1982): 8. Nesmith skriver att "archival work remains in essence an exercise in historical understanding".

²¹ Cook, "From Information to Knowledge", 45–46.

²² Åbo Akademi, "K. Finska Hushållningssällskapets arkiv (1797–1917)", hämtat 20.2.2021, <https://www.abo.fi/biblioteket/arkivsamlingarna/k-finska-hushallningssallskapets-arkiv-1797-1917/>.

²³ Lars Zilliacus (1912–2005) var agronom och Finska Hushållningssällskapets sekreterare under åren 1948–1975. Under sina pensionsår var han mycket engagerad med att kartlägga och forska i sällskapets arkiv.

ur Eric Holmbergs bibliografi *Finska Hushållningssällskapets skrifter 1797–1930: Bibliografi. I*²⁴.

Det tryckta materialet utgör de huvudsakliga källorna för min avhandling. Dessa innefattar årsböcker, tidskrifter och andra publikationer som sällskapet lät trycka. Sällskapets avsikt med dem var dels att kunna hålla sina medlemmar à jour med vad som var på gång i sällskapet och dels att kunna upplysa allmänheten om aktuella vetenskapliga rön inom hushållningen. Publikationerna var centrala för sällskapets mission – att sprida upplysning och förmedla kunskap för att främja landets hushållning. Dessa tryckta källor fungerar som mitt huvudsakliga material eftersom de ger den mest ingående och översiktliga bilden av sällskapets aktiviteter och vad de ville förmedla utåt. De berättar om aktuella frågeställningar som engagerade sällskapets medlemmar under olika tider och vilka deras ambitioner var. Således ger de även en bra bild av hur insamlingarna motiverades, hur deras olika processer såg ut och hur resultaten av verksamheten kommenterades. I det följande ger jag en översikt över hurdana publikationer sällskapet gav ut och vilket innehåll i dem som är givande för min avhandling.

Publikationerna har en rätt så brokig historia, med tanke på deras ibland oregelbundna utgivningsår och att vissa av dem utgavs under olika namn under olika tidsperioder. Brokigheten förklaras till stor del av att sällskapet hade begränsade medel att trycka dem, vilket ledde till att vissa utgivningsprojekt blev kortvariga och sedan kunde blomstra upp igen då resurser fanns. De huvudsakliga publikationerna som sällskapet gav ut under den aktuella tidsperioden är följande: *Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets göromål* (1797 framåt), *Utdrag af Kongl. Finska Hushållningssällskapets Dagbok* (1800–1803), *Underrättelser från Kongl. Finska Hushållningssällskapet* (1807–1819, 1823–1826), *Tidning för Landthushållare* (1827–1829, 1831) och *Kongl. Finska Hushållnings-sällskapets Handlingar* (1803, 1807, 1819).²⁵ I fortsättningen talar jag om Redogörelser, Dagbok, Underrättelser och Handlingar då jag syftar på dessa publikationer, på samma sätt som Zilliacus gör i sina skrifter.

Mitt mest centrala källmaterial utgörs av Redogörelserna, som i praktiken innebar sällskapets årsberättelser. De började tryckas och distribueras åt allmänheten redan efter det första verksamhetsåret. Ur dessa framkommer vilka frågor som sällskapet har arbetat för under året,

²⁴ Eric Holmberg, *Finska Hushållningssällskapets skrifter 1797–1930: Bibliografi. I* (Åbo: Finska Hushållningssällskapet, 1931).

²⁵ Titlar som använde benämningen "Kongliga Finska Hushållningssällskapet" bytte efter 1809 benämningen till "Kejsrerliga Finska Hushållningssällskapet".

utlåtanden om hushållningens tillstånd samt allehanda information om hur olika delar av sällskapets verksamhet har framskridit under året. Det mest relevanta för min avhandling är redogörelserna över hurdan informationsinsamling som skett under året och utvärderingar av hur lyckad eller mindre lyckad den har varit. I Redogörelserna finns även mycket information om hur insamlingen med hjälp av prisfrågor gick till. Det redogörs för vilka frågor och hurdan insamling som varit aktuell det gångna året och samtidigt informeras det om nästa års aktuella prisfrågor och vilka instruktioner och förväntningar som gäller för dessa. Redogörelsernas längd varierar mellan 10 och 60 sidor beroende på hur aktiv verksamhet sällskapet haft under åren. Redogörelserna delades gratis ut bland sällskapets ledamöter och till korrespondenterna och prästerskapet för vidare distribution i lokalsamhällena.

Dagboken var i sin tur en slags tidskrift, som utkom en gång i månaden. Syftet med denna publikation var att allmänheten och sällskapets ledamöter skulle få tätare underrättelser om sällskapets förehavanden än vad enbart Redogörelserna som utkom en gång per år kunde erbjuda. I Dagboken kan man läsa om aktuella händelser och beslut inom sällskapet, notiser, uppmaningar och instruktioner samt informativa uppsatser och sammandrag av korrespondenternas berättelser, sockenbeskrivningar och inkomna svar på prisfrågor. Jag använder Dagboken främst som ett tillägg till Redogörelserna, för att få utökad information om sällskapets förehavanden. Dagboken var en avgiftsbelagd prenumerationsbaserad publikation. År 1800 kostade en årsprenumeration på 12 nummer 16 skillingar.²⁶ Varje nummer var kring 15 sidor långt. Dagboken blev kortlivad – den utkom endast under fyra år, eftersom den blev olönsam. I dess ställe började Underrättelserna utgivas några gånger per år från och med 1807, med liknande innehåll som Dagboken. Även Underrättelserna utkom som en avgiftsbelagd prenumerationsbaserad publikation.

I Underrättelserna förekommer även en del anmärkningar och recensioner över svar på prisfrågor och andra slags skrifter. Det innebär exempelvis sällskapets förklaringar till varför en skrift blivit belönad eller inte. Det kan även handla om långa utläggningar med rättelseförslag till sakuppgifter i sådana skrifter. Med hjälp av dessa kan jag analysera hur resultaten av insamlingsverksamheten togs emot och redigerades, och vilket slags insamlat material som man valde att publicera och föra ut till allmän spridning i samhället. En annan aspekt i Underrättelserna som är intressant för mina frågeställningar är uppmaningarna till korrespondenterna och andra om att skicka in upplysningar om olika teman. I dessa

²⁶ *Utdrag af Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Dagbok år 1800* (Åbo: J. C. Frenckell, 1800), 192.

uppmaningar får jag information om vilka förväntningar sällskapet hade på informationsinsamlingen och vilka syften den tjänade. ”Tidning för Landthushållare” var Underrättelsernas efterföljare. Den utkom i medeltal med ett tjugotal nummer per år under tiden 1827–1829 samt ett nummer år 1831. Tidningen finns förutom i Åbo Akademis biblioteks samlingar även digitaliserad och tillgänglig i Nationalbibliotekets digitala samlingar²⁷. Jag använder emellertid inte den som källmaterial i den här avhandlingen eftersom den innehåller mycket lite information kopplat till insamlingsprojekten. Det enda är en del korrespondentberättelser, men eftersom jag inte intresserar mig för innehållet i det insamlade materialet är det inte ett material som jag beaktar i den här avhandlingen.

Handlingarna var ett bokband som utkom i tre delar från och med år 1803, bestående av ett par hundra sidor vardera. Den innehöll bland annat kungliga brev till sällskapet, sällskapets stadgar samt prisbelönda svar på prisfrågor och sockenbeskrivningar i sin helhet. Jag använder mig mycket lite av Handlingarna som källa, eftersom min avsikt inte är att studera själva innehållet i det material som insamlingsverksamheten resulterade i. Den användning jag har av Handlingarna berör en del kungörelser och motiveringar till publiceringar av prisfrågor. I Handlingarna ingår även sällskapets stadgar, men dem har jag främst läst i de versioner som trycktes separat. De trycktes med titlarna *Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets stadgar, antagne den 1 November 1799* och *Kejsrerliga Finska Hushållnings-Sällskapets stadgar. Å nyo öfversedde och antagne den 7 November 1821*.

Vid sidan av publikationerna använder jag även en del otryckt källmaterial som komplement. Det handlar för det första om handlingar ur serien A, som innehåller protokoll och föredragningslistor. Jag intresserar mig för protokoll där det framkommer diskussioner och beslut om hur informationsinsamlingen skulle gå till och hur insamlingens utveckling evaluerades. För att hitta sådana handlingar använder jag mig av de renskrivna föredragningslistorna som finns till förfogande i arkivet.²⁸ I mindre utsträckning använder jag även handlingar från serie D, som innehåller ankomna skrivelser, handlingar och dylikt. Ur denna serie använder jag endast enstaka handlingar. Det handlar främst om sällskapets tryckta cirkulär med uppmaningar om att skicka in upplysningar om olika frågor, som ibland finns bifogade bland de inkomna handlingarna. För övrigt beaktar jag inte de inkomna svaren på prisfrågorna, sockenbeskrivningarna eller de andra inkomna rapporterna i denna serie. Detta

²⁷ Nationalbiblioteket, ”Tidning för Landthushållare”, hämtat 27.12.2021, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/titles/fk01738?display=THUMB&year=1827>.

²⁸ Hereditas culturalis, ”K Finska Hushållningssällskapets arkiv”, hämtat 20.2.2021, <http://bibbild.abo.fi/hereditas/fhs.html>.

eftersom mitt fokus ligger på att analysera hur informationsinsamlingen gick till och förstods, snarare än att gå in på vilken information som skickades in till sällskapet.

Ytterligare information om distributionen av sällskapets tryckta skrifter fås ur Carl Christian Böckers samling. Samlingen innehåller bland annat Böckers inkomna brev och hans personliga anteckningar och utkast till skrifter och uppsatser. Av detta material intresserar jag mig främst för en inbunden samling som innehåller brev från kyrkoherdar gällande hushållningssällskapets skrifter som Böcker sänt ut till församlingarna²⁹. Utifrån dessa brev kan jag bilda mig en förståelse över hur kunskap förmedlades och hur skrifterna emottogs i lokalsamhällena. Samma inbundna samling innehåller även några prenumerationslistor över sällskapets Underrättelser samt Tidning för Landthushållare, som ger en bild av vem publikationernas läsare var. Jag studerar inte dessa närmare i min avhandling, eftersom jag håller min analys om kunskaps-cirkulationen på ett mer övergripande plan, men de är värda att nämna eftersom de kunde vara intressant material för vidare forskning om aktörerna i sällskapets kunskaps-cirkulation.

För urvalet av det använda arkivmaterialet har jag inte gått igenom hela de över 40 hyllmeter som sällskapets arkiv utgörs av, utan det handlar om en kombination av egna iakttagelser i de volymer som jag upplevt vara mest relevanta och av att jag har följt spår som jag har hittat i sekundärlitteratur, framförallt i Cygnaeus, Zilliacus och Marjanens verk. Jag anser serie A och D samt Böckers samling som mest relevanta för min avhandling eftersom de innehåller mest information om insamlingsverksamhetens utformande och kommunicerande genom cirkulär och dylikt samt ger en inblick i hur olika aktörer uppfattade verksamheten. Urvalet av källor ur Böckers samling baserar sig däremot på den fullständiga genomgång som jag gjorde i mitt arbete vid Åbo Akademi's biblioteks arkiv våren 2021. Arbetet bidrog med givande fynd, såsom den bunt med brev från kyrkoherdar, som jag nämnde ovan. Långt fler sådana intressanta fynd skulle säkerligen ha varit möjliga om jag även skulle ha gjort en fullständig genomläsning av serie D eller andra helheter i sällskapets arkiv, men omfattningen av denna avhandling skulle då långt ha överskridits. Därav gjorde jag valet att fokusera på de tryckta publikationerna och använda arkivmaterialet som tillägg. Som enda utomstående källa utanför sällskapets egen verksamhet använder jag även några enstaka nummer av *Åbo Tidningar*. De ger ytterligare tilläggsinformation om hur sällskapet kommunicerade om insamlingsverksamheten utåt. Även dessa nummer har jag väglett till genom den ovan nämnda sekundärlitteraturen.

²⁹ Carl Christian Böckers samling, vol. 11.

Källkritik och läsningen av materialet

Det grundläggande angreppssättet i min analys handlar om källkritisk läsning av materialet. Genom källkritiska granskningar bedöms en källas tillförlitlighet och användbarhet. I grund och botten handlar det om bedömningar av vilka slutsatser som är möjliga att göra på basen av ett visst källmaterial, och vilka tystnader och osynliggöranden som begränsar vad källorna kan berätta om. Källkritiken innefattar tanken att alla källor innehåller information som är filtrerat på något sätt.³⁰ I fallet med mitt källmaterial kan konstateras att det är elitens röst som hörs i dem, och information om allmogen är filtrerad genom deras ögon. Källmaterialet kan i mycket liten utsträckning svara på frågor om hur allmogen själv uppfattade sällskapetets insamlingar eller publikationer. Mina frågeställningar utgår av denna anledning från hushållningssällskapetets perspektiv, med fokus på hur aktörerna inom sällskapet kommunicerade insamlingarnas betydelser och formade deras utförande. Den information som kan fås ur källmaterialet är tydligt färgat av den patriotiska retorik som sällskapet aktivt ville förmedla till allmänheten. I enlighet med detta framställde sällskapet ofta sin verksamhet och målsättningar med ett normativt språk som syftade till att uppmuntra och påverka läsaren till visst handlande. Den information som fås ur publikationerna är dessutom begränsad och filtrerad av många praktiska faktorer, såsom deras genre och ekonomiska aspekter. Dessa frågor diskuterar jag närmare i analyskapitlen.

Vid läsandet och analyserandet av källmaterialet tillämpar jag kvalitativ textanalys och i viss mån även diskursiva perspektiv. Det textanalytiska angreppssättet inbegriper ett strävande efter att komma bakom texten för att utläsa dolda avsikter, känslor och tankar i materialet.³¹ Med andra ord handlar det om ett slags dekonstruerande där jag vill utreda vad som egentligen uttrycks i texten. Då jag läser materialet skapar jag mig först en överblick över innehållet och djupdyker sedan i de ställen i texten där jag har hittat omnämningen om hushållningssällskapetets insamlingsverksamhet. I enlighet med mina frågeställningar letar jag särskilt efter textavsnitt som ger information om insamlingarnas motiveringar och tillvägagångssätt, resonemang kring vad som utgör kunskap och vem som får vara med i kunskapsprocesserna samt hur resultatet från insamlingarna bearbetades och distribuerades. Av speciellt intresse för mig är värdeladdade uttalanden och retoriska argument, som kan illustrera

³⁰ Maria Ågren, ”Källkritik”. Martin Gustavsson & Yvonne Svanström (red.), *Metod: Guide för historiska studier* (Lund: Studentlitteratur, 2018), 41–46.

³¹ Louise Berglund & Agneta Ney, *Historikerns hantverk: Om historieskrivning, teori och metod* (Lund: Studentlitteratur, 2015), 160.

hur sällskapetets aktörer förstod kunskap och dess betydelser samt hur de ville kommunicera insamlingarnas behov och målgrupper till allmänheten.

I led med detta influeras min läsning av källmaterialet även av ett diskursperspektiv. Jag ämnar ändå inte utföra en fullständig diskursanalys, utan snarare fungerar diskurstänkandet som ett tillägg till min textanalys, för att på ett djupare plan kunna komma åt hur kunskap förstods och kommunicerades i hushållningssällskapetets fall. Studier av diskurser kännetecknas vanligen av sökandet efter mönster och systematik i språket hos vissa bestämda aktörer. Anna Nilsson Hammar definierar diskurser som ”system av utsagor som gör anspråk på att vara sanna”. Hon menar vidare att diskurser är normerande och maktbärande, vilket syftar på att de är beskrivningar av verkligheten som framhävs framom andra möjliga beskrivningar och att de uppmanar människor att agera och känna på ett visst sätt.³² På så sätt får diskurser även konkreta följder för verklighetens utformning. Jag använder dessa utgångspunkter i mitt läsande av källmaterialet för att kunna bilda en förståelse för hur insamlingarnas praktiker formades beroende på hur kunskapens betydelser konstruerades och hur kunskapsskapandet normerades. Det diskursiva perspektivet influerar mitt sätt att läsa mitt källmaterial på så sätt att jag letar efter upprepningar i hur insamlingarna och kunskapsskapande överlag värderades och förstods av hushållningssällskapet. Framförallt är det sökandet efter normerande påståenden som ligger i mitt fokus då jag läser källmaterialet. Jag strävar efter att kunna se mönster och ”trender” i hur olika syner på kunskap kommunicerades och etablerades som ”sanna” genom utsagorna i källmaterialet.

Tidigare forskning

Min avhandling går främst i diskussion med tidigare forskning om de ekonomiska sällskapets ställning och karaktär i 1700- och 1800-talens Europa samt kunskapshistorisk forskning om hur kunskap skapades i tidigmodern tid. Kombinerandet av dessa forskningstraditioner möjliggör ett fräscht angreppssätt där mekanismerna för kunskapsformering kopplas till de ekonomiska sällskapets upplysningssträvanden och missioner.

³² Anna Nilsson Hammar, ”Diskursanalys”. Martin Gustavsson & Yvonne Svanström (red.), *Metod: Guide för historiska studier* (Lund: Studentlitteratur, 2018), 146–159.

Ekonomiska sällskap

De ekonomiska sällskapen har engagerat forskare runtom i Europa inom flera olika perspektiv. Jani Marjanen menar att forskningen kan beskrivas tillhöra främst fyra olika kategorier, med studier som fokuserar på 1) sällskapsliv och samhällsligt deltagande, 2) patriotism och ekonomiskt förbättringsarbete, 3) kretsarna kring vetenskapsakademierna och 4) lantbruksrådgivning och intressebevakning. Han menar att dessa kategorier närmare kan sägas handla om vilken betydelse sällskapen haft, varför de skapades, sällskapen som en del av de gränsöverskridande intellektuella gemenskaperna samt sällskapens egen historieskrivning.³³ När det gäller framställningar om de ekonomiska sällskapen i Finland och Sverige är den sista kategorin framträdande – den finns en uppsjö av historiker som utgivits i sällskapens egen regi. Historikern Ronny Pettersson menar att just mängden utförliga jubileumshistoriker som finns tillgängliga kan vara en orsak till att sällskapen för övrigt uppmärksammas av historievetenskapen i relativt liten utsträckning. Däremot har skildringar av sällskapen något av en självklar plats i de flesta synteser som behandlar agrarhistoria.³⁴

Det fält som min avhandling främst bidrar till är den andra av Marjanens beskrivna kategorier: med andra ord vad som drivit ekonomiska sällskaps verksamhet och hurdana ambitioner de haft. Historieskrivningen har för det mesta uppmärksammat ekonomiska sällskap som organisationer i sin helhet – deras uppkomst, struktur, betydelser och ställning ur breda synvinklar. I min avhandling intar jag till skillnad från dessa ett inifrånperspektiv på sällskapet och eftersträvar en förståelse för resonemangen och mekanismerna inom ett specifikt verksamhetsområde: insamlingsverksamheten. Jag belyser processer och diskurser på mikronivå och lägger inte de större politisk-ekonomiska eller förvaltningshistoriska aspekterna i fokus.

Den historievetenskapliga studie som jag främst går i diskussion med och som mest stöder mitt avhandlingstema är Jani Marjanens doktorsavhandling *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall: Finska Hushållningssällskapet i europeisk, svensk och finsk kontext 1720–1840*. I den studerar han Finska Hushållningssällskapetets förda retorik, språkbruk och relation till andra europeiska hushållningssällskap. Han anlägger ett begreppshistoriskt perspektiv på sällskapetets verksamhet, genom att studera hur ett patriotiskt språkbruk kombinerades med

³³ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 11.

³⁴ Ronny Pettersson, "Forskning om hushållningssällskapens historia". Olof Kåhrström (red.), *Regionala främjare av de areella näringarna under 200 år: Hushållningssällskapens historiker, periodiska skrifter och arkiv* (Stockholm: Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, 2002), 29.

ekonomiskt språk i arbetet för förbättring av landets villkor.³⁵ Genom att använda ett begreppshistoriskt perspektiv vill han bidra till det forskningsfält som kritiserar berättelserna om det finländska nationsbygget som linjärt. Marjanen utforskar av denna anledning olika alternativa utvecklingar för nationalstaten som uppfattades möjliga för de historiska aktörerna.³⁶ Detta gör han genom att analysera begrepp som patriotism, fädernesland, det allmännas bästa, hushållning och ekonomi. Perspektivet är genomgående transnationellt, eftersom Marjanen ser Finska Hushållningssällskapet som en del av en rörelse av ekonomiska sällskap i 1700-talets Europa. Han studerar bland annat hur influenser och begrepp överfördes inom dessa kretsar. Marjanens avhandling är ledande för min förståelse av vad som utmärkte sällskapets retorik och vilka diskussioner man inom sällskapet engagerade sig i. Kännedom om dessa aspekter ger mig möjlighet att förstå varför sällskapet uttryckte sig som de gjorde och vilka ambitioner som låg bakom deras formuleringar. Jag sållar mig även i viss mån till Marjanens begreppsanalytiska perspektiv då jag diskuterar vad kunskap betydde för sällskapet, även om det inte är det ledande perspektivet för min avhandling.

Marjanen har även redigerat antologin *The Rise of Economic Societies in the Eighteenth Century: Patriotic Reform in Europe and North America* tillsammans med Koen Stapelbroek. Detta verk belyser ytterligare vilka faktorer som drev skapandet av ekonomiska sällskap under 1700- och 1800-talen och hur de starkt influerades av varandra. Författarna ser på sällskapens framväxt som en rörelse, som kan ses ha fått sin början vid grundandet av de skotska och irländska sällskapen på 1720-talet.³⁷ Antologin ger en överskådlig och koncentrerad bild av processerna kring formandet av denna rörelse i Europa, och fungerar därför som en viktig källa för min förståelse av den större europeiska kontexten.

De övriga studier som finns om Finska Hushållningssällskapet handlar som sagt mer om sällskapet som organisation ur bred bemärkelse, och fokuset ligger dessutom ofta på den senare hälften av 1800-talet, vilket faller utanför min avgränsning. Jag går därför endast i begränsad diskussion med verk såsom Lars Westerlunds korta studie *Hushållnings- och lantbrukssällskapen i Finland åren 1797–1909: Plattformer i länen för samhälleligt deltagande*.³⁸ I den studerar Westerlund sällskapens organiseringsprocesser och hurdan

³⁵ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 9.

³⁶ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 19.

³⁷ Koen Stapelbroek & Jani Marjanen, "Political Economy, Patriotism and the Rise of Societies". Koen Stapelbroek & Jani Marjanen (eds.), *The Rise of Economic Societies in the Eighteenth Century: Patriotic Reform in Europe and North America* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012), 3.

³⁸ Lars Westerlund, *Hushållnings- och lantbrukssällskapen i Finland åren 1797–1909: Plattformer i länen för samhälleligt deltagande* (Åbo: Åbo Akademi, 1985).

ställning sällskapen hade i staten. Perspektivet hänför sig till rätts- och förvaltningshistoria, med ett fokus på organisationsmodeller och i vilken grad sällskapen varit föremål för offentligrättslig reglering. Även historikern Jari Niemelä har tangerat Finska Hushållningssällskapet i sin forskning. Häribland finns verket *Lääninlampureista maaseutukeskuksiin: Maaseutukeskusten ja niiden edeltäjien maatalousneuvonta 1700-luvulta 1990-luvulle*, som behandlar lantbruksrådgivningens utveckling i Finland och även hur jordbrukarna själva förhöll sig till rådgivningsarbetet.³⁹ Såsom Westerlunds studie behandlar även denna studie främst tiden efter 1800-talets mitt, vilket inte hör till min avhandling. Emellertid innehåller de tioalet sidor som behandlar det tidiga Finska Hushållningssällskapet för mig värdefulla insikter om sällskapets upplysningsarbete.

Min förståelse av Finska Hushållningssällskapet fördjupas ytterligare av närmare kännedom om de svenska förhållandena, vilket Jan Stattins doktorsavhandling *Hushållningssällskapen och agrarsamhällets förändring: Utveckling och verksamhet under 1800-talets första hälft* bidrar till. I avhandlingen ligger fokuset vid hur hushållningssällskapen utformades dels som en reaktion på de agrara förändringsprocesserna, dels som ett svar på det ökade kraven på lokalt inflytande. Stattin menar att i början av 1800-talet hade sällskapen en unik ställning som förbindelseorgan mellan myndigheterna och det lokala. Sällskapen fungerade som samlingspunkter i länen och gav möjligheter för allt bredare samhällsgrupper att driva lokala frågor till högre ort.⁴⁰ I min avhandling fortsätter jag i viss mån Stattins diskussion om hushållningssällskapen som forum för samhälleligt deltagande, men jag gör detta genom ett fokus på skapandet av kunskap och inte som Stattin gör genom frågor om politiskt inflytande eller sällskapens verksamhet i stort. Mitt intresseområde är mer begränsat och jag gör inte anspråk på att kunna framlägga några allmänna generaliseringar.

Förutom de ovannämnda historievetenskapliga studierna om sällskapet har jag även stor nytta av de flera historiker som utkommit om Finska Hushållningssällskapet. Det för mig viktigaste verket med information om sällskapets tidiga historia är Gustaf Cygnaeus historik över sällskapets hundra första verksamhetsår⁴¹. Han ger en detaljerad skildring av hur sällskapets verksamhet utformades och vilka strävanden och diskussioner som var aktuella i sällskapet

³⁹ Jari Niemelä, *Lääninlampureista maaseutukeskuksiin: Maaseutukeskusten ja niiden edeltäjien maatalousneuvonta 1700-luvulta 1990-luvulle* (Helsinki: Suomen historiallinen seura: Maaseutukeskusten liitto, 1996), 12.

⁴⁰ Jan Stattin, *Hushållningssällskapen och agrarsamhällets förändring: Utveckling och verksamhet under 1800-talets första hälft* (Uppsala: Uppsala universitet, 1980), 15.

⁴¹ Gustaf Cygnaeus, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1897* (Åbo: Finska Hushållningssällskapet, 1897).

under 1800-talet. För min avhandling bidrar den främst med information om kontexten kring uppkomsten av de olika typer av verksamheter, däribland informationsinsamlingen, som sällskapet införde och hur dessa utvecklades med tiden. En annan historik som bidrar med tilläggsupplysningar är Håkan Sandströms historik från 1947⁴², som ger en översikt över sällskapets verksamhet fram till dess 150 års jubileum. Till sitt format är den däremot betydligt mindre omfattande än Cygnaeus. Som komplement till dessa använder jag även Staffan Höglunds historik över det svenska Patriotiska Sällskapet⁴³, där han noggrant redogör för sällskapets bakgrund och tillkomst samt utvecklingen av dess struktur och verksamhetsformer. För min avhandling är det speciellt värdefullt att han bidrar med upplysningar om den ”patriotiska hushållningsivern” som kännetecknade 1700-talet och även att hans verk ger mig möjlighet att få kunskap om hur informationsinsamlingen och publikationsverksamheten såg ut i detta sällskap vilket ger mig möjlighet att göra vissa jämförelser.

Slutligen bör den redan i det förra kapitlet nämnda serien *Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter: En källa för forskningen* av Lars Zilliacus även tas upp i detta sammanhang. Även om serien främst är ämnad att beskriva sällskapets verksamheter och de handlingar dessa alstrade, gör Zilliacus även genomgående tolkningar och bidrar med reflekterande förklaringar av sällskapets förehavanden. Det handlar bland annat om bedömningar av hur sällskapets verksamhet kan delas in i olika faser och vad som utmärkte dessa samt tolkningar av betydelse och effekterna av sällskapets olika beslut och verksamheter. Dessutom ger Zilliacus värdefulla skildringar av hur sällskapets verksamhet togs emot i sin samtid. Därav hjälper Zilliacus skrifter mig att få en helhetsbild av mitt forskningsobjekt och en språngbräda för mina egna analyser.

Kunskapshistoria

De angreppssätt och utgångspunkter jag använder mig av i min avhandling ser jag att faller under fältet kunskapshistoria. Det är en relativt ny inriktning som har utvecklats till sin egen disciplin under de senaste 15 åren.⁴⁴ Kunskapshistoria har utvecklats inom en mängd olika discipliner och det finns ingen samstämmig definition av vad fältet innebär. Hur kunskapshistoria definieras av en forskare kan variera stort beroende på hans akademiska

⁴² Håkan Sandström, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1947* (Åbo: Finska Hushållningssällskapet, 1947).

⁴³ Högberg, *Kungl. Patriotiska sällskapets historia*.

⁴⁴ Johan Östling, ”Circulation, Arenas, and the Quest For Public Knowledge: Historiographical Currents and Analytical Frameworks”, *History and Theory* 58 (2020): 112.

bakgrund. Till kunskapshistorians närliggande discipliner hör bland annat kunskapssociologi, vetenskapshistoria och globalhistoria.⁴⁵ I min avhandling sållar jag mig främst till kulturhistoriskt influerade tolkningar av kunskapshistoria, närmare bestämt kulturhistorikern Simone Lässig definition. Hon menar att kunskapshistoria utforskar hur människor i det förflutna uppfattade kunskap som koncept och vad de definierade och accepterade som kunskap. Vidare handlar det om växelverkan mellan olika former av kunskap och olika anspråk på kunskap samt processerna av förhandling mellan olika förståelser av kunskap.⁴⁶ De kunskapshistoriska studier jag går i diskussion med i min avhandling handlar om kunskapens plats och tillskrivna värde i samhället överlag vid slutet av 1700-talet och början av 1800-talet, och även mer specifikt hur kunskap skapades och cirkulerade kring jordbruksfrågor och naturalhistoria.

Ett centralt verk som ger varierande perspektiv på hur kunskapshistoria och -cirkulation kan studeras är antologin *Circulation of Knowledge: Explorations in the History of Knowledge* (2018), som Johan Östling redigerat tillsammans med Erling Sandmo, David Larsson Heidenblad, Anna Nilsson Hammar och Kari H. Nordberg. I den ingår en mångfald av olika tolkningar av kunskapscirkulation, som belyses genom historiska fallstudier under olika tider från 1500-talet fram till idag. Författarna presenterar ingen samstämmig definition av begreppet, utan deras avsikt är istället att uppmuntra till diskussion och väcka intresse för kunskapscirkulation. Redaktörerna och flera av författarna ingår i det nordiska forskarnätverket ”New History of Knowledge”, med sin bas i Lunds universitets ”Centre for the History of Knowledge”. Deras perspektiv på kunskapshistoria är starkast influerad av kulturhistoria med sitt fokus på konstruktioner, uppfattningar, världsbilder, narrativ och diskurser.⁴⁷ Detta kulturhistoriska perspektiv ansluter även jag mig till med min avhandling. Artiklarna i boken utforskar frågor under teman om offentlig kunskapscirkulation, förutsättningar för kunskapscirkulation och materiella aspekter av kunskapscirkulation.

Ett finländskt bidrag till diskussionen om kunskapens historia under tidsperioden för min avhandling, är antologin *Hyödyllisen tiedon piirit: Tutkimukisa papistosta, rahvaasta ja tiedon*

⁴⁵ Lässig, ”The History of Knowledge and the Expansion of the Historical Research Agenda”, 33–38.

⁴⁶ Lässig, ”The History of Knowledge and the Expansion of the Historical Research Agenda”, 39.

⁴⁷ Johan Östling et al., ”The history of knowledge and the circulation of knowledge: An introduction”. Johan Östling et al. (eds.), *Circulation of Knowledge: Explorations in the History of Knowledge* (Lund: Nordic Academic Press, 2018), 16–17, hämtat 28.12.2021, https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/36167357/Circulation_of_Knowledge.pdf.

rakentumisesta 1700-luvulla.⁴⁸ I den studerar en grupp kyrko- och bokhistoriker kunskapsförmedling som en social process, med fokus på de aktörer och nätverk som möjliggjorde kunskapsförmedling under 1700-talet. Författarna fokuserar främst på prästerskapet och de aktörer som prästerskapet hade att göra med i sina dagliga liv. I antologins olika studier diskuteras de olika forum och mötesplatser där nyttig kunskap förmedlades. Författarna framhåller att prästerskapet hade en central roll som kunskapsförmedlare och upplysare i dessa olika knutpunkter och nätverk för kunskap. Min avhandling fortsätter på antologins diskussion om lokalsamhällets kunskapsnätverk under 1700-talet och nyttotänkandets roll för kunskapsförmedlingen under tidsperioden i fråga.

För min avhandlings intresseområde gällande lärda sällskap och konstruerandet och spridningen av kunskap är två artiklar av speciellt intresse. Den första av dem är Erik Bodenstens artikel ”A societal history of potato knowledge in Sweden c. 1650–1800”. Bodensten studerar hur kunskap om potatisen slog igenom som allmän samhällslig kunskap i Sverige under 1700-talet. Han menar att detta blev möjligt till följd av ett kunskapsnätverk som under en längre tid arbetat för att sprida kunskapen om potatisen slutligen fick inflytande över viktiga kunskapsinstitutioner som möjliggjorde en större samhällslig spridning av kunskapen.⁴⁹ Jag behandlar även liknande frågor i min egen analys, då jag reflekterar kring Finska Hushållningssällskapets kunskaps-cirkulation ur ett socialt perspektiv.

Den andra artikeln har rubriken ”An Eighteenth-Century Ecology of Knowledge: Patronage and Natural History” och är skriven av Linda Andersson Burnett.⁵⁰ Hon skriver om hur kunskap om naturalhistoria skapades av vetenskapsmän genom nätverk av lokala informanter och assistenter i 1700-talets Skottland. Hon använder begreppet ”ecology of knowledge” för att belysa hur denna slags kunskapsproduktion fungerade: som ett ”ekosystem” med ömsesidiga förhållanden mellan de aktörer och faktorer som ingår i och upprätthåller det. Även Finska Hushållningssällskapets publikationsverksamhet fungerade på liknande sätt, genom anlitaandet av lokala informanter som bidrog till sakinnehållet.

Med min avhandling deltar jag i de kunskapshistoriska diskussionerna om hur kunskap producerades, kommunicerades och cirkulerade under tidigmodern tid. Jag utgår från de

⁴⁸ Minna Ahokas & Esko M. Laine (toim.), *Hyödyllisen tiedon piirit: Tutkimukisa papistosta, rahvaasta ja tiedon rakentumisesta 1700-luvulla* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2018).

⁴⁹ Erik Bodensten, ”A societal history of potato knowledge in Sweden c. 1650–1800”, *Scandinavian Journal of History* 46 (2021:1): 42–62.

⁵⁰ Linda Andersson Burnett, ”An Eighteenth-Century Ecology of Knowledge: Patronage and Natural History”, *Culture Unbound* 6 (2014).

kulturhistoriskt influerade förståelserna av kunskapshistoria och studerar speciellt vad som uppfattades som kunskap och hur den kommunicerades i och kring ett ekonomiskt sällskap. Det som utmärker min undersökning från de ovannämnda kunskapshistoriska studierna är främst det att jag kombinerar kunskapshistoria med arkivvetenskap i utgångspunkterna och angreppssätten i min analys. Det är något som mig veterligen inte gjorts i någon större utsträckning och som jag ser att kunde bidra med nya intressanta perspektiv på frågor om kunskapsskapande. De två forskningsfälten har mycket gemensamt, med tanke på att även inom arkivvetenskapen är frågor om kunskap grundläggande och centrala. Kombinationen möjliggör en nyanserad analys av kunskapscirkulationens mediala och materiella sida, då jag beaktar handlingarnas roll i kunskapsformerandet.

2 Ekonomiska sällskap och Finska Hushållningssällskapet

Under 1700-talet växte grundandet av olika former av ekonomiska sällskap fram som ett utbrett fenomen i Europa och i mindre utsträckning även i andra delar av världen. Sällskapens syfte var att förbättra de ekonomiska förhållandena i de europeiska staterna, vilket oftast innebar ett starkt fokus på jordbruksfrågor och utvecklandet av nya sätt att öka produktionen. Även om sällskapen hade liknande målsättningar och idésystem kunde det även finnas stora variationer mellan dem – redan mångfalden av olika benämningar på sällskapen vittnar om detta faktum. Bland de vanligaste benämningarna fanns ekonomiska sällskap, förbättringssällskap, lanthushållningssällskap, jordbrukssällskap, agrara sällskap och patriotiska sällskap.⁵¹ Sällskapen formades av de lokala ekonomiska och politiska historiska förhållandena och kunde därför även skilja sig åt gällande verksamhetsformer, uppdrag och betydelser.

Det är något av en omöjlig uppgift att fastställa antalet ekonomiska sällskap som verkade under 1700- och 1800-talen. Utmaningen ligger i svårigheten att definiera ekonomiska sällskap, med tanke på att en bred variation av sällskap som gick under olika benämningar kunde anses tillhöra samma rörelse i sin samtid. Risker för att forskare idag gör anakronistiska kategoriseringar är därmed stor.⁵² Jani Marjanen konstaterar att enligt en uppskattning baserad på en mängd forskningslitteratur fanns det 562 ekonomiska sällskap i och utanför Europa under 1700-talet. Den verkliga siffran är ändå mycket större än så, eftersom en mängd sällskap har gått onoterade förbi av forskningen exempelvis på grund av deras kortvarighet eller mindre betydande verksamhet. Marjanen framhåller att även om siffrorna är ofullständiga talar de sitt tydliga språk om att de ekonomiska sällskapen var ett allmänt utbrett och betydande fenomen, och att det så gott som i varje betydande europeisk stad fanns ett eget sådant sällskap.⁵³

Ekonomiska sällskap som fenomen

Någon vedertagen definition av ekonomiska sällskap finns alltså inte, utan forskare beskriver hellre de gemensamma dragen och de lokala variationerna för att ge en bild av vad som karaktäriserade sällskapen. Koen Stapelbroek och Jani Marjanen argumenterar för att de

⁵¹ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 8.

⁵² Stapelbroek & Marjanen, "Political Economy, Patriotism and the Rise of Societies", 14; Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall: Finska Hushållningssällskapet i europeisk, svensk och finsk kontext 1720–1840*, 38.

⁵³ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 40.

ekonomiska sällskapen trots sina variationer bör ses som ett sammanlänkat fenomen och ett uttryck för en rörelse. De ekonomiska sällskapen representerade en modell för reformarbete och en specifik ny typ av organisation som skiljde sig från andra former av sällskap, vetenskapsakademier och sammanslutningar under samma tid. Förutom den gemensamma organisatoriska karaktären hos de ekonomiska sällskapen går det även att skönja mönster i de politiska diskurser de gav uttryck för samt de aktiviteter de ägnade sig åt.⁵⁴ Utmärkande för sällskapen var att de fokuserade på förbättrande av de ekonomiska förhållandena i det egna landet, använde ett patriotiskt språkbruk som även inbegrep frågor om det allmännas bästa och medborgerliga dygder samt sysslade framför allt med utåtriktad verksamhet.⁵⁵

De ekonomiska sällskapen skapades som ett uttryck för sin tids stora intresse för ekonomiska frågor och agronomi, som speciellt tog fart under den senare hälften av 1700-talet. Det ekonomisk-politiska tänkandet blev en viktig del av den tidens upplysning i Europas lärda kretsar, vilket bland annat visade sig i den uppsjö av ekonomiska verk och tidskrifter som utkom under 1700-talets lopp. Ekonomi sågs under denna tid ur ett brett perspektiv och kopplades till nytta och framåtanda. Det ansågs viktigt att göra jämförelser mellan olika nationers välstånd och utarbeta metoder för nationerna att överträffa varandra, vilket kunde uppnås genom efterliknande och tillämpande av lyckade utländska modeller.⁵⁶ Reformen av jordbruket sågs som ett av de främsta sätten att förbättra statsekonomin men även som en dygd i sig. Vikten av att arbeta för det allmännas bästa betonades och tidens förnuftstro framhöll att var och en kunde lösa ekonomiska och naturvetenskapliga problem genom användandet av sunt förnuft.⁵⁷ Till nyttotänkandet hörde att man skulle aktivera olika grupper i samhället för att göra naturvetenskapliga utredningar och experiment baserade på egna erfarenheter och empiri. Detta skulle bidra till en starkare kännedom om nationens förhållanden och därmed främja upphjälpanDET av ekonomin.⁵⁸

Utmärkande för de ekonomiska sällskapen var deras speciella mellanposition mellan staten, det civila samhället och de vetenskapliga sällskapen eller vetenskapsakademierna. Sällskapen fungerade ofta som ett komplement till eller en förlängning av staten – de kunde sköta uppgifter som staten inte hade resurser till och engagera större delar av befolkningen än staten klarade

⁵⁴ Stapelbroek & Marjanen, ”Political Economy, Patriotism and the Rise of Societies”, 3.

⁵⁵ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 38–39.

⁵⁶ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 48.

⁵⁷ Högberg, *Kungl. Patriotiska sällskapetets historia*, 11.

⁵⁸ Juha Manninen, *Valistus ja kansallinen identiteetti: Aatehistoriallinen tutkimus 1700-luvun Pohjolasta* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2000), 40, 158.

av. På detta sätt kunde sällskapen fungera som alternativa organ för reformer, där man kunde agera på ett friare sätt.⁵⁹ Det fanns också ett intresse från staternas sida av att stöda ekonomiska sällskap. Skapandet av länssällskapen i det svenska riket på 1810-talet har tolkats dels som ett sätt att skapa plattformar för mer statligt inflytande, dels som ett sätt att skapa mer neutrala organisationer som skulle vara närmare befolkningen och således kunna identifiera behov av insatser och uppmuntra med goda exempel.⁶⁰ De ekonomiska sällskapens nära förhållande till staten och överheten överlag gör det problematiskt att direkt placera dem i kategorin det civila samhället, även om sällskap och föreningar överlag ofta placeras i den kategorin. Marjanen konstaterar att de ekonomiska sällskapen inte automatiskt tillhörde en annan sfär än staten.⁶¹ De agerade snarare i en beröringspunkt mellan de olika samhällssfärerna och erbjöd nya forum för samhälleligt deltagande och friare debatt i det nya slags sällskapsliv som blomstrade under 1700-talet.

En av de mest centrala funktionerna för de ekonomiska sällskapen överlag var deras upplysningsverksamhet och kunskapspridning, som var ämnad att sprida nya rön och metoder för jordbruket till allmänheten. Tanken var att det krävdes kollektiva insatser där alla samhällets skikt behövde aktiveras och upplysas för att jordbrukets produktivitet skulle kunna ökas och statsekonomin främjas.⁶² Vad gäller sätten att skapa och inhämta kunskap hade de ekonomiska sällskapen många likheter med de vetenskapliga sällskapen. Båda betonade nyttig vetenskap och frågor om hur ekonomin kunde förbättras. Den största skillnaden mellan dem var att de ekonomiska sällskapen betonade sin praktiska funktion för att få till stånd reformer.⁶³ Dessutom var de vetenskapliga sällskapen till sin karaktär mer exklusiva och prestigefyllda, medan de ekonomiska sällskapen betonade öppenhet och ståndsöverskridande. Gränserna var ändå flytande och i vissa fall kunde de ekonomiska sällskapen och de vetenskapliga sällskapen anses vara konkurrerande parter.⁶⁴

De första ekonomiska sällskapen grundades i Skottland och Irland på 1720- och 1730-talen som ett sätt att ta itu med den upplevda ekonomiska underutvecklingen i områdena. Deras verksamhet vilade på de politiska diskurserna om jordbrukets förbättrande som ett sätt att få

⁵⁹ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 85.

⁶⁰ Olle Markgren & Leif Berndtsson, "Hushållningssällskapen och historiens betydelse för deras utveckling". Olof Kährström (red.), *Regionala främjare av de areella näringarna under 200 år: Hushållningssällskapens historiker, periodiska skrifter och arkiv* (Stockholm: Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, 2002), 21.

⁶¹ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 97–98.

⁶² Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 103.

⁶³ Stapelbroek & Marjanen, "Political Economy, Patriotism and the Rise of Societies", 18.

⁶⁴ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 91.

till stånd reformer. Organisationsmodellen hos dessa ekonomiska sällskap visade sig vara effektiv för ändamålet och därför började den sedan spridas till andra länder. Modellen karaktäriserades av en kombination av patriotisk retorik och frivilligorganisation med syftet att förbättra lokala ekonomiska förhållanden.⁶⁵ Senast vid 1750-talet var denna modell så pass etablerad att den ansågs representera en särskild typ av organisation. Rörelsen fick även en global spridning utanför Europa i och med grundandet av sällskap i Nordamerika och i en del europeiska kolonier. Marjanen betonar ändå att rörelsen inte var global i det avseendet att medlemskapet i rörelserna skulle ha varit transnationellt eller att de regionala rörelserna skulle ha tillhört en gemensam takorganisation. Det handlade snarare om att de enskilda sällskapen hade en gemensam transnationell föreställningsvärld – aktörerna såg sig tillhöra en tradition av ekonomiska sällskap i olika länder, var väl medvetna om tävlan mellan länderna och deltog i ett transnationellt kunskapsutbyte genom korresponderande medlemmar.⁶⁶

Rörelsen fick särskilt spridning efter sjuårskriget (1756–1763) då en våg av ekonomiska sällskap grundades runtom i Europa. I Norden började ekonomiska sällskap slå igenom på 1760-talet bland annat i och med grundandet av Det Kongelige Danske Landthusholdningsselskab år 1769 och de därefter följande många lokala danska sällskapen. I det svenska riket kom etablerandet av ekonomiska sällskap i gång på allvar först på 1810-talet då länssällskap infördes. Innan det hade endast ett fåtal sällskap grundats i landet, däribland Patriotiska sällskapet år 1766 och Finska Hushållningssällskapet år 1797.⁶⁷

Finska Hushållningssällskapet som organisation

Finska Hushållningssällskapet växte fram ur viljan att motverka den upplevda underutvecklingen i den finska landsändan. Det fanns ett behov av att skapa ett alternativt organ som kunde lyfta fram ekonomiska frågor från Finland i det svenska riket. Modellen för sällskapet togs framför allt från det svenska Patriotiska sällskapet, som hade många medlemmar från Finland. Så gott som samtliga av dessa personer blev sedan även medlemmar av det Finska Hushållningssällskapet. Efter det finska sällskapets grundande upprättades det en arbetsfördelning mellan sällskapen, där det Patriotiska sällskapet alltmer kom att överlämna

⁶⁵ Stapelbroek & Marjanen, ”Political Economy, Patriotism and the Rise of Societies”, 12.

⁶⁶ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 102.

⁶⁷ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 75–76.

behandlandet av frågor från Finland och exempelvis belönandet av personer bosatta i Finland till Finska Hushållningssällskapet.⁶⁸

Sällskapet grundades den 1 november 1797 i Åbo, då det instiftande mötet hölls hemma hos biskop Jakob Gadolin. Hans son professor Johan Gadolin brukar nämnas som den pådrivande och initiativtagande kraften för att ha samlat ihop den nödvändiga skaran personer för att sällskapet kunde grundas. Bland deltagarna på mötet fanns professorer vid Åbo Akademi, framstående ämbetsmän, officerare och en del handelsmän.⁶⁹ Sällskapet formades vid sitt grundande av de lärda kretsarna vid Åbo Akademi och dess tradition av ekonomiskt tänkande där nyttoaspekten av ekonomisk kunskap betonades.⁷⁰ Umgänget inom sällskapet påverkades i sin tur av traditionerna av sällskaplighet i de hemliga klubbar som var vanliga under 1700-talet. Det hemliga sällskapet Aurora brukar ofta nämnas som ett av de tidigare försöken till upprättande av ett lärt sällskap i Åbo innan hushållningssällskapet. Sällskapet Aurora var verksamt under 1770-talet och fungerade som en diskussionsklubb där man intresserade sig för finska ärenden i allmänhet. Finlands första tidning *Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo* började utges av Aurora år 1771. Till skillnad från hushållningssällskapet var Aurora däremot ett slutet sällskap som inte i första hand strävade efter utåtriktad verksamhet.⁷¹

Finska Hushållningssällskapet var det första sällskapet i det svenska riket som redan från början använde benämningen ”hushållningssällskap”, och det kom sedan att fungera som förebild för grundandet av andra hushållningssällskap med liknande verksamhet i Sverige. De flesta av dem påbörjade sin verksamhet under åren 1813–1817, efter att Kungliga Lantbruksakademien hade grundats 1813 och påbörjat arbetet för att inrätta hushållningssällskap i varje län.⁷² Orsaken att Finska Hushållningssällskapet valde att använda termen ”hushållning” istället för ”ekonomi” i sitt namn kan ha varit viljan att använda ord som hörde hemma i lokalspråket. ”Hushållning” och ”ekonomi” användes ofta synonymt, men ”hushållning” var allmännare och ”ekonomi” användes mer inom det lärda språkbruket.⁷³

⁶⁸ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 177, 180–182.

⁶⁹ Jari Niemelä, ”Suomen Talousseuran alkuvaiheet”, *AURICA: Scripta a Societate Porthan Edita* (2010:3): 42.

⁷⁰ Jani Marjanen, ”Between ‘Public’ and ‘Private Economy’: The Finnish Economic Society and the Decline of Economic Patriotism, 1797-1833”. Koen Stapelbroek & Jani Marjanen (eds.), *The Rise of Economic Societies in the Eighteenth Century: Patriotic Reform in Europe and North America* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012), 318.

⁷¹ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 149.

⁷² Markgren & Berndtsson, ”Hushållningssällskapen och historiens betydelse för deras utveckling”, 21.

⁷³ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 166.

Sällskapet befattade sig med en omfattande variation av olika verksamheter, eftersom hushållning sågs som en bred term vid denna tid. I sällskapets första utkast till stadgar beskrivs sällskapets syfte vara att arbeta för ”den enskilda Hushållningen i allmänhet och Landthushållningen i synnerhet, med hvad dertill hörer, eller thermed i någon måtto gemenskap äger”. Formuleringen ”den enskilda hushållningen” syftar på att sällskapet i första hand ägnade sig åt frågor om hur enskilda människor och hushåll kan förbättra sina förhållanden. Jani Marjanen menar ändå att skiljelinjen mellan enskild hushållning och allmän hushållning, som handlade om statliga åtgärder för ekonomins förbättrande, var flytande och att Finska Hushållningssällskapet i praktiken kom att arbeta med båda dessa former av hushållning. Bland de teman som sällskapet befattade sig med fanns exempelvis folkhälsa, bekämpning av rovdjur, ängsskötsel, skogsbruk, försöksverksamhet, lantbruksutbildning, kvinnors villkor, finska språkets ställning och brännvinsbränning.⁷⁴

En central strävan som sällskapet hade var att samla in heltäckande information om Finlands ekonomiska tillstånd. Tanken var att det var nödvändigt att få ingående kunskap om förhållandena i landet för att kunna veta vilka behov som finns och utarbeta reformer enligt dessa. Bland de frågor som sällskapet speciellt intresserade sig för var hur näringarna såg ut i socknarna, nya odlingsmetoder, årsskörden, väderförhållanden och boskapssjukdomar. En stor del av den insamlade informationen publicerades i någon av sällskapets flera publikationer. Denna publikations- och upplysningsverksamhet var en av sällskapets centralaste verksamheter. Den fungerade både som ett sätt att hålla kontakten till medlemmar utanför Åbo och ett sätt att sprida nyttiga kunskaper till en större allmänhet. Vid sidan om upplysningsverksamheten arbetade sällskapet även för att uppmuntra till iver och flit för det allmännas bästa hos samhällets alla skikt. En central metod för ändamålet var utdelandet av belöningar dels för föredömliga jordbrukargärningar och dels för tjänstefolk som tjänat länge och troget hos samma husbonde. Under sällskapets första decennier fokuserade både upplysningen och belöningarna särskilt på insatser för potatis- och linodling.⁷⁵

Sällskapet fick snart efter sitt grundande statusen ”kungligt sällskap” vilket innebar att det hade kungens stöd och att de hade rätten att kunna vända sig direkt till kungen i ekonomiska frågor och få uppdrag av honom.⁷⁶ Efter det ryska övertagandet blev sällskapet istället kejsarligt på liknande sätt. Under det ryska styret utvecklades sällskapet till ett slags halvofficiellt

⁷⁴ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 169–171.

⁷⁵ Arvo Soininen, *Vanha maataloutemme: Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle* (Helsinki: Suomen historiallinen seura, 1974), 331–332.

⁷⁶ Marjanen, ”Between ‘Public’ and ‘Private Economy’”, 319.

ämbetsverk vars verksamhet långt styrdes av sekreteraren och de andra ledande aktörerna. Sällskapet hade då en viktig roll för statsmakten i att ge utlåtanden om framför allt jordbrukspolitiska frågor.⁷⁷ Under 1810-talet fick sällskapet ett momentum, i bristen på annan politisk representation efter Borgå lantdag, i rollen som ett betydande forum för politisk debatt. Lars Westerlund menar att det tidiga Finska Hushållningssällskapet hade en dubbel karaktär som både ett länshushållningssällskap i Åbo och Björneborgs län och en riksinstitution som utövade myndighetsfunktioner.⁷⁸ Det nära förhållandet till staten tog sig uttryck i de direkta uppdrag som gavs till sällskapet av senaten och rätten att presentera lagförslag om ekonomiska frågor direkt till kejsaren. Sällskapets sekreterare under denna tid, Carl Christian Böcker, betonade att sällskapet skulle fungera som ett forum för allmänhetens röst.⁷⁹

Sällskapet miste allt mer sin betydande roll från och med 1820-talet. Många av sällskapets verksamheter togs över av statliga myndigheter och miste därmed sin funktion i sällskapet. Bland annat hade ett ekonomidepartement inrättats i senaten, som sysslade med liknande frågor som sällskapet tidigare gjort. Detta gällde även insamlandet av ekonomisk information från olika landsändar, som hade varit en mycket central verksamhet för hushållningssällskapet under dess första tid.⁸⁰ Det blev helt enkelt föråldrat för ett hushållningssällskap att syssla med ekonomiska frågor i så bred bemärkelse som förut. Från 1820-talet framåt beskrivs ofta som en nedgångsperiod för sällskapet, bland annat eftersom det intellektuella klimatet mattades av då Åbo Akademi flyttade till den nya huvudstaden Helsingfors. En annan förklaring till sällskapets nedgång är att det politiska klimatet i landet blev strängare – det gick inte längre att med samma frihet som förut framföra politiskt laddade initiativ. Således blev det även allt tydligare att frågor om allmän hushållning kopplade till statsangelägenheter inte längre var något som sällskapet skulle befatta sig med. Trenden gick mot att hushållningssällskapen vid denna tid blev mer specialiserade organisationer. Finska Hushållningssällskapet kom så småningom att utvecklas till ett rådgivningsorgan för det svenska Åboland, vilket är den funktion sällskapet har idag.⁸¹ Sällskapet är ännu i denna dag aktivt och är därmed en av de äldsta ännu verkande sammanslutningarna i Finland.

⁷⁷ Soinenen, *Vanha maataloutemme*, 336.

⁷⁸ Westerlund, *Hushållnings- och lantbrukssällskapen i Finland åren 1797–1909*, 60.

⁷⁹ Marjanen, "Between 'Public' and 'Private Economy'", 331.

⁸⁰ Soinenen, *Vanha maataloutemme*, 332.

⁸¹ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 235–239, 250.

Aktörerna inom sällskapet

De flesta av de tidiga medlemmarna i sällskapet ägde gårdar och hade därmed ett eget starkt intresse av att diskutera fram utvecklingsförslag för jordbruket. En annan viktig grupp bland de första medlemmarna var inflytelserika ämbetsmän och kyrkans män. Präster blev ofta utvalda som korresponderande medlemmar utanför Åbo och medverkade därmed till att sällskapet kunde ha ett landstäckande nätverk av informanter. Sällskapet lyckades även väl med att samla de mest framstående ekonomiska tänkarna i landet till engagemang i sällskapet. Bland de mest centrala aktörerna under sällskapets första tid fanns biskop Johan Gadolin, lagman Olof Wibelius, länskamrer A. J. Winter, professor Jacob Tengström och professor Josef Pipping.⁸² Sällskapets ledamöter var till stor del från Åbo, men avsikten var att rikta sig till hela den finska allmänheten. I början använde sällskapet en retorik där verksamheten i Åbo representerade hela Finland, men efter 1809 vände man sig även mer aktivt ut i hela landet.⁸³ Vanligen hade sällskapet kring 400 medlemmar⁸⁴

Finska Hushållningssällskapet strävade efter att vara ståndsöverskridande och medlemskapet var därför i princip öppet för vem som helst. I stadgarna beskrevs medlemmarna ändå vara ”uplysta och redliga medborgare”, vilket visar på hur medlemskapet ändå i praktiken var exkluderande. Dessutom inverkade även medlemsavgifterna och mötestiderna på att representationen av bönder var låg. Medlemmar valdes in på förslag av någon redan invald och genom omröstning där enkel majoritet avgjorde.⁸⁵ Jani Marjanen skriver att invalen oftast gjordes med tanke på vilka personer som kunde öka sällskapets inflytande eller materiella nytta och ur denna synvinkel var allmogen mindre intressant.⁸⁶

Sällskapet var ett överhängande manligt rum eftersom stadgarna länge hindrade inval av kvinnor. Språkbruket överlag gav inte heller rum för några kvinnliga aktörer: då sällskapet vände sig till allmänheten efter sällskapets instiftande beskrev man att sällskapet tillkommit av att ”någre Finske Män, kännare av Finska Hushållningens brister och hinder” hade sammankommit och nu ville man uppmuntra sina ”Värdaste Landsmän” att sälla sig till dem. Den första kvinnliga medlemmen invaldes år 1813, men det gav inte upphov till någon större förändring förrän de omfattande stadgeändringarna på 1860-talet. Även om den kvinnliga representationen bland medlemmarna höll sig minimal fanns det redan från början en hel del

⁸² Marjanen, ”Between ‘Public’ and ‘Private Economy’ 323–325.

⁸³ Jani Marjanen, ”Finland som begrepp och retorik”, *Historisk Tidskrift för Finland* 102 (2017:3): 540.

⁸⁴ Sandström, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1947*, 16.

⁸⁵ Cygnaeus, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*, 98.

⁸⁶ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 235–239, 160.

kvinnliga donatorer, främst förmögna änkefruar, som intresserade sig för sällskapets strävanden och understödde dess verksamhet med generösa gåvor.⁸⁷

Som organisation strävade hushållningssällskapet till öppenhet och redogjorde regelbundet för sällskapets förehavanden i sina egna publikationer och i *Åbo Tidningar*. Möten hölls månadsvis och ibland även veckomöten i mindre grupper. Olika beredande utskott fanns som förberedde ärendena innan mötena. Till en början hölls mötena hemma hos någon ledamot, sedan i hyrda lokaler i staden och slutligen från och med 1823 i en egen byggnad. Sällskapet hade funktionärsposterna ordförande, sekreterare, vicesekreterare och skattmästare, som valdes genom omröstning. Ordföranden valdes till en början för ett halvt år och de andra posterna för ett år i taget. Dessa var till en början oavlönade, men sekreterarens uppgifter blev snart så stora att man år 1799 beslöt att anställa en ständig sekreterare. Sekreteraren stod därmed för en slags kontinuitet och fick ofta en mer framträdande roll än ordföranden. Speciellt under sekreterare Carl Christian Böckers tid blev detta tydligt – han arbetade med stor iver för att utveckla sällskapets verksamhet och var mycket aktiv med att föra fram nya initiativ.⁸⁸

⁸⁷ Lars Zilliacus, *Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter: En källa för forskningen I* (Åbo: Åbo Akademis förlag, 2002), 17–18.

⁸⁸ Sandström, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1947*, 15–21.

3 Insamlingens utformning och handlingar

Att samla in upplysningar om landets förhållanden var något som sällskapetets ledamöter tillskrev stor betydelse redan från början. Uppgifterna började samlas genom sockenbeskrivningar, korrespondentnätverk, prisfrågor och cirkulär. Denna verksamhet var ett led i skapandet av nyttig kunskap att spridas bland befolkningen. I det föreliggande kapitlet diskuterar jag hur insamlingen fick sin början, vilka olika former den fick och hur den utvecklades. Fokuset ligger vid hur verksamheten motiverades och värderades. Jag studerar även hurdana handlingar insamlingarna skapade och hur sällskapetets arkivaliska kontext såg ut. Syftet med kapitlet är att belysa kontexterna bakom insamlingarnas handlingar och de strukturer och behov som låg bakom deras konstruerande och arkiverande. Det handlar om utforskande av det som Eric Ketelaar kallar handlingarnas genealogi, vilket innebär frågor som när, varför och av vem som arkivet skapades samt var arkivet förvarades och hur det sköttes.⁸⁹ Sådana frågor belyser meningsskapande kring handlingar och arkiv och deras flerskiktiga historia. Kapitlet lägger grunden för en förståelse för de strukturella och diskursiva ramar som formade hur kunskap kunde skapas och cirkulera med bas i insamlingsverksamheten.

Insamlingens former och metoder

I det kungliga skydds- och stadfästelsebrevet för Finska hushållningssällskapet från 1798, konstaterades det att sällskapetets föremål skulle vara att ”utsprida nyttiga kunskaper i alla delar af Finlands hushållning”.⁹⁰ Sällskapetets instiftare ansåg att den utbredda okunskapen om hushållningsfrågor i landet var ett av de allvarligaste hoten mot att kunna avhjälpa de kärva förhållandena i Finland. Att grunda ett hushållningssällskap med uppdraget att uppmuntra till nytänkande och sprida upplysning blev ett svar på problemet. Instiftarna var hoppfulla om att ett hushållningssällskap som organisationsform hade potentialen att få landet på fötter eftersom de iakttagit hur hushållningssällskap i andra länder gjort detsamma.⁹¹

Sällskapet ville ”understöda och rigta den i nationen vaknade hushållningsandan till det meniges bästas vidare befordran”.⁹² De konkreta metoderna för att utföra upplysningen

⁸⁹ Eric Ketelaar, ”Tacit Narratives: The Meanings of Archives”, *Archival Science* (2001:1): 140.

⁹⁰ *Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapetets Handlingar. Första tomen* (Åbo: Frenckellska Boktryckeriet, 1803), 1.

⁹¹ Se sällskapetets protokoll från det första sammanträdet, tryckt i Cygnaeus, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*, 94–96.

⁹² Cygnaeus, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*, 96.

beskrivs i sällskapetets första förslag till stadgar, där det nämns utgivandet av tryckta skrifter, brevväxling, anskaffande och utdelande av redskapsmodeller samt utdelande av belöningar.⁹³ För att kunna utföra någon ändamålsenlig upplysning överhuvudtaget betonade sällskapet att det är nödvändigt att samla in upplysningar om hushållningens förhållanden runtom i landet. Målet var att kunna skapa en heltäckande uppfattning om dagsläget för att kunna identifiera behov och utvecklingsområden och för att kunna vidareförmedla kunskap om lyckade hushållningsmetoder och nya rön i sina publikationer. I den tryckta Redogörelsen för år 1797–1798 beskrevs behovet av insamlingar på följande sätt:

Sällskapet har af samma grund trodt sig böra med fakta och afmätta steg i början framskrida til sitt ändamål. Och som til Hushållningens uphjälpande i et land, en fullständig kännedom om dess tilstånd, dess förmåner och brister, är et oundgängligt vilkor; så har Sällskapet straxt i början fäst at derpå sin upmärksamhet. Til at fördenskull vinna kännedom om vårt vidsträckta Finlands mångfaldiga, och i dess särskilda Provinser olika närings- och hushållssätt; har Sällskapet ej allenast genom trycket både på Svenska och Finska Språken utgifvit och öfver hela Landet låtit utdela en Kungörelse om hvad Sällskapet i allmänhet vill förnämligast fästa sin upmärksamhet vid, och hvad det skall bemöda sig om at genom Belöningar upmuntra, utan ock genom en uti N:o 26 af Åbo Tidningar för innevarande år införd underrättelse, gifvit så väl sine i orterne kringspredde Ledamöter, som andre Medborgare anledning at gå Sällskapet tillhanda med nyttiga upplysningar, samt dessutom låtit af trycket utgifva, och i landet utdela en fullständig Plan til författande av Physiographiska och Oeconomiska Sockne-Beskrifningar, lämpade efter orternes olika läge och häfd.⁹⁴

Texten visar på den grundläggande retorik som låg bakom sällskapetets insamlingar. Insamlingarna och dess handlingar uppstod inte ur intet utan var ett resultat av konkreta ambitioner som sällskapet hade och de värderingar som de stod för. Arkivvetenskapen framhåller att handlingar och arkiv är sociala konstruktioner vars ursprung ligger i bestämda informationsbehov och sociala värderingar. Arkiv reflekterar därför vad som har ansetts värdefullt och viktigt i olika kontexter och tider.⁹⁵ I det följande beskriver och analyserar jag närmare de olika metoderna för insamling som sällskapet använde sig av utifrån dessa premisser.

⁹³ Cygnaeus, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*, 97.

⁹⁴ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapetets göromål ifrån den 1 November 1797, til den 1 Nov. 1798* (Åbo: Johan Ch. Frenckell, s.a.), 3–4.

⁹⁵ Joan M. Schwartz & Terry Cook, "Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory", *Archival Science* (2002:2): 3.

Sockenbeskrivningar

Sällskapet inledde tidigt vanan att underrätta allmänheten offentligt om sina förehavanden i *Åbo Tidningar*. I kungörelsen ”Till Finska Allmänheten”, som ingick i tidningens första nummer år 1798, presenterades sällskapets syften och uppdrag, tillsammans med en uppmaning till envar att delta i arbetet för det allmännas bästa.⁹⁶ Sällskapet använde *Åbo Tidningar* och de egna publikationerna som kanaler för att meddela allmänheten om vilka ärenden det önskade få emottaga upplysningar om. En första sådan uppmaning kan ses i *Åbo Tidningar* nummer 26 år 1798, där sällskapet beskrev insamlingens skäl och övertygade läsarna om vikten av att bidra med upplysningar. Det förklarades att sällskapet önskade att få underrättelser om ”folkets och näringarnes nuvarande tillstånd” och därefter presenterades en rad specifika frågor som stöd för skrivandet av dessa underrättelser. Det förklarades att frågorna presenterades i detta format i väntan på att ”en omständelig plan til beskrifningar öfwer orter och soknar” skall komma till trycket.⁹⁷

Planen för skrivandet av sockenbeskrivningar färdigställdes i maj 1798 och kom att utdelas i 1000 exemplar bland ledamöterna. Den hade titeln *Plan til En Physiografisk och Oeconomisk Sockne-Beskrifning, Lämpad efter Orternes Läge och Häfd i Storfurstendömet Finland* och var skriven av professor Gabriel von Bonsdorff. Planen var högst omfattande, med sina 58 sidor och över 100 frågor. Den var uppdelad i två delar där den första innehöll frågor om socknens jordmån, klimat, naturtillgångar, ägandeförhållanden, näringsgrenar samt befolkningen och dess lynne, seder och levnadssätt medan den andra delen innehöll frågor om socknens enskilda hushållning, åkerbruk, planteringar, ängsskötsel, boskapsskötsel, djurfångst, fiske, skogsskötsel och byggnadssätt.⁹⁸ Gabriel Porthan kommenterade planen i ett brev till Matthias Calonius med orden ”Bonsdorffs frågor äro visserligen för många och omöjliga att besvara, men man har trott, att superflua non nocent”.⁹⁹ Uttrycket kan översättas till ”för mycket skadar inte” eller ”bättre för mycket än för litet”.¹⁰⁰ Sällskapets ambitioner var med andra ord höga och angelägna. Planen var antagligen inspirerad av den svenska lantmäteridirektören Jacob Faggots kända instruktion för sockenbeskrivningar från 1740-talet. Karin Johannisson konstaterar att den var hektisk, myllrande av frågor och svindlande detaljrik. Hon menar att

⁹⁶ Cygnaeus, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*, 113–114.

⁹⁷ *Åbo Tidningar* 9.7.1798.

⁹⁸ Cygnaeus, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*, 134.

⁹⁹ Cygnaeus, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*, 134.

¹⁰⁰ Projekt Runeberg, ”Nordisk familjebok”, hämtad 31.10.2021, <http://runeberg.org/nfcg/0416.html>.

den därför i praktiken ”ropar [...] ut sin egen omöjlighet”.¹⁰¹ Finska Hushållningssällskapets plan brottades med samma problem, fastän den inte var fullt så omfattande som Faggots. Johannisson skriver att det låg en tydlig svårighet i att utarbeta passande och överskådliga former för inventeringarna av landet.¹⁰²

I den tidigare nämnda kungörelsen i *Åbo Tidningar* skrev sällskapet att genom att bidra med upplysningar till sällskapet skulle man samtidigt gagna fosterlandet.¹⁰³ Sällskapet använde långt en sådan patriotisk retorik för att uppmuntra till deltagande i insamlingen. Målet var att med gemensamma krafter skapa en total kartläggning av landet. Detta tänkande och själva konceptet med Ortsbeskrivningar var inget unikt för Finska Hushållningssällskapet, utan sådana beskrivningar hade redan tidigare under 1700-talet producerats runt om i Europa på initiativ av andra ekonomiska sällskap, vetenskapliga sällskap, universitet och stater. Jani Marjanen menar att det är viktigt att notera att beskrivningarna ansågs vara vetenskapliga och baserade på säkra iakttagelser och erfarenheter, även om de inte följde något gemensamt format.¹⁰⁴ Beskrivningarna skulle erbjuda nyttiga upplysningar som utvecklade av landets reformer kunde basera sig på. Mattias Legnér noterar att Ortsbeskrivningarna även var ett sätt att uttrycka fosterländska känslor och bygga gemenskaper, både på lokala och nationella nivåer, genom att folket via dem skulle bli mer bekanta med sitt land.¹⁰⁵

I Finska Hushållningssällskapets fall användes både benämningarna fäderneslandet och fosterlandet i den patriotiska retoriken. Marjanen menar att ”begreppet fäderneslandet var inte alltid förankrat till den geografiska enheten Sverige eller Finland, utan var mer metaforiskt kopplad till medborgerlig dygd, flit och skyldighet till att bidra till det allmänna”. Begreppet fosterlandet var mer konkret och syftade på en lokalt förankrad patriotism, som gjorde det möjligt att även tala om enbart området Finland inom det svenska riket i patriotiska tecken.¹⁰⁶ Oberoende vilket begrepp som användes ansågs en patriotisk individ vara en som arbetade för det allmännas bästa, framförallt inom ekonomin.¹⁰⁷ I sällskapets formuleringar framställs bidragandet till skrivandet av sockenbeskrivningar och andra upplysningar vara ett konkret sätt för människor att uppfylla sina patriotiska plikter. Exempelvis i Redogörelserna skriver

¹⁰¹ Karin Johannisson, *Det mätbara samhället: Statistik och samhällsdröm i 1700-talets Europa* (Stockholm: Norstedts, 1988), 142–143.

¹⁰² Johannisson, *Det mätbara samhället*, 143.

¹⁰³ *Åbo Tidningar* 9.7.1798.

¹⁰⁴ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 95.

¹⁰⁵ Mattias Legnér, *Fäderneslandets rätta beskrivning: Mötet mellan antikvarisk forskning och ekonomisk nyttokult i 1700-talets Sverige* (Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 2004), 11.

¹⁰⁶ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 196.

¹⁰⁷ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 189.

sällskapet att de önskar ”Patriotiska Landsmäns ytterligare nitfulla bemödande” för att producera flera sockenbeskrivningar och att inskickandet av sådana skrifter är ett uttryck för ”medborgerlig välvilja”.¹⁰⁸ Tidens nyttolära sade att en dygdig medborgare behövde uppfylla sina samhällsliga plikter genom att sätta det allmänna före det individuella och bidra till staternas strävan efter att främja välfärden. Att samla kunskaper om hur landet var förskaffat behövdes för att kunna veta hur människan på ett så rationellt sätt som möjligt skulle kunna utnyttja naturtillgångarna.¹⁰⁹ Tanken var att svaren på hur den ”sanna” hushållningen skulle gå till fanns dold i naturen och det gällde bara för människan att blottlägga dem. Svåra ekonomiska förhållanden ansågs bero på att folket inte ännu visste tillräckligt om landet och därför inte heller kunde använda resurserna på det rätta sättet.¹¹⁰

Finska Hushållningssällskapet använde alltså den patriotiska retoriken och uppfattningen om den dygdiga medborgaren för att mana på sina ledamöter att bidra med författande av sockenbeskrivningar. Dessa utgör grundpelarna i de diskursiva mönster som gav skapandet av handlingar inom insamlingarna mening och värde. De gav potentiella skribenter ett betydelsebärande ramverk att arbeta inom då de skapade handlingarna. Sällskapets retoriska verktyg i insamlingarna är ett exempel på hur skapandet av handlingar handlar om makt, där arkiven ger validering åt vissa narrativ och upphöjer dem till värda att formas till kunskap och minnen.¹¹¹

Ytterligare ett maktmedel var sällskapets beslut att införa belöningar för författandet av sockenbeskrivningar redan i februari 1798. Avsikten var att stimulera projektet genom utdelning av silvermedaljer för beskrivningar som uppfyllde sällskapets förväntningar. I Redogörelserna för åren 1798–1799 påminde sällskapet om den utlovade belöningen och uttryckte sin önskan om att ”efterhand få emottaga än flera sådana ousärliga hjälpredor, til en noggrann och tilförlitelig kannedom af Landets både brister och förmoner”.¹¹² Genomgående försökte sällskapet på detta sätt framställa skrivandet av sockenbeskrivningar som något ädelt och högst värdefullt för sällskapets uppdrag och målsättningar.

¹⁰⁸ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets göromål ifrån den 1 november år 1798, til samma tid år 1799* (Åbo: Johan Ch. Frenckell, s.a.), 8; *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets göromål ifrån den 1 november år 1800, til den 2 November 1801* (Åbo: Johan Ch. Frenckell, s.a.), 16.

¹⁰⁹ Legnér, *Fäderneslandets rätta beskrivning*, 86–87.

¹¹⁰ Legnér, *Fäderneslandets rätta beskrivning*, 97.

¹¹¹ Schwartz & Cook, ”Archives, Records, and Power”, 13.

¹¹² *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets göromål ifrån den 1 November år 1798, til samma tid år 1799*, 8.

Sockenbeskrivningarna skulle enligt kungörelsen i *Åbo Tidningar* vara ”säkra och fullständiga”, något som upprepades även i sällskapets Redogörelser, då beskrivningarnas avsikt beskrevs vara att ”inhämta säker och omständelig upplysning om sin fosterbygd och dess Näringars tilstånd”.¹¹³ Måhända verkade sällskapets ansenliga förväntningar avskräckande för potentiella skribenter eftersom sällskapet några år in i verksamheten konstaterade att de hittills emottagit så få beskrivningar att projektet kan sägas ha varit något av ett misslyckande. Sällskapet försökte därför i Redogörelserna försäkra sina medlemmar om att även mindre fullständiga beskrivningar skulle tas emot:

Om dock de flerfaldiga underrättelser, som den uppgifna Planen i all sin vidd äskar, icke kunna ifrån alla orter åstadkommas, Sällskapet likväl alltid vill med skyldig tacksamhet emottaga äfven mindre fullständiga, men redbara och gagnande upplysningar, under förhoppning, att igenom en tjenlig sammanställning af fleres bemödanden sluteligen kunna vinna en fullbordad öfversigt af det hela.¹¹⁴

Sällskapet stod alltså fortfarande fast vid det ambitiösa målet om en fullständig kännedom om landet genom att förklara att det kan uppnås genom summan av många små delar. Budskapet blev att även mindre omfattande upplysningar är värdefulla för den stora helheten. Förutom dessa uppmuntringar beslöt sällskapet att belöningarna för goda bidrag till sockenbeskrivningar skulle ökas för att ytterligare sänka tröskeln för människor att delta i skrivandet. I fortsättningen utlovades den så kallade Ahlmanska jetongen i guld till värdiga beskrivningar och den tidigare silvermedaljen till sådana beskrivningar som ”åtminstone i det hufvudsakligaste tjena för Sällskapets afsigter”.¹¹⁵

Effekterna av dessa försök till livliggörande av sockenbeskrivningarnas inströmmande verkar ändå inte ha haft någon större effekt. Sällskapet påminde ännu en gång om de utökade belöningarna i Redogörelserna för 1803–1804 och konstaterade att de önskade att få beskrivningar från flera olika orter.¹¹⁶ Därefter påtalades inte sockenbeskrivningarna nämnvärt i Redogörelserna förrän i utgivningen för 1821–1822, då sällskapet rakt ut skrev att sockenbeskrivningarna inte hade lyckats svara mot de mål om inhämtande av kännedom om

¹¹³ *Åbo Tidningar* 9.7.1798. ; *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets göromål ifrån den 2 November år 1801, till samma tid år 1802* (Åbo: Johan Ch. Frenckell, s.a.), 45.

¹¹⁴ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets göromål ifrån den 2 November år 1801, till samma tid år 1802*, 45–46.

¹¹⁵ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets göromål ifrån den 2 November år 1801, till samma tid år 1802*, 45–46.

¹¹⁶ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets göromål ifrån den 1 November år 1803, till samma tid år 1804* (Åbo: Johan Ch. Frenckell, s.a.), 15.

hela landets hushållning som sällskapet ända sedan sitt instiftande hade arbetat för.¹¹⁷ Gustaf Cygnaeus skriver att orsaken till detta var att de flesta sockenbeskrivningarna helt enkelt inte uppfyllde anspråken.¹¹⁸ Beskrivningarna var för fragmentariska, för få till antalet och representerade inte en tillräckligt stor del av landet för att kunna skapa någon helhetsbild över landets tillstånd. Sockenbeskrivningarnas betydelse för insamlingen kom därefter att bli allt mindre viktig och sällskapet satsade mer helhjärtat på andra metoder istället.

Förutom sockenbeskrivningarna inhämtades även information om olika områden genom att sällskapet lät sända ut vissa bestämda personer på resor för att göra fältarbete. Jani Marjanen menar att de beskrivningar som kom av dessa slags resor också kan ses tillhöra samma genre som sockenbeskrivningarna. Dessa slags arbeten utgavs på många håll i Europa under den här tid och kunde ha olika benämningar såsom Ortsbeskrivningar, geografiska beskrivningar eller ekonomiska beskrivningar.¹¹⁹ Under Böckers sekreterarperiod lät sällskapet sända ut två resande rapportörer: provinsialläkaren Henrik Deutsch till Uleåborgs län åren 1814–1815 och sekreterare Böcker själv till Vasa län 1815.¹²⁰ Deutschs reseberättelse finns både bevarat i sällskapets arkiv och som tryckt version i Handlingarna, medan Böckers berättelse endast finns tryckt i Underrättelserna.¹²¹

Korrespondenter

De allmänna tryckta uppmaningarna om insändande av upplysningar samt sockenbeskrivningarna kompletterades från och med år 1800 med ett nätverk av korrespondenter, som regelbundet förväntades sända in upplysningar till sällskapet. Lars Zilliacus skriver att korrespondenterna kompletterade sockenbeskrivningarna på så sätt att de skulle bidra med aktuella uppgifter om föränderliga förhållanden medan sockenbeskrivningarna var ämnade för att ge upplysningar som skulle gälla en längre tid.¹²² Korrespondenter kom först på tal vid sällskapets möten under sommaren 1798, då man

¹¹⁷ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 8 November 1821, till den 2 November 1822* (Åbo, Bibelsällskapets tryckeri, 1823), 15.

¹¹⁸ Cygnaeus, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*, 161.

¹¹⁹ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 208.

¹²⁰ Lars Zilliacus, *Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter: En källa för forskningen III* (Åbo: Åbo Akademi förlag, 2003), 209.

¹²¹ D VII 5 & 7, Finska Hushållningssällskapets arkiv, Åbo Akademi bibliotek, Åbo (ÅAB); *Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Handlingar. Tredje tomen* (Åbo: Bibelsällskapets Boktryckeri, 1819), 263; *Underrättelser Från Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapet. Andra samlingen, N:o 1* (Åbo: Bibelsällskapets Boktryckeri, 1823), 32.

¹²² Zilliacus, *Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter: En källa för forskningen I*, 164.

diskuterade hur medlemmar som bodde på annan ort än Åbo kunde vara delaktiga i verksamheten. Ett anonymt insänt memorial hade föreslagit att sällskapet borde låta trycka sina mötesprotokoll och sända dem till sina medlemmar. Förslaget avslogs som för kostsamt och istället beslöt sällskapet att utge sina årsberättelser, redovisningar och medlemsförteckningar samt införa ett korrespondensnätverk.¹²³ Beslutet skrevs sedan in i 1799 års stadgar, där det stipulerades att ”sällskapet emottager [...] med nöje alla dess yrke rörande afhandlingar och upplysningar” och vill dessutom ”anmoda vissa Ledamöter i hvarje Landsort, att med sig brefvexla”.¹²⁴

Korrespondentskapet innebar att sällskapet utsåg ett antal ledamöter bosatta utanför Åbo att kvartalsvis insända rapporter till sällskapet om en rad frågor gällande deras boningsorter. Vilka frågor det handlade om beslöts om under aprilmötet 1800 och dessa instruktioner för korrespondenterna publicerades sedan i Dagboken.¹²⁵ Instruktionen innefattade åtta olika punkter som handlade om väderlek, märkvärdigheter i naturen, årsväxtens tillstånd, bedömningar om nästa årsväxt, jakt och fiske, näringarnas tillstånd, nya uppfinningar och försök inom hushållningen och boskapssjukdomar. Under samma aprilmöte utsågs även de första korrespondenterna, som bestod av 21 korrespondenter från städer och 17 från landsbygdsorter. Korrespondenterna var i allmänhet ämbetsmän, präster eller andra högt uppsatta personer i samhället. Syftet med korrespondentnätverket beskrevs i Dagboken som tudelat – det handlade både om att sällskapet ville inhämta nyttiga upplysningar och att ”af alle Sällskapets vida kringspredde Medlemmar, tildana et sammanhängande helt”. Genom att på detta sätt förbättra kontakten med medlemmar över hela landet och aktivera dem i verksamheten önskade sällskapet kunna främja sina målsättningar genom förenade krafter och i viss mån lätta på arbetsbördan för de i Åbo vistande ledamöterna.¹²⁶

I Redogörelserna från åren 1799–1800 konstaterades det att ”om nyttan af denna anstalt¹²⁷ anser Sällskapet sig icke behöfva ingå i något vidlöftigt bevis, då det är obestrideligt, at all förbättring i et Lands Oeconomie bör vara byggd på en noga och grundelig kännedom af dess beskaffenhet, dess förmoner och brister”.¹²⁸ Korrespondenternas underrättelser fungerade således som ett led i sällskapets strävan efter att kunna vara införstådda i förhållandena över

¹²³ Protokoll 1.6.1798, §4, s. 50–51, A I, FHS, ÅAB.

¹²⁴ *Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Handlingar. Första tomen*, 14.

¹²⁵ Protokoll 15.4.1800, §4, s. 67–68, A II, FHS, ÅAB.

¹²⁶ *Utdrag af Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Dagbok. År 1800*, 67.

¹²⁷ Syftar på korrespondenterna.

¹²⁸ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 1 November år 1799, til samma tid år 1800* (Åbo: Johan Ch. Frenckell, s.a.), 6.

hela landet. Samtidigt som korrespondentnätverket möjliggjorde ett ömsesidigt informationsutbyte kan det även ses ha fungerat som ett sätt för sällskapet att öka sin närvaro i lokalsamhällena. Betydelserna av korrespondenterna var med andra ord mångfaldiga och deras funktioner kunde anpassas enligt sällskapets aktuella behov. För insamlandet blev de en viktig resurs som erbjöd ett säkrare och mer regelbundet inflöde av uppgifter.

Förutom att korrespondenterna skulle sända in kvartalsrapporter kunde de även ombes att göra utredningar eller ge utlåtanden om olika ytterligare frågor som sällskapet ville undersöka. Korrespondenterna informerades vanligen om dessa frågor via cirkulär eller någon av sällskapets tryckta publikationer. Det handlade ofta om att sällskapet ville få korrespondenternas utlåtanden om frågor som intresserade konungen, senare kejsaren, och regeringen eller sällskapets egna förslag till dessa instanser i ekonomiska frågor. Ett första sådant upprop meddelades om i Dagboken i juli 1800, då sällskapet skrev att Kongl. Maj:t hade begärt ständernas utlåtanden om hållskjutsen¹²⁹ och stängselskyldigheten¹³⁰ och att sällskapet därför önskade ”at i dessa ämnen i förväg få inhämta sine Landsmäns tankar, i anseende på Finland och dess särskilda Landskaper, och beslöt derföre, at i sin Dagbok upmana samtelige sine antagne Correspondenter, at dem til Sällskapet upgiftva”.¹³¹ Korrespondenterna kunde på detta sätt delta och ha inflytande i sällskapets verksamhet på ett konkret sätt.

Korrespondentskapet genererade genast mer aktivitet än vad sockenbeskrivningarna hade gjort. De flesta korrespondenter uppfyllde sin uppgift med insändandet av regelbundna kvartalsrapporter. I Redogörelserna för 1799–1800 konstaterade sällskapet att de ”äger redan i sitt förvar flere sådane verkligen läsvärde underrättelser”.¹³² På samma sätt som för sockenbeskrivningarna utlovades belöningar i form av den Ahlmanska jetongen i guld för korrespondenter som uppfyllde sina uppgifter till sällskapets belåtenhet. Även om korrespondentnätverket fick en lyckad start kom det att utnyttjas i högst varierande grad under tidsperioden för denna avhandling. Lars Zilliacus menar att hur korrespondenterna användes för sällskapets ändamål berodde långt på sekreteraren och att således perioder av inaktivitet

¹²⁹ ”Skjutsningsskyldighet med ständig skyldighet att tillhandahålla hästar. Ursprungligen var hållskjuts en regal rätt och ålåg sedan medeltiden alla bofasta bönder längs med huvudvägarna (bondskjuts).” Citat ur Svenska litteratursällskapet, ”Hållskjuts”, *Förvaltningshistorisk ordbok*, hämtat 23.9.2021, <https://fho.sls.fi/uppslagsord/3724/hallskjuts/>.

¹³⁰ ”I vissa fall skyldighet som tillkom fastighetsägare att sätta upp och hålla stängsel.” Citat ur Svenska litteratursällskapet, ”Stängselskyldighet”, *Förvaltningshistorisk ordbok*, hämtat 23.9.2021, <https://fho.sls.fi/uppslagsord/9471/stangselskyldighet/>.

¹³¹ *Utdrag af Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Dagbok. År 1800*, 114.

¹³² *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 1 November år 1799, til samma tid år 1800*, 6.

och aktivitet överlappade med olika sekreterares tjänsteperioder. Han menar att under sekreterare Fredrik Radloffs tid (1805–1813) kan ses en passiv period för korrespondenterna, för att sedan aktiveras under Carl Christian Böckers tid (1813–1833) och sedan inte alls anlitas under Lars Arnells tid (1833–1854).¹³³ Dessa iakttagelser överensstämmer i stort sett med Gustaf Cygnaeus beskrivningar av korrespondenterna och hans periodiseringar av sällskapets verksamhet överlag. Han skriver att en stor del av korrespondenterna var aktiva i början, men tiden 1809–1813 blev sedan ”en tid av väntan” för sällskapet i efterdyningarna av kriget och den osäkerhet som rådde. Cygnaeus beskriver sekreterare Radloff som ”likgiltig för sina åligganden” under dessa förhållanden och att allmän misskötsel av verksamheten och passivitet rådde i sällskapet. Protokollen från denna tid är fragmentariska och Cygnaeus menar att även diariet och brevböcker ”bära vittnesbörd om genomgående slarf”. Endast tre eller fyra korrespondenter höll sig aktiva och även medlemmarna i Åbo bidrog marginellt till verksamheten.¹³⁴

Vändpunkten kom i och med den nya sekreteraren Carl Christian Böcker, som tillträdde år 1813 med stor entusiasm och nya visioner för sällskapet. Han kritiserade öppet hur sällskapet tidigare hade skött sin verksamhet och kom med många nya reformförslag. Framförallt ville han stärka sekreterarens och korrespondenternas roll i sällskapet.¹³⁵ Böcker återupplivade korrespondentnätverket som förfallit under kriget och gav även korrespondenterna nya utökade uppgifter. Han framhöll starkt sin uppfattning om att sällskapet borde fungera som en kanal för den allmänna rösten att nå fram till regeringen och för det ändamålet tillskrev han korrespondenterna en betydande roll. Han menade att målet var att ”intet ärende af vigt och allmännare inflytande skall uti Sällskapet afgöras, förän Correspondenternes utlåtande blifvit deröfver inhämtadt”.¹³⁶ Bakgrunden till denna strävan kan ses i allmänhetens behov av alternativa kanaler till makthavarna i brist på sammanträdanden av lantdagen. Böcker framhöll att sällskapet ville ”genom Sina Correspondenter vinna den allmänna öfversikt af Landets tillstånd, som Sällskapet borde äga, och som Regeringen äger rätt att hos Sällskapet söka”.¹³⁷ Böcker ansåg att sällskapets roll framförallt var politisk-ekonomisk och att sällskapets uppgift

¹³³ Zilliacus, *Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter: En källa för forskningen III*, 209.

¹³⁴ Cygnaeus, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*, 201, 277–285.

¹³⁵ Cygnaeus, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*, 295–297.

¹³⁶ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, ifrån den 1 Nov. 1816, till samma tid år 1817* (Åbo: Joh. Christ. Frenckell & Son., s.a.), 7.

¹³⁷ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, ifrån den 1 Nov. 1814, till samma tid år 1815* (Åbo: Johan Christ. Frenckell, s.a.), 4.

var att påverka lagstiftningen.¹³⁸ Insamlingen från korrespondenterna kom därför under Böckers tid att främst tjäna dessa syften.

Böcker betonade även sällskapets patriotiska betydelse, men gjorde det på ett sätt som skiljde sig från hur sällskapet tidigare uttryckt sig. Jani Marjanen noterar att Böcker för det första i stor utsträckning använde själva ordet ”patriotism”, då man inom sällskapet tidigare snarare använt ord som hade med ”fosterland” eller ”fädernesland” att göra. För det andra ansåg han att patriotism var en slags mentalitet, något abstrakt, som kunde spridas runt i landet och vars intensitet kunde antingen stiga eller sjunka, som en termometer. För det tredje använde Böcker en omskrivning där tal om det allmännas bästa byttes ut mot tal om statens bästa. Marjanen menar att det under Böckers tid kan märkas en skiftning i uppfattningen av patriotism från något som handlade om individers enskilda dygder till något med en mer politisk innebörd. Patriotismen i Finland började handla om värnandet av de finländska intressena inom det ryska imperiet, där Finland sågs som en stat i staten.¹³⁹ Enligt Böckers tanke skulle korrespondenterna främja spridningen av den patriotiska andan och utgöra en föreningspunkt för patriotiska landsmän på sina respektive orter.¹⁴⁰ Korrespondenterna förväntades inte längre endast förse sällskapet med upplysningar utan de skulle även hjälpa till att sprida kunskap och den patriotiska andan över landet.

Den information som sällskapet nu ville samla in från korrespondenterna preciserades år 1817 i ett tryckt frågeformulär som utarbetats av Böcker. Formulärets första sida är uppbyggd av kolumner för observationer av fåglar, fiskar och örter samt noteringar om olika odlingsväxters sånings-, odlings- och skördetider samt avkastning. Formulärets följande sida har ett listformat där det ingår uppgifter om bland annat tiden för islossningen, tiden för boskapens insläppande och utsläppande samt avkastningar av binärningar, medelpriser på olika grödor och allmänna anmärkningar om vädret.¹⁴¹ Böcker var uppenbarligen intresserad av en mer systematisk informationsinsamling än den som utförts tidigare. Då man läser sällskapets publikationer och andra handlingar från Böckers tid går det tydligt att märka att han tog tag i målet om en heltäckande kartläggning av landet med kraftigare tag än hans föregångare. Korrespondenternas åligganden eller betydelser kommenterades i de flesta utgåvor av

¹³⁸ Lars Zilliacus, *Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter: En källa för forskningen II* (Åbo: Åbo Akademi förlag, 2003), 25.

¹³⁹ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 214–215, 219, 222–223.

¹⁴⁰ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, ifrån den 1 Nov. 1816, till samma tid år 1817*, 7.

¹⁴¹ Observationer, D IV 6, FHS, ÅAB.

Redogörelserna från denna tid, då de under tidigare perioder endast ägnats korta noteringar. Vid denna tid fram till början av 1820-talet var tillströmningen av korrespondentberättelser som livligast. Under tiden 1816–1823 inskickades berättelser av i medeltal kring 18 korrespondenter per år.¹⁴²

Under samma år som frågeformulären började delas ut bland korrespondenterna började Böcker även efterlysa ännu noggrannare och mer specifika upplysningar om väderleken. I Redogörelserna noterades det att som tillägg till de tidigare beskrivna korrespondentuppgifterna fanns nu ”de så mycken uppmärksamhet och noggrannhet fordrande Väderleks observationer, som flere åtagit sig att anställa”.¹⁴³ Avsikten var att dessa personer skulle föra dagliga anteckningar om väderleken och förses med nödvändiga instrument för mätande av temperatur och nederbörd ur sällskapetets medel. I skaran som gjorde dessa slags meteorologiska observationer ingick även en del andra personer utanför kretsen för korrespondenterna.

Ytterligare precisioner av korrespondenternas uppgifter utkom år 1824 i form av en promemoria. Sällskapet konstaterade att sällskapet nu hade möjlighet att satsa ännu mer på korrespondentnätverket, eftersom dess tidigare så arbetsdryga uppgift att sörja för vaccineringen av smittkoppor i landet nu hade överförts till det statliga ämbetsverket Collegium medicum. Den uttalade avsikten med promemorian var att förtydliga sällskapetets önskemål och göra korrespondenternas arbete lättare med tanke på den tilltagande mängden ärenden och de många frågor som sällskapet ”besvärar sina Ledamöter med”.¹⁴⁴ I grund och botten tolkar jag det ändå som att det handlade om att sällskapet försökte få starkare kontroll över vilken slags information som samlades in genom korrespondenterna och göra den mer systematisk. Ur promemorians formuleringar går att utläsa en viss vilja att mildra de tidigare försäkringarna om att sällskapet skulle ta emot allehanda nyttiga upplysningar: ”Ehuru Sällskapet med förbindelse emottager alla underrättelser, som kunna bidraga till landets kännedom, utgör likväl en jemn öfversigt af landets ställning, och de förändringar densamma uti ett eller annat afseende undergår, det närmaste föremålet för relationerne med dess

¹⁴² Cygnaeus, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*, 315.

¹⁴³ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapetets Göromål, från den 6 November 1817 till den 2 November 1818* (Åbo: Joh. Christ. Frenckell & Son., s.a.), 3.

¹⁴⁴ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapetets Göromål, från den 2 November 1823, till den 8 November 1824* (Åbo: Christ. Ludv. Hjelt, 1828), 6, 10.

correspondenter”.¹⁴⁵ Det ger antydningen om att den dittills inhämtade informationen fortfarande ansågs vara för spretig och att det därför krävdes förtydligade instruktioner.

I promemorians instruktioner ingick fyra huvudpunkter med teman som i stora drag handlade om 1) allmänna reflektioner om landets tillstånd, näringar och folk, 2) berättelser om nya uppfinningar, försök och odlingsföretag, 3) meteorologiska observationer och 4) allmänna anmärkningar om väderleken och andra naturförhållanden, årsväxten och boskapen. Den sista punkten syftade på de frågor som ingick i det tidigare nämnda tryckta frågeformuläret. I promemorian gavs ytterligare preciseringar och utredningar av missförstånd om hur dessa formulär borde ifyllas. Sällskapet förklarade att de väljer att kommentera formuläret på detta sätt eftersom det fortfarande hade kvar ett stort förråd av de gamla formulären och inte ville behöva omtrycka dem. Anmärkningarna handlade dels om utredande av oklarheter i formuläret, dels om tillägg av ytterligare frågor som sällskapet önskade få besvarade. Exempelvis efterfrågades mer detaljerade observationer om väderleken än blankettens rubrik ”allmänna anmärkningar om väderleken” ger vid handen. Korrespondenterna uppmanades ge ”uppgift uppå alla frostnätter, ifrån den tid första vårsåde utsås, tills det är skördadt” och även huruvida frosten varit allmän. Efter att alla frågor beskrivits gavs även preciseringar för vilken tidpunkt sällskapet önskade emottaga korrespondenternas rapporter, nämligen strax efter midsommar och i slutet av oktober. Dessa tidpunkter utgjorde växtperiodens början och slut och rapporterna avsåg därmed att ge underlag för att kunna förutse årets skörd och sedan kunna utvärdera resultatet av skörden. Tidpunkterna för inlämnandet motiverades också med att uppgifterna skulle hinna införas i tidskriften *Underrättelserna* som vid denna tid utkom tre gånger per år. Det nämndes att sällskapet egentligen ”med förbindelse emottager upplysningar när som helst de afgivas” men att de angivna tidpunkterna är dem som i fortsättningen föredras.¹⁴⁶

Av de ovan beskrivna instruktionerna att döma blev föreskrifterna för sällskapets informationsinsamling allt mer rationaliserade och uppstramade under Böckers tid. Strödda upplysningar med planlösa iakttagelser var inte tillräckliga för Böcker, även om sådana inte heller helt avfärdades av honom. Han konstaterade i *Redogörelserna* att ”äfvén små, och till

¹⁴⁵ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 2 November 1823, till den 8 November 1824*, 10.

¹⁴⁶ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 2 November 1823, till den 8 November 1824*, 10–15.

utseendet obetydliga anteckningar äro [viktiga], blott de fås för en längre tid”.¹⁴⁷ De insända uppgifternas omfattning var alltså inte det avgörande utan det att sällskapet skulle få systematiska och kontinuerliga uppgifter. De nya instruktionerna i promemorian verkar åtminstone till en början ha varit effektiva för korrespondentberättelsernas utformning, eftersom i Redogörelserna för 1825–1826 konstaterades det att sällskapet redan fått flera berättelser som gjorts i enlighet med de nya instruktionerna.¹⁴⁸ År 1824 hade 46 nya korrespondenter utsetts.¹⁴⁹

Korrespondentverksamheten kom däremot att stöta på utmaningar efter Åbo brand 1827. I Redogörelserna för det året sades det att korrespondenterna hade fortsatt att sända in rapporteringar, men tre år senare konstaterades det att sedan branden har sällskapet ”icke sett sig i tillfälle att med sina corresponderande Ledamöter underhålla den nära och lifliga relation, som utgör ett så hufvudsakligt vilkor för Sällskapets verksamhet”.¹⁵⁰ Cygnaeus menar att en avmattning av intresset hos korrespondenterna kunde märkas redan från 1820-talets början, eftersom senaten vid denna tid började beakta sällskapets betänkanden allt mindre. Han förklarar att korrespondenternas roll som företrädare för den allmänna rösten därför miste sin betydelse och att de istället ägnade sig åt att ge upplysningar om den enskilda ekonomin, såsom de frågor som efterlyses i instruktionerna från år 1824. Cygnaeus skriver att härmed ”förvandlades korrespondenterna till arbetare, hvilka sökte praktiskt utreda de från utlandet härstammande nyare jordbruksteoriernas tillämplighet i Finland, ett arbete icke af ringa vikt, hvilket dock icke omfattades med samma intresse, som bidragen till sällskapets utlåtanden”.¹⁵¹ Korrespondenternas bidrag kom så småningom alltså att ebba ut mot slutet av Böckers tid som sekreterare, som kantades av hans ekonomiska svårigheter och oenigheter inom sällskapet. Sällskapet engagerade därför inte korrespondenterna på samma sätt som tidigare. Böckers efterträdare Lars Arnell tog inga initiativ att återuppliva korrespondentnätverket, som därför fullständigt ebbade ut, utan istället kom han att anlita guvernörerna som en förenande länk mellan sällskapet och lokalsamhällena.¹⁵²

¹⁴⁷ *Till Allmänheten, Redogörelser för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 1 November 1827, till den 1 November 1830* (Åbo: Christ. Ludv. Hjelt, 1831), 36.

¹⁴⁸ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 8 November 1824, till den 1 November 1827* (Åbo: Christ. Ludv. Hjelt, 1828), 29.

¹⁴⁹ Cygnaeus, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*, 316.

¹⁵⁰ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 8 November 1824, till den 1 November 1827*, 43; *Till Allmänheten, Redogörelser för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 1 November 1827, till den 1 November 1830*, 33.

¹⁵¹ Cygnaeus, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*, 316, 328.

¹⁵² Cygnaeus, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*, 367, 374.

Prisfrågor

Sällskapet använde även prisfrågor som en metod för insamling under så gott som hela tidsperioden för denna avhandling. Metoden var allmän inom de flesta ekonomiska sällskap och vetenskapsakademier under 1700-talet och början av 1800-talet. Även många andra aktörer kunde utlysa prisfrågor, till och med privatpersoner, så länge som tillräckliga penningmedel fanns till förfogande för det utlovade priset.¹⁵³ För de ekonomiska sällskapen var prisfrågorna ett sätt att samla in kunskap och samtidigt markera sällskapens vetenskapliga agendor och intressen överlag.¹⁵⁴

De första prisfrågorna som Finska hushållningssällskapet utlyste hade koppling till det grundläggande uppdrag som sällskapet ansåg sig menade för – att råda bot på allmogens okunskaper och fördomar. Frågorna var två till antalet och meddelades om i *Åbo Tidningar* i april 1798. De lydte enligt följande: 1) ”At författa en i möjligaste måtto kårt, men dock i det hufvudsakligaste fullständig och tillika tydlig Lärbok, för Finska Bonden, i de wigtigaste delar af hans Landthushållning, nämligen: Ängsskötseln, Boskapsskötseln, och Åkerbruket” och 2) ”Hwilka äro de hinder, som fjättra Finska Landtmannens idoghet? och hwilka medel äro de kraftigaste och lämpeligaste, at wäcka honom til mer drift och omtanka i sin Landthushållning?”.¹⁵⁵ Variationer av den senare frågan var en vanlig prisfråga som redan många andra ekonomiska sällskap ställt, däribland det svenska Patriotiska sällskapet på 1760-talet.¹⁵⁶ Även andra av de senare prisfrågor som Finska hushållningssällskapet utlyste var omskrivningar av sådana frågor som var allmänt utbredda hos olika ekonomiska sällskap överlag.¹⁵⁷

I tillkännagivandet av de första prisfrågorna i *Åbo Tidningar* ingick även grundliga instruktioner för deras besvarande. Svaren skulle inskickas till sällskapets sekreterare senast inom augusti månad följande år, så att sällskapet kunde föra diskussion om utvärderingen av dem under årsmötet i november. Den första frågan fick besvaras på antingen svenska eller finska, men den andra endast på svenska. Som pris för de bästa svaren utlovades en guldmedalj av 20 dukaters vikt samt som andrapris två silvermedaljer, vars kostnader togs ur sällskapets

¹⁵³ Heinrich Bosse, ”Dialogische Öffentlichkeit. Preisfragen und Preisaufgaben im 18. Jahrhundert”, *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur* 43 (2018:2): 251.

¹⁵⁴ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 247.

¹⁵⁵ *Åbo Tidningar* 16.4.1798.

¹⁵⁶ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 112.

¹⁵⁷ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 126.

enskilda fond.¹⁵⁸ Resultatet av dessa första prisfrågor blev inte helt till sällskapets belåtenhet, trots att tre svar på varje fråga inkom under den utsatta tiden. Ingen av dem ansågs innehållsmässigt värd belöning och tävlingstiden förlängdes därför till maj 1801.¹⁵⁹ Nya prisfrågor tillkom därefter regelbundet, under tiden 1800–1809 utlyste sällskapet sammanlagt 17 frågor, varav 6 förblev obesvarade. Sammanlagt inkom 30 svar på prisfrågor under den tiden.¹⁶⁰

Många av prisfrågornas tävlingstider förlängdes, på samma sätt som i fallet med de två allra första frågorna som utlystes, eftersom inga eller för undermåliga svar inkommit. För att prisfrågorna skulle fungera som insamlingsmetod behövde sällskapet göra noggranna avvägningar och vid behov omformulera tidigare ställda frågor för att få önskat resultat. Exempelvis i november år 1800 konstaterades det i Dagboken att som svar på en fråga om slöjder och manufakturer inkom det endast ett svar, som dessvärre var försenat och därför inte kunde beaktas för en potentiell belöning. Tävlingsstiden förlängdes då för den ifrågavarande frågan eftersom ämnet ansågs vara så pass viktigt att utreda. Skriftens författare gavs möjligheten att återta sin text och på nytt lämna in i den antingen i samma form eller redigerad. Samtidigt förlängdes två andra frågor som inte inbringat några svar och en fråga med samma öde återtogs helt och ersattes med en annan.¹⁶¹ Det verkar ha varit en utmanande uppgift för sällskapet att genom prisfrågorna dels inhämta information av önskad kvalitet, dels att överhuvudtaget få in några svar.

Under de oroliga åren 1808–1809 inkom inga svar och insamlandet överlag stagnerade för några år framåt. På samma sätt som fallet med korrespondenterna återupplivade sedan sekreterare Böcker även prisfrågorna som insamlingsmetod efter sitt tillsättande. Nya frågor utlystes igen i strid ström, med ett sammanlagt antal av 18 frågor fram till år 1821. Av dessa förblev däremot två tredjedelar obesvarade och under loppet av 1820-talet kan ses en ytterligare minskning av intresset för prisfrågorna. Dessutom kände sig sällskapet tvunget att göra inbesparingar och därav tillkom inga nya prisfrågor efter 1821 förrän 1827.¹⁶² Mot slutet av Böckers sekreterarperiod återupptogs ett antal gamla prisfrågor som inte inhämtat svar tidigare. Det märks däremot att sällskapet vid denna tid till viss grad givit upp hoppet om att prisfrågorna

¹⁵⁸ *Åbo Tidningar* 16.4.1798.

¹⁵⁹ Cygnaeus, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*, 132; *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets göromål ifrån den 1 november år 1798, til samma tid år 1799*, 15.

¹⁶⁰ Cygnaeus, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*, 198.

¹⁶¹ *Utdrag af Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Dagbok. År 1800*, 178.

¹⁶² Cygnaeus, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*, 316–317.

skulle kunna inbringa några ansevärdare uppgifter. Då sällskapet beskrev de återupptagna frågorna i Redogörelserna konstaterades det samtidigt att över dessa frågor har ”Sällskapet redan så många gånger sökt inhämta sine Landsmäns yttrande”.¹⁶³ I samma utgåva av Redogörelserna nämndes även en prisfråga som till slut inbringat ett svar det året efter att ha varit uppgiven nio gånger.¹⁶⁴ Prisfrågornas tid började vara över och Böcker riktade istället sin uppmärksamhet mot genomföranden av försök och observationer.

Åkerbruksutskottet och statistik

Under sekreterare Böckers tid tillkom en del ytterligare metoder för insamling som tillägg till de gamla beprövade metoderna som har beskrivits ovan. Sällskapets betoning började legat alltmer på inhämtandet av uppgifter för att skapa *vetenskap* och intresset för statistik, försök och observationer blomstrade. Detta var frågor som Böcker personligen i hög grad ivrade för och därför kom de även att implementeras i sällskapets verksamhet.

Inför förnyandet av sina stadgar 1821 diskuterade sällskapet informationsinsamlingen och de tidigare metoderna för denna verksamhet utvärderades. Det konstaterades att sällskapet fått in ”materialier utaf ett stort värde” men att ”uti dem saknas likväl ännu det sammanhang och den fullständighet som fordras, om något helt skall kunna formeras”.¹⁶⁵ Målet för insamlingarna var alltså fortfarande en heltäckande bild av landets förhållanden. Som lösning på det upplevda problemet beslöt sällskapet att införa ett särskilt utskott, vid namn åkerbruksutskottet, vars uppgift skulle vara ”att träda i närmaste gemenskap med Landets mäst utmärkta Jordbrukare, uppmuntra dem att meddela sin erfarenhet, och medelst nya rön stadga och utvidga densamma, göra ett försök att för Landets bästa arbeta uppå en väg, der det hittills så litet kunnat verka”.¹⁶⁶ Närmare bestämt skulle utskottets ledamöter ”dels af egen erfarenhet, dels genom brefväxling med utmärkte Landthushållare, dels och utur godkände Författares arbeten samla sådana upplysningar uti Landthushållningen, som af Utskottet kunna förslås till införande uti Sällskapets Skrifter”. Utskottet skulle även föreslå prisämnen för utföranden av försök inom

¹⁶³ *Till Allmänheten, Redogörelser för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 1 November 1827, till den 1 November 1830*, 58.

¹⁶⁴ *Till Allmänheten, Redogörelser för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 1 November 1827, till den 1 November 1830*, 54.

¹⁶⁵ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 1 November 1820, till den 8 November 1821* (Åbo: J. C. Frenckell & Son., 1822), 7.

¹⁶⁶ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 1 November 1820, till den 8 November 1821*, 18.

lanthushållning.¹⁶⁷ Framförallt menade sällskapet att utskottet skulle bidra med noggranna arbetsberäkningar och ekonomiska anteckningar samt redogörelser för deras resultat. Dessa skulle utföras av både utskottets egna ledamöter och de jordbrukare de hade kontakt med ute i landet. Utskottets verksamhet vilade på strävandet efter att vetenskapliggöra jordbruket genom rationella och exakta försök och experiment, vars yttersta mål var att öka effektiviteten inom jordbruket. Sällskapet menade att utskottets införande motiverades av att det nu även ”till våra bygder” till följd av ”ett klart insett behof” kommit ett uppvaknat håg för grundliga forskningar inom jordbruket.¹⁶⁸

Ett år efter utskottets införande presenterade det ett betänkande i Redogörelserna över hur försök kunde fås gjorda. Utskottet kommenterade den svenska Lantbruksakademins sätt att utlysa försök som prisämnen genom att konstatera att de sällan lyckades eftersom de sällan hörsammades. Istället menade utskottet att det säkraste sättet att få de önskade försöken gjorda var att sällskapet skulle vända sig direkt till några få jordbrukare som emot ekonomisk ersättning skulle utföra försöken. Därefter gav utskottet förslag på ämnen till försök: utredande av den bästa tiden för höstsådd samt metoder för förbränning av lera.¹⁶⁹ Utskottet lyckades väcka engagemang och få personer att utföra de önskade försöken. I november 1824 konstaterade sällskapet att utskottet hade haft ett varmt deltagande.¹⁷⁰ I Redogörelserna för 1829–1830 utlystes en rad ämnen till försök som sällskapet ville bekosta för hugade jordbrukare. Dessa handlade bland annat om potatisodling och gödning av ängar.¹⁷¹

Sekreterare Böcker arbetade parallellt med sina åtaganden i sällskapet även med sitt personliga projekt att skapa en fullständig statistik över Finland. Även om projektet inte utfördes inom sällskapets verksamhet är det ändå värt att nämnas i detta sammanhang, eftersom Böcker till stor del arbetade på ett sätt där gränserna mellan sällskapets göromål och hans personliga projekt var diffusa. I arbetet med sin statistik använde han friskt både material från de

¹⁶⁷ *Kejsrerliga Finska Hushållnings-Sällskapets stadgar. Å nyo öfversedde och antagne den 7 November 1821* (Åbo: Bibel-Sällskapets Tryckeri, 1822), 32.

¹⁶⁸ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsrerliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 1 November 1820, till den 8 November 1821*, 19–21.

¹⁶⁹ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsrerliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 8 November 1821, till den 2 November 1822*, 20–24.

¹⁷⁰ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsrerliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 2 November 1823, till den 8 November 1824*, 4.

¹⁷¹ *Till Allmänheten, Redogörelser för Kejsrerliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 1 November 1827, till den 1 November 1830*, 57–58.

insamlingar som sällskapet gjort och hans egna efterforskningar.¹⁷² Gällande metoderna för de egna insamlingarna gav Böcker följande beskrivning:

Min methodik för inhämtande af upplysningar har varit följande. Hvar jag vistas, äfwensom under resor vänder jag mina frågor åt detta håll, och försummar sällan att anteckna de svar jag får. Under resor har jag för detta ändamål upplinierade blanketter, sådane som här bilagde, och inför däri hwarenda uppgift. För mig låter detta sig göras, utan att väcka uppseende, äfwen under åkandet, emedan jag har den wana, att alltid hafwa papper och blyherts penna till hands, för att anteckna gjorde reflektioner och idéer som falla mig in”.¹⁷³

En sådan ständig beredskap för insamling är inte förvånande med tanke på Böckers stora ambitioner och strävanden efter så mycket och så noggranna uppgifter som möjligt om landets förhållanden.

Böcker var själv medveten om sina något orimliga förhoppningar i det han åtog sig överlag, vilket han träffande beskrev i ett brev:

Dels den enfaldiga tro på allmän god vilja, som kostat och säkert ännu skall kosta mig så många bekymmer, dels den misskalkyl på graden av sannolikhet, vid frågan om realiserandet av förhoppningar, som lika säkert skall följa mig livet igenom och som har sin grund uti den absoluta omöjligheten att då man jämt lever uti den ideala världen kunna rätt orientera sig i den verkliga.¹⁷⁴

Dessa ord kan även beskriva sällskapets insamlade verksamhet överlag, vars målsättningar i många fall visade sig vara överdimensionerade och inte mötte det förväntade engagemanget. Även om resultaten av insamlingsprojekten för det mesta ansågs otillräckliga från sällskapets sida, kvarstår ändå faktumet att insamlingarna inbringade en hel del material som även har överlevt i sällskapets arkiv fram till våra dagar.

Insamlingens skapande av handlingar

Den ovanstående genomgången har visat att Finska Hushållningssällskapet arbetade med insamlingar vars mål var en total kännedom om landets förhållanden och grundliga

¹⁷² Zilliacus, *Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter: En källa för forskningen II*, 49.

¹⁷³ *Koncept*, vol. 18, Carl Christian Böckers samling (CB), ÅAB.

¹⁷⁴ Brev 17.12.1829, s. 11, D II 4, FHS, ÅAB.

upplysningar om bestämda sakfrågor. Insamlandets nödvändighet motiverades av behovet av att skapa en stark kunskapsmässig grund för främjandet av landets hushållning. Deltagande i insamlandet uppmuntrades av sällskapet med hjälp av en starkt patriotisk retorik. Insamlandet utvecklades med tiden från allmänna efterlysningar av information om läget inom olika ämnesområden till att få en mer systematisk och vetenskapligt inriktad form. Valet av ämnen för insamling formades av landets aktuella ekonomiska utmaningar, influenser från andra ekonomiska sällskap, makthavarnas intressen, initiativ från sällskapets ledamöter och, speciellt under Böckers tid, sekreterarens intressen. Engagemanget för insamlandet varierade stort under den ifrågavarande tidsperioden både vad gäller mängden uppgifter som sändes in och graden av påtryckningar från sällskapets sida.

Resultatet av insamlingarna var olika typer av handlingar som bevarades i sällskapets arkiv. Eftersom jag ser arkivet och handlingarna som delar av de kunskapsprocesser som jag studerar i denna avhandling, är det motiverat att i det följande ge en kort överblick över dessa. Inledningsvis undersöker jag sällskapets arkiv och dokumenthantering överlag för att få en förståelse för arkivets roll för sällskapets verksamhet och den kontext som handlingarna hanterades inom. Därefter belyser jag hurdana handlingar som insamlingsverksamheten skapade.

Sällskapets arkiv

Hushållningssällskapet upprätthöll redan från början ett skilt arkiv och bibliotek samt modellsamlingar. Det finns inga källor som explicit skulle berätta hur sällskapet ordnade sina handlingar under den här tiden eller hur arkiveringsprocessen exakt gick till. Arkivets nuvarande ordning är ett resultat av flera omsorteringar som gjorts efter hand och vars alla förlopp inte finns dokumenterade. Den senaste omsorteringen gjordes 1937, då materialet indelades i serier från A till F och handlingar av liknande karaktär sammanfördes i inbundna volymer. Svea Wiitanen konstaterar i sin översikt över arkivet att det inte finns någon beskrivning av hur det nyaste sorteringsystemet förhåller sig till de äldre och därför är hänvisningar till arkivet i verk utgivna innan 1930-talet missvisande.¹⁷⁵ Även om mycket av arkivets historia är höljt i dunkel är det möjligt att bilda sig en uppfattning om hur arkivet

¹⁷⁵ Svea Wiitanen, *Finska Hushållningssällskapets arkiv* (Åbo: Åbo Akademi bibliotek, 1972), 6.

sköttes i stora drag och hur arkivet värderades. Detta kan göras utifrån sällskapetets stadgar och behandlade ärenden i mötesprotokollen.

För arkivet, biblioteket och samlingarna ansvarade sekreteraren, vilket stipulerades om i sällskapetets stadgar. Han skötte sådana uppgifter som med dagens terminologi skulle kunna beskrivas som dokumenthantering, vilket innefattar processer kring handlingars skapande, emottagande, förvarande, användning och gallring.¹⁷⁶ Former av alla dessa uppgifter förutom gallring nämns som sekreterarens uppgifter i stadgarna. För det första skapade sekreteraren själv handlingar i form av mötesprotokoll, medlemsförteckningar, register, berättelser över verksamheten och meteorologiska observationer. Han emottog alla handlingar som insändes till sällskapet och förde diaries över dem. Gällande förvaringen skulle han sammanfatta ”uti särskilde Band för hvart år, så väl de förde Protocollerna, som hållne Diaries, samt alla Bref och Handlingar, hvilka til Sällskapet inkommit”. Även förvaringen och användningen av arkivet hörde till sekreterarens uppgifter i och med att han ansvarade för att alltid veta var handlingarna befann sig samt deras utlåning, tillgängliggörande och utgivande i tryck. Sekreteraren skulle se till att sådana handlingar som behövde granskas av ledamöterna kom dem tillhanda och att de därefter återlämnades.¹⁷⁷

Sekreteraren hade stor makt över arkivet med tanke på de omfattande ansvarsområden som stadgarna stipulerade. Genom att han registrerade och ordnade arkivet samt även ansvarade för att sammanfatta och presentera de inkomna handlingar på sällskapetets möten hade han stor inverkan på hur meningsskapandet kring handlingarna formades inom sällskapet. Samtidigt formade han förstås även genom sina åtgärder hur forskaren idag förstår och tar till sig arkivet, även om flera omsorterings har gjorts under senare tider. Även om sällskapet inte hade någon särskilt förordnad arkivarie menar jag ändå att sekreterarens tydligt bestämda och många arkivuppgifter kan visa på att sällskapet tillskrev sitt arkiv och dess skötsel stor betydelse. Sällskapet hade etablerade arkivpraktiker som var viktiga för att kunna hantera de stora mängder handlingar som deras viktiga samhällseliga ställning genererade. I Johan Kärnfelts beskrivning av Vetenskapsakademiens arkiv vid mitten av 1700-talet kan hittas flera likheter till Finska Hushållnings-sällskapetets arkivpraktiker. Han skriver att förutom det praktiska behovet av att ha ordning bland handlingarna fanns även arkivpraktiker som fyllde funktionen

¹⁷⁶ Jari Lybeck, *Arkistot yhteiskunnan toimiva muisti: Asiakirjahallinnon ja arkistotoimen oppikirja* (Helsinki: Arkistolaitos, 2006), 19.

¹⁷⁷ *Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapetets stadgar, antagne den 1 November 1799* (Åbo: Johan Ch. Frenczell, s.a.), 22–25. Samma uppgifter återkommer även i de nya stadgarna år 1821.

av att bevara minnen för eftervärlden, i form av donationer av manuskript och böcker.¹⁷⁸ Även Finska Hushållningssällskapet fick sådana donationer. Dessutom framhöll sällskapet uttryckligen att handlingarna som kom av insamlandet var viktiga för att bevara för framtida generationer, förutom deras konkreta betydelser för sällskapets verksamhet i samtiden.¹⁷⁹

Det är även givande att beakta de fysiska egenskaperna hos arkiv och dess förvaring för att få en förståelse för meningsskapande kring ett arkivs handlingar. Ala Rekrut menar att förhållandena för ett arkivs förvaringsutrymmen, samt dess organisering och kvalitet, kan belysa frågor om organisationsmässiga förändringar och attityderna gentemot arkivhantering överlag. Hur förvaringen sköts är ett av de många sätt varmed arkiv formar handlingars meningsskapande.¹⁸⁰ Ur källorna framkommer inte var Finska Hushållningssällskapets arkiv förvarades under sällskapets tidiga historia. På basen av senare diskussioner om köp av egna hus för sällskapet fås däremot en närmare inblick i arkivets tillstånd. Sällskapet höll till i hyrda lokaler under den första tiden, men på 1820-talet blev det aktuellt att köpa ett eget hus. År 1820 köptes ett trähus men det såldes efter bara ett år eftersom det inte ansågs lämpligt för sällskapets behov. Vid diskussionerna om hurdant hus som borde köpas nämndes arkivet: ”för ett säkrare förvarande af Archivet, der Skrifter utaf stort och oersättligt värde för känedom af Landet redan förvaras, och årligen allt mera samlas, Sällskapet så mycket hällre borde uppföra ett efter dess behof lämpadt hus af sten”.¹⁸¹ Sällskapet ville alltså undvika brandfaran som ett trähus innebar och köpte således ett stenhus i kyrkokvarteren år 1823.

I Redogörelserna konstaterades det att ett eget hus varit sällskapets önskan under en lång tid, bland annat eftersom det var ett villkor för ”bibringandet af fullkomlig ordning uti Modellsamlingen, Archiv, Bibliothek m.m., som bero af localen, och hittills icke kunnat rätt uppställas”. Även ett år senare beskrevs köpet som lyckat för arkivet: ”[Sällskapets] Archiv, Bibliothek, Modeller och andra samlingar nu kunna bättre ordnas och uppställas, sedan Sällskapet uti eget hus fått en bättre local”.¹⁸² Av detta går att utläsa att möjligheterna för ett ändamålsenligt ordnande av arkivet hade varit svårt under åren i de hyrda lokalerna.

¹⁷⁸ Johan Kärnfelt, ”Om boken”. Johan Kärnfelt, Karl Grandin & Solveig Jülich (red.), *Kunskap i rörelse: Kungl. Vetenskapsakademien och skapandet av det moderna samhället* (Göteborg: Makadam förlag, 2018), 15.

¹⁷⁹ Jag går närmare in på detta i kapitel 4.

¹⁸⁰ Ala Rekrut, ”Material Literacy: Reading Records as Material Culture”, *Archivaria* 60 (2005): 25.

¹⁸¹ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 1 November 1820, till den 8 November 1821*, 38–39.

¹⁸² *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 2 November 1823, till den 8 November 1824*, 8.

Sällskapet hann inte åtnjuta sitt eget hus länge förrän Åbo brand år 1827 åter ställde till med utmaningar för arkivet. Sällskapets hus förstördes i branden och därefter sammanträdde ledamöterna istället i Societetshuset i staden. Där diskuterades brandens skador på sällskapets tillhörigheter under ett möte den första oktober.¹⁸³ Sekreterare Böcker hade lyckats med den anmärkningsvärda bragden att rädda hela sällskapets arkiv ur lågorna. Böckers egen redogörelse över vad som skedde vid sällskapets hus under branden finns bifogat i anslutning till mötesprotokollet. Den ger en spännande inblick i Böckers stora engagemang för sällskapet och hur stort värde han såg i dess samlingar. Han skrev att han bärgade arkivet ”med egen hand” och att det var det första han lät rädda tillsammans med biblioteket. Han grämde sig ändå över att vissa delar av biblioteket gick förlorat trots att han i stunden trodde att han fått allt med sig: ”jag dessutom, förän jag lemnade huset gick genom Bibliotheks rummet, och ej kunde annat [se] än att alla hyllor voro tomma”. I sin redogörelse var han mån om att övertyga sällskapet om att han inte kunde ha förmått rädda mer än vad han gjorde. Som ett bevis på sin stora lojalitet till sällskapet skrev han att medan han försökte rädda sällskapets tillhörigheter förlorade han mycket av sin personliga egendom till ett dubbelt värde av det som sällskapet förlorade.¹⁸⁴

Tack vare att Böcker gav sällskapets arkiv högsta prioritet i sin räddningsaktion har på så sätt även en stor del av insamlingarnas handlingar överlevt till våra dagar. Såsom de ovanstående citaten från olika tider gällande arkivet visar, försökte sällskapet hela tiden skapa optimala förhållanden för sina handlingar, även om omständigheterna ofta gjorde denna målsättning utmanande. Goda förutsättningar för arkivets ordnande uppstod slutligen då sällskapet köpte ett nytt hus efter branden, där arkivet fick en egen kammare.¹⁸⁵ Även hanteringen av handlingarna i arkivet ägnades stor omsorg i och med de noggranna föreskrifterna i stadgarna. Arkivet lämnades alltså inte åt slumpen, vilket ytterligare understryker den stora betydelse som de insamlade alstren hade för sällskapets föresatser för skapandet och spridandet av kunskap.

Insamlingens handlingar

De handlingar som insamlingen skapade finns i dagens läge i serien D i Finska Hushållningssällskapets arkiv. Däri ingår sockenbeskrivningarna och prisskrifterna i egna

¹⁸³ Protokoll 1.10.1827, §3, s. 62, A I 22, FHS, ÅAB.

¹⁸⁴ Memorial 15.10.1827, s. 63–64, A I 22, FHS, ÅAB.

¹⁸⁵ Protokoll 16.4.1832, §17, [ingen sidnumrering], A I 27, FHS, ÅAB.

volymer¹⁸⁶, medan andra upplysningar ingår i diverse spridda volymer i serien. Det är svårt att säga hur stor mängden handlingar som kom av insamlingarna ursprungligen var, det är hursomhelst klart att alla originalhandlingar inte har bevarats fram till vår tid. Detta gäller bland annat korrespondenternas rapporter, som inte finns bevarade med undantag av dem som angavs på tryckta formulär mellan åren 1817–1823.¹⁸⁷ Innehållet av sådant som saknas i arkivet kan till viss del istället belysas av handlingar som införts i sällskapets tryckta publikationer, antingen i sin helhet eller genom sammandrag.

Det finns inga uppgifter att tillgå om den ursprungliga ordningen eller placeringen av de insamlade handlingarna. Däremot fås en antydning om hur handlingarna sorterades ur de instruktioner som gavs till korrespondenterna i Redogörelserna:

Den önskan måste Sällskapet likväl här tillägga, att, så vidt sig utan särdeles besvär göra låter, allt hvad som rör dessa ämnen uppfattas uppå särskildt papper, utan att blandas med svar på andra frågor, eller uppgifter i andra ämnen. För skrifternas fördelning åt särskilda utskott, och deras inbindning i Collectioner för särskilda ämnen, är denna omständighet af mycken vigt.¹⁸⁸

Handlingarna verkar med andra ord ha sorterats tematiskt enligt det ifrågavarande ämnet som upplysningarna handlar om. Det förväntades således tydlighet och noggrannhet från dem som ämnade bidra till insamlingen av uppgifter.

Handlingarna som kom av insamlingarna var vanligen omfattande till sin längd och ambitionsnivå. Till sitt format kan texterna beskrivas som uppsatser, som oftast var tiotals sidor långa. Då sällskapet talade om dessa texter använde de ord som ”avhandlingar” och ”skrifter”.¹⁸⁹ Sockenbeskrivningarna skrevs av vissa med endast löpande text och av andra genom att spjälka upp texten med att skriva ut varje enskild fråga som efterlystes och därunder besvara dem var för sig. Vissa skribenter bifogade förteckningar av olika slag, exempelvis över befolkningen i socknen, eller illustrationer, såsom kartor.¹⁹⁰ Längden på beskrivningarna är

¹⁸⁶ Sammanlagt 12 volymer, se arkivförteckningen: Åbo Akademis bibliotek, ”K. Finska Hushållningssällskapets arkiv (1797–1917)”, hämtat 20.2.2021, <https://www.abo.fi/biblioteket/arkivsamlingarna/k-finska-hushallningssallskapets-arkiv-1797-1917/>.

¹⁸⁷ Zilliacus, Lars, *Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter: En källa för forskningen VI* (Åbo: Åbo Akademis förlag, 2006), 18.

¹⁸⁸ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 2 November 1823, till den 8 November 1824*, 16–17.

¹⁸⁹ Se exempelvis *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, ifrån den 1 November år 1800, til den 2 November år 1801*, 16; *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, ifrån den 6 November 1817 till den 2 November 1818*, 16.

¹⁹⁰ Se exempelvis Sockenbeskrivningar, s. 63, 111, 123, D VII 1, FHS, ÅAB.

vanligen kring 20-50 sidor, men vissa är även över 100 sidor långa. Samma gäller även för svaren på prisfrågorna, även om deras längd varierar mer beroende på omfattningen av frågorna. De bevarade svaren i serien D VI är allt mellan 10 och 200 sidor långa. De är skrivna i löpande text eller med skilda textavsnitt för olika underfrågors besvarande. Handlingar som inkom med anledning av Böckers efterfrågade statistiska uppgifter och åkerbruksutskottets begäranden ingår i serien D IV. Där finns bland annat drygt 20 svar på ett frågeformulär som Böcker formulerat med frågor gällande föredömliga lantbruk.¹⁹¹

Vad gäller korrespondenternas rapporter finns det som sagt inget bevarat förutom de tryckta formulären. Dessa består av två sidor: den första var utformad med kolumner för ifyllande av uppgifter om de olika teman som efterfrågades och den andra sidan som en blankett med några tryckta nyckelord som hjälp för ifyllandet. I sällskapetets instruktioner för korrespondenterna finns en del upplysningar om hurdan omfattning sällskapet förväntade sig att texterna skulle ha:

Sällskapet icke från dem väntar eller kan begära utarbetade afhandlingar, utan strödda enkla uppgifter, och dessa insände sådana de blifvit gjorda, utan alla vehikler. Icke heller kan Sällskapet vänta att någon skall hinna omfatta alla de upgifna ämnen, utan emottager Sällskapet med tacksamhet upplysningar, om ock öfver en enda punkt.¹⁹²

Utformningen av korrespondentrapporterna var med andra ord friare än handlingarna i de andra formerna av insamling, som i större utsträckning kan ses ha formats av sedan länge etablerade traditioner och praxis. Sockenbeskrivningar och prisskrifter var etablerade former av texter, som under 1700-talets gång givits ut i tryck av en mängd olika aktörer runtom i Europa. Det är svårt att tro att skribenterna som bidrog med sådana texter till Finska Hushållningssällskapet inte alls skulle ha påverkats i sitt skrivande av vedertagna uppfattningar om hur sådana skrifter borde se ut.

Sällskapetets insamlingar är ett exempel på en arkivbildning som skapats på initiativ av arkivet själv – det handlar om en avsiktlig och på förhand planerad samling av handlingar vars innehåll och utformning långt har kontrollerats av arkivet. Insamlingarna tjänade bestämda uttalade syften och sällskapet försökte styra det insamlade materialet med detaljerade instruktioner och uppmaningar. Till sin karaktär liknar sällskapetets arkiv de traditions- och folklörearkiv som

¹⁹¹ Svar på rundfråga angående lantbrukshållare och possessionater i landet, D IV 3, FHS, ÅAB.

¹⁹² *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapetets Göromål, från den 2 November 1823, till den 8 November 1824*, 16–17.

började skapas under senare hälften av 1800-talet. Sällskapet använde liknande grundläggande arbetssätt som i Maryna Chernyaskas definition av folkloreakriv:

Folklore archives are collections of unpublished research materials created during fieldwork [...], through correspondence or in cooperation with private collectors in order to document cultural expressions; and institutions whose main goal is to collect, preserve and provide access to such materials.¹⁹³

Syftena och tematiken för hushållningssällskapets insamlingar skiljde sig däremot från de senare folklore- och traditionsarkiven som Chernyaska syftar på. Jag anser det ändå vara intressant att notera att ekonomiska sällskap och andra slags lärda sällskap under 1700- och 1800-talen använde sådana arkiveringsmetoder som senare kom att bli utmärkande för de arkiv som samlade uttryck för folkkultur från och med mitten av 1800-talet. Exempelvis prisfrågorna som insamlingsmetod liknar den frågelistmetod som än idag används flitigt av traditionsarkiv.

Genomgången ovan visar på hur den resulterande samlingen handlingar som kom av hushållningssällskapets insamlingar reflekterar sällskapets ambitiösa målsättningar och visioner och kan ses fungera som symboler för sällskapets värderingar överlag. Genom att utlysa insamlingar om bestämda teman gav sällskapet tydliga signaler om vad som var värt att uppmärksamma och arbeta för i samtiden och värt att skapa samlingar om för framtiden. Arkivet ägnades mycket uppmärksamhet och tillskrevs stort värde för sällskapets verksamhet och ambitioner överlag.

¹⁹³ Maryna Chernyaska, "The contested identity of folklore archives: Folkloristics and archival studies at a crossroads". Lauri Harvilahti et al. (eds.), *Visions and Traditions: Knowledge Production and Tradition Archives* (Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 2018), 29.

4 Skapandet av kunskap

Finska Hushållningssällskapet såg sig som en kunskapsbildande sammanslutning likt många andra ekonomiska och lärda sällskap vid samma tid. Tilltron till kunskapens potential att transformera landets ekonomiska förhållanden var stor och mycket omsorg lades på att forma och finslipa kunskapsalster som skulle ges en större spridning. För detta ändamål var sällskapet beroende av sina medlemmars och utomståendes bidrag i form av insända upplysningar som skulle följa ett visst format och svara på bestämda frågor, vilket det förra kapitlet visade. De insamlade handlingarna diskuterades under sällskapets möten och genomgick noggrann granskning. Genom dessa processer gjordes urval bland handlingarna och deras kunskapsmässiga värde bedömdes. På basen av de utlåtanden som kom av bedömningarna, de beskrivningar och instruktioner som gavs för insamlingarna samt motiveringar för kunskapsbildandets viktighet är det möjligt att få en uppfattning om vad som ansågs vara relevant kunskap för sällskapet och vilka förutsättningar och förhållanden som formade skapandet av kunskap i sällskapet.

I det här kapitlet studerar jag på detta sätt hur kunskap förstods och producerades i anslutning till Finska Hushållningssällskapets insamlingsverksamhet. Jag undersöker hur sällskapet beskrev den eftersträvansvärda kunskapen och vem som ansågs kapabel till att producera sådan kunskap. Jag intresserar mig för hurdan kunskap som sällskapet ansåg att borde få vidare spridning och hurdan som ratades. I det sammanhanget aktualiseras frågor om hur kunskap skapades utifrån de handlingar som insamlingarna inbringade och hur handlingarnas betydelser omformades genom dessa processer.

Sällskapets föreställningar om kunskap

I förslaget till sällskapets stadgar förklaras sällskapets ambition vara att ”utvidga de oekonomiska kunskaperne så bland ståndspersoner som allmoge i Finland”.¹⁹⁴ Satsningar behövde därför göras på insamlande och producerande av kunskap för att uppnå målet. Sällskapet fungerade på detta sätt som en knutpunkt för olika aktörer att kommunicera fram kunskap och förhandla om dess karaktär och innehåll. Kunskap skapades genom medverkan

¹⁹⁴ Cygnaeus, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*, 97.

från många parter och filtrering genom de maktsystem som sällskapetets anvisningar och handlägningsprocedurer utgjorde.

Hushållningssällskapetets former av kunskap behöver studeras utifrån de specifika meningsbärande kontexter som det verkade i. Historisering av kunskap är på många sätt krävande, inte minst på grund av den stora utmaningen i att precisera vad kunskap utgörs av som forskningsobjekt. En vanlig kritik mot kunskapsbegreppet är att det saknar analytisk precision och kan tolkas innebära i princip vad som helst.¹⁹⁵ Ett sätt att ge kunskapsanalyser större precision är att rikta fokuset mot hur kunskap har legitimerats i olika sammanhang. Björn Lundberg menar att ett angreppssätt i denna riktning kan vara att empiriskt undersöka hur olika aktörer har format förståelsen av kunskap i sin samtid. Han menar att en möjlig fråga kan vara hur olika aktörer har legitimerat kunskap och "know-how" som kunskap och för vilka ändamål de har använt viss kunskap.¹⁹⁶ Detta slags angreppssätt lämpar sig även för att komma åt hushållningssällskapetets kunskapssyn i insamlingsverksamheten, eftersom den långt handlade om identifierande av kunskap i det inkomna materialet och argumenterande för vad som kännetecknade den eftersträvarsvärda kunskapen.

Sällskapetets grundläggande uppfattning av kunskap kan synliggöras i sammanhanget av sällskapetets instiftande. Bristen på kunskap i landet lyftes fram som en viktig orsak till behovet av ett hushållningssällskap. I sällskapetets första mötesprotokoll beskrevs hur landet länge kämpat med kärva förhållanden till följd av krig och hungersnöd i kombination med en brist på upplysning och efterdömen, vilket hade orsakat att "Fåkunnighet, Fördom och partiyra syntes hafva ämnat Finland till en ödemark". Sällskapet menade däremot att landet var på väg mot hoppfullare tider i och med det uppvaknade intresset för jordbruksfrågor och att redan "mera upplyste och tänkande landthushållare uppkommo och införde bättre bruk, lämpligare Redskap samt utspridde flere förut osedda och okända hushållsgrepp".¹⁹⁷ Dessa nya metoder som införts representerade den kunskap som sällskapet ville upphöja och arbeta för. Kunskap definierades genom ett motsatsförhållande till allmogens föråldrade metoder. Den utbredda uppfattningen bland lärda vid denna tid var att allmogen präglades av motvillighet och fördomsfullhet gentemot nyheter inom jordbruket. Ståndspersonerna och godsägarna stod

¹⁹⁵ Laura Skouvig, "The raw and the cooked: Information and knowledge in history". Johan Östling; David Larsson Heidenblad & Anna Nilsson Hammar (eds.), *Forms of Knowledge: Developing the History of Knowledge* (Lund: Nordic Academic Press, 2020), chap. 6.

¹⁹⁶ Björn Lundberg, "What is conventional wisdom? J.K. Galbraith and the acceptability of knowledge". Johan Östling; David Larsson Heidenblad & Anna Nilsson Hammar (eds.), *Forms of Knowledge: Developing the History of Knowledge* (Lund: Nordic Academic Press, 2020), chap. 8.

¹⁹⁷ Cygnaeus, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*, 94–95.

däremot för ett dygdeideal med sina nya och effektivare storjordbruk. Därav skulle de nya kunskaperna spridas från de högre stånden till de lägre.¹⁹⁸

Kunskap var alltså för sällskapet något som skulle användas som ett verktyg i motverkandet av fördomar och motsträvighet. Ett tydligt exempel där dessa uppfattningar framkommer är vid utlysandet av sällskapets första prisfråga om författandet av en lärobok i lanthushållning för allmogen. I kungörelsen i *Åbo Tidningar* motiverade sällskapet frågans behov genom att påpeka att lantbrukets förkovran fortfarande bland allmogen stötte på särskilt två hinder: ”nämligen dess okunnighet, fördomar och origtiga begrepp om de förmonligaste arbetssätt i vår Landthushållning; dels och en nog allmän och beklagansvärd brist på idoghet, drift och omtanka, at i nödig ordning, samt med möjligaste besparing af tid och arbetsstyrka, besörja de til et hemmansbruk hörande mångfaldiga göromål”. Sällskapet ville att de texter som inskickas gällande prisfrågan skulle innehålla ”allmänt godkände och af en långlig erfarenhet, allestädes och owillkorligen liksom oekonomiska axiomer bestyrkta sanningar”. För att kunna bekämpa allmogens ”okunnighet” efterlyste sällskapet på detta sätt kunskap som var empirisk, välgrundad och rationell. Motsatsen var allmogens sätt att förlita sig på ”Förfäders, grannars och egen en gång widragen gammal wana”.¹⁹⁹ Av detta går att utläsa en syn på kunskap som inte ger plats för övertygelser som endast grundar sig på tradition eller hörsägener. I grund och botten handlar det om en kamp mellan gammal och ny kunskap, där sällskapet ville företräda den senare.

Den kunskap som sällskapet eftersträvade kan framförallt beskrivas med adjektivet ”nyttig”. I den första uppmaningen till deltagande i insamlingarna uppmanades ledamöterna och andra medborgare att gå sällskapet tillhanda med ”nyttiga uplysningar”.²⁰⁰ Framhävandet av nyttans betydelse för kunskapsbildningen hade redan länge gjorts inom lärda sällskap speciellt under 1700-talet. Exempelvis var nytta ledordet för Vetenskapsakademiens verksamhet och fungerade som en legitimitetsgrund för dess kunskapsbildning. Nyttobegreppet hade såpass utbredd användning att det går att tala om en nyttokult. Den var ett uttryck för de utilistiska tankeströmningarna som var rådande i Sverige under 1700-talet. Utilismen upphöjde hushållning och kännedom om naturen till dygder som skulle höja landets produktion och

¹⁹⁸ Henrik Björck & Thomas Kaiserfeld, ”Akademiens historia”. Johan Kärfelt, Karl Grandin & Solveig Jülich (red.), *Kunskap i rörelse: Kungl. Vetenskapsakademien och skapandet av det moderna samhället* (Göteborg: Makadam förlag, 2018), 139.

¹⁹⁹ *Åbo Tidningar* 16.4.1798.

²⁰⁰ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål ifrån den 1 November 1797, til den 1 Nov. 1798*, 4.

minska importen. Kunskap om landet var något i sig själv eftersträvansvärt eftersom det kunde användas för att uppnå ekonomiska förändringar. Kunskap var på så sätt något som skulle användas för landets bästa.²⁰¹ De ekonomiska kartläggningarna och avhandlingarna var ett uttryck för nyttokulten – det skulle skapas inventeringar av landets tillgångar och statistik över landets invånare och behov. Dessa var nyttiga för det ändamålet att staten skulle kunna beräkna näringslivets utveckling och förutspå framtiden.²⁰² Den kännedom om landet som Finska Hushållningssällskapet strävade efter genom sina insamlingar karaktäriserades på så sätt av ekonomiska betydelser framom kulturella eller politiska.²⁰³ Nyttans tidevarv brukar beskrivas som starkast vid tiden mellan 1730 och 1760-talen,²⁰⁴ men Finska Hushållningssällskapets retorik är ett exempel på hur nyttotänkandet fortsatte att ha inflytande i samhällsdebatterna även in på 1800-talet.

Nyttan syftade främst på praktisk och ekonomisk nytta men den hade också en filosofisk sida eftersom det kopplades till patriotiska, moraliska och religiösa aspekter. Tore Frängsmyr menar att den praktiska nyttan var en allmän ideologi som var drivkraften i den frihetstida tidsandan. Det tog sig bland annat uttryck i det stora intresset för ekonomi och den nya naturvetenskapen som skulle främja uppbyggandet av manufakturer och upphöjandet av produktionen inom jordbruket.²⁰⁵ ”Vetenskap” syftade inte på vilken slags kunskap som helst utan den skulle uttryckligen vara nyttig och praktisk. Fokus låg på empirisk kunskapsbildning om naturens förhållanden och dess koppling till samhället.²⁰⁶ Den egna erfarenheten lyftes starkt fram som grunden för den kunskap som Finska Hushållningssällskapet ville skapa genom prisfrågor och försök. För en prisfråga år 1802 om författandet av en lärobok om boskapssjukdomar uppmanades skribenterna följa ”en egen men granskad och säker erfarenhet” och att ”sjukdomarnas orsaker utredas icke efter teorier eller gissningar, utan efter rön”. Botemedlen skulle beskrivas ”framför allt utan inblandning af skrock och vidskepelse”.²⁰⁷ Detta

²⁰¹ Björck & Kaiserfeld, ”Akademiens historia”, 35, 120–121.

²⁰² Tore Frängsmyr, *Svensk idéhistoria: Bildning och vetenskap under tusen år. Del 1 1000–1809* (Stockholm: Natur och kultur, 2000), 191.

²⁰³ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 184.

²⁰⁴ Jussi Hanska & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Huoneentaulun maailma: Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2010), 141.

²⁰⁵ Frängsmyr, *Svensk idéhistoria: Bildning och vetenskap under tusen år. Del 1 1000–1809*, 186, 189.

²⁰⁶ Björck & Kaiserfeld, ”Akademiens historia”, 123–124.

²⁰⁷ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, ifrån den 2 November år 1801, till samma tid år 1802*, 41–42.

representerade en syn på kunskap baserad på framstegstänkande, där ambitionen är att skapa ny erfarenhetsbaserad, säker kunskap som ska bryta mot det förgångna och traditionsbundna.²⁰⁸

Även om prisfrågorna som insamlingsmetod redan från början förespråkade vetenskapliga angreppssätt, märktes en tydligare betoning på vetenskap i sällskapets kunskapsbildning framförallt från och med 1820-talet. Den drivande kraften bakom utvecklingen var sällskapets sekreterare Carl Christian Böcker. Inför förnyandet av stadgarna 1821 konstaterade Böcker att sällskapets fokus därtills hade legat på utarbetande av kunskap inom allmän hushållning och utlåtanden till tronen istället för att diskutera teorier i lanthushållning. Orsaken menade han att låg i att vid tiden för sällskapets grundande hade inte hågen för utföranden av observationer och experiment inom jordbruket ännu vaknat i Finland, men att läget nu hade förändrats. Därav införde sällskapet det nya åkerbruksutskottet, som skulle arbeta med samlandet av ”sorgfälliga arbetsberäkningar” och ”andre noggranne ekonomiska anteckningar”.²⁰⁹ Sällskapet ägnade sig därefter allt mer åt en sorts tillämpad naturvetenskap, på samma sätt som Patriotiska sällskapet gjorde.²¹⁰ Böcker framhöll att sällskapet borde arbeta för lantbruksvetenskapens utveckling och spridande av håg för jordbruket inte bara som ett yrke.²¹¹

Sällskapet arbetade så under 1820-talet för kunskap som skulle byggas på rön, observationer och experiment samt kvantitativa sammanställningar. Till den nya naturvetenskapen hörde en sådan förkärlek för att framställa naturfenomen i kvantitativa former. Böcker menade i Redogörelserna 1830 att lanthushållningsvetenskapen vid det laget inte ansåg något av värde som inte stöder sig på erfarenhet grundad i många och under en lång tid utförda försök som sedan har granskats med kritisk noggrannhet och sannolikhetsberäkningar. Han framhöll till och med att ”ett enda factum, sålunda utredt och konstateradt är af mera värde, än hundrade raisonerade, på suppositioner, öfverslag och ungefärliga beräkningar grundade afhandlingar”.²¹² Det sker alltså en tydlig precisering av vad som är värdefull kunskap under 1820-talets lopp inom sällskapet. Böcker upphöjde den systematiska och vetenskapliga kunskapen som överlägsen.

²⁰⁸ Helge Jordheim & David Gary Shaw, ”Opening doors: A turn to knowledge”, *History and Theory* 59 (2020:4): 10.

²⁰⁹ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsrerliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 1 November 1820, till den 8 November 1821*, 4–5, 20.

²¹⁰ Högberg, *Kungl. Patriotiska sällskapets historia*, 125.

²¹¹ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsrerliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 1 November 1820, till den 8 November 1821*, 23.

²¹² *Till Allmänheten, Redogörelser för Kejsrerliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 1 November 1827, till den 1 November 1830*, 55–56.

Statistik och matematiska analyser representerade även kunskapsprecision inom samhälls- och människorelaterade frågor. Den röda tråden var tilltron till möjligheterna att bygga ett rationellt samhälle, genom att nedmontera det i enheter som sedan skulle byggas ihop till det ideala samhället. Även människosynen var kvantitativ och innefattade en betoning av att människovärdet sammanföll med arbetskapaciteten.²¹³ Det tog sig bland annat uttryck i de matematiska beräkningar av hushållens produktion och tidsanvändning för arbetet som Finska Hushållningssällskapet utförde, samt Böckers statistiska projekt. Böcker beskriver sina metoder för dessa slags utredningar enligt följande:

Uti hvarje sådant factum refererar jag production och consumption till antalet af personer i hushållet och antecknar derhos om uppgiften synes mig wara för hög eller för låg, samlingen af dessa facta behandlar jag sedan aldeles Mathematiskt, efter sannolikhets kalkylen, och beräknar derefter sannolik production och consumption, särskilt för hwarje Klass af Medborgare. Huru noga man på detta sätt kan inhämta kännedom om en ort, har jag ofta haft tillfälle att erfara, då jag jemfört de data mina forskningar gifwit, med omdömmet af kunnige personer uppå orten.²¹⁴

I citatet illustreras Böckers stora tilltro till de matematiska metodernas potential och sanningsenlighet. Han var däremot medveten om att dessa metoder aldrig kan ge en fullständig precis bild av verkligheten och kombinerade därför de kvantitativa uppgifterna med förfrågningar och sina egna erfarenheter. I den kunskap han skapade i detta sammanhang sker en filtrering där han jämkade siffrorna han fick enligt sina egna bedömningar av sanningshalten i dem.

I grund och botten representerade den vetenskapliga kunskap som sällskapet ville skapa den optimistiska och utopistiska synen på möjligheterna att maximera produktionen och välfärden i landet. Vetenskap och rationalitet tänktes kunna förvandla även de mest karga områdena till fruktbara källor för rikedom. Böcker framhöll i denna anda att vetenskapliga utredningar är av speciellt stor vikt för jordbruket i Finland på grund av det utmanande nordliga läget, för att kunna veta hur resurserna bäst kunde utvinnas:

Huru arbetskraften begagnas, om icke den, annorlunda använd, möjeligen kunde hafva en vida större effect; äro frågor mindre utredde än man vanligen föreställer sig; och likväl äro de af aldra största vigt, ty arbetet är det som alstrar de flesta värden på jorden, och

²¹³ Johannisson, *Det mätbara samhället*, 12, 61, 103, 184–185.

²¹⁴ *Koncept*, vol.18, CB, ÅAB.

hvad äfven den bördigaste natur, sig sjelf lemnad frambringar, är ett intet emot det hvad den genom arbete och omtanka kan tvingas att gifva.²¹⁵

Dessa slags föreställningar var typiska för tidens tankar om människans plikt att arbeta hårt för välfärden och utvinna de rikedomar som fanns dolda i naturen.²¹⁶ En flitig befolkning ansågs vara kapabel till så gott som obegränsat välstånd och fliten var därför en central dygd med tydlig koppling till den moraliska allmännyttan.²¹⁷ Kunskap var det verktyg som skulle ge människor de nödvändiga resurserna för flitigt arbete på ett så rationellt sätt som möjligt.

Kunskapsaktörerna

Hurdan kunskap sällskapet strävade efter att skapa och sprida kan även belysas genom att undersöka *vem* sällskapet ansåg kapabel till att delta i insamlingsverksamheten. Denna fråga kan besvaras genom att titta närmare på de adjektiv och benämningar som sällskapet använde för att beskriva de tänkta deltagarna i anslutning till utlysningar av prisfrågor och i kungörelser och cirkulär gällande de andra formerna av insamling. På så sätt framträder sällskapets inställningar till olika kunskapsaktörer. Jag använder begreppet kunskapsaktör i enlighet med Johan Östlings definition: ”en person som i ett givet historiskt sammanhang bidrar till att kunskap produceras och/eller cirkulerar”.²¹⁸

I sin insamlingsverksamhet ville sällskapet få ta del av de nyttiga kunskaper som människor runtom i landet besatt. Kunskap sågs som en resurs som människor kunde och borde dela med sig av till sällskapet för att uppfylla de patriotiska idealen om allmännytta. Emellertid var det inte vem som helst som åsyftades då sällskapet gav sina uppmaningar om att skicka in upplysningar. Sällskapet använde särskilda attribut för att tilltala de tänkta informanterna vilket exkluderade vissa grupper, även om det i praktiken i många fall inte fanns några reella regler som skulle ha hindrat någon från att delta. Prisfrågorna var öppna för alla att pröva sin lycka med och likaså sockenbeskrivningarna, men deras formkrav och omfattningar gjorde att de i verkligheten kom att vara genomförbara endast för en begränsad grupp människor. För insamlingarna genom korrespondenterna och åkerbruksutskottets projekt fanns på förhand

²¹⁵ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 1 November 1820, till den 8 November 1821*, 20.

²¹⁶ Legnér, *Fäderneslandets rätta beskrivning*, 97–98.

²¹⁷ Leif Runefelt, *Dygden som välståndets grund: Dygd, nytta och egennyttan i frihetstidens ekonomiska tänkande* (Stockholm: Stockholms universitet, 2005), 137–139.

²¹⁸ Östling, ”En kunskapsarena och dess aktörer”, 106.

utsedda aktörer som skulle bidra till kunskapsbildningen. Sällskapet hade en viss typ av människor i åtanke då de utformade sina projekt för insamling, vilket genomgående framkommer i de flesta fall där dessa projekt meddelas om för allmänheten.

En första avgränsning som tydligt kan skönjas i sällskapets beskrivningar av de tänkta deltagarna för insamlingarna är att de enbart syftar på män. Detta är i linje med det som beskrevs i bakgrundskapitlet för denna avhandling, där det konstaterades att sällskapet var ett utpräglat manligt rum. Kvinnor inkluderades inte bland dem som tänktes besitta den eftersträlvade upplysningen om landets ekonomiska förhållanden. Det är uttryckligen män som tilltalas då sällskapet efterlyser uppgifter, såsom i den första kungörelsen om insamlingsverksamheten i *Åbo Tidningar* 1798: ”Flere anmärkningar, i anledning af dessa och dylika ämnen och frågor, är icke swårt för upmärksamma och tänkande män att göra; genom hwilkas meddelande Kongl. Hushålls-Sällskapet sker et särdeles nöje”.²¹⁹ I ytterligare ett annat nummer av *Åbo Tidningar* beskrevs sällskapets strävanden för det allmännas bästa som en ”broderlig förening”.²²⁰ Konsekvent användes på detta sätt manliga beteckningar när deltagarna i sällskapets verksamhet diskuterades. Erik Bodensten konstaterar i sin undersökning om potatiskunskapens spridning i 1700-talets Sverige att denna tid präglades av en patriarkalisk syn på spridandet av kunskap. Allmänheten ansågs endast kunna dra fördel av nyttig kunskap som spridits av upplysta män med resurser för detta ändamål.²²¹

Sällskapet gjorde ytterligare specificeringar av hurdana män de åsyftade genom att använda en mängd olika attribut och benämningar, som i de flesta fall var regelbundet återkommande. De förekom i flera olika kombinationer tillsammans och gav därmed varierande betoningar vid olika tillfällen. Bland de mest förekommande attributen finns kunnig, upplyst, vältänkande och patriotisk. I anslutning till dessa används oftast någon av benämningarna Landsmän och Medborgare. Ett belysande exempel där alla dessa nämnda attribut och benämningar används finns i Redogörelserna för år 1816, där det utlyses tre nya prisfrågor med tre olika beskrivningar av de tänkta deltagarna: ”upplysta och vältänkande Medborgare”, ”kunnige och vältänkande Landsmän” och ”upplysta och patriotiska Landsmän”.²²² Genom formuleringarna antyds den ideala deltagaren besitta rikt med kunskap och vara kapabel att uttrycka den samt omfatta den

²¹⁹ *Åbo Tidningar* 9.7.1798, s. 2.

²²⁰ *Åbo Tidningar* 3.1.1798, s. 2.

²²¹ Erik Bodensten, ”A societal knowledge breakthrough: Knowledge of potatoes in Sweden, 1749-50”. Johan Östling; David Larsson Heidenblad & Anna Nilsson Hammar (eds.), *Forms of Knowledge: Developing the History of Knowledge* (Lund: Nordic Academic Press, 2020), chap. 11.

²²² *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, ifrån den 1 Nov. 1815, till samma tid år 1816* (Åbo: Joh. Christ. Frenckell & Son., s.a.), 42.

patriotiska mentaliteten om medborgerliga skyldigheter att bidra till det allmänna. I linje med sällskapets starkare strävan efter skapandet av vetenskaplig kunskap under 1820-talet påträffas även fall i källmaterialet där sällskapets informanter kallades ”forskare”. Benämningen användes i Redogörelserna 1821 då Böcker skrev om hur sällskapet allt starkare ville arbeta för landets förkovran, övertygad om att det alltid fanns ”medborgare, som nitälska för Landets väl, och forskare som önska att kunna bidra till vettenskapernes förkofran”.²²³ Användningen av begreppet antyder en önskan om att engagera bildade aktörer som var kapabla till undersökningar av större vetenskaplighet.

Att sällskapet främst efterlyste upplysningar från bildade ståndspersoner betydde inte att allmogens förhållanden skulle ha stått utanför sällskapets intresseområde – sällskapet strävade ju uttryckligen efter en heltäckande kännedom om landet – utan det handlade snarare om en misstro till att allmogen skulle kunna bidra med pålitliga uppgifter. Det ansågs inte vara deras uppgift, utan de skulle bidra till sällskapets strävanden på andra sätt istället. Enligt det patriotiska tänkesättet kunde varje människa bidra till det allmännas bästa, men på olika sätt beroende på hens förutsättningar. Med andra ord hade varje samhällsgrupp olika funktioner att fylla för att tillsammans som helhet kunna arbeta för ett främjande av landet. Jacob Gadolin uttryckte denna tanke på Finska Hushållningssällskapets vägnar i *Åbo Tidningar* 1798: ”Den ena medverkar til den allmänna sällheten med sina kunskaper, den andra med sin nit och drift, och åter en annan med sin förmögenhet”.²²⁴ Kunskap om allmogens förhållanden skulle helst skapas genom efterforskningar gjorda av den bildade klassen för att erhålla de önskade pålitliga uppgifterna. Kravet på vetenskaplighet, som framförallt betonades under Böckers sekreterarperiod, uteslöt tydligt utbildade personer.

Emellertid beskrev Böcker ett fall där allmogens kunskaper kunde vara av intresse för sällskapet: ”de hos Allmogen i de fleste Landsorter gängse, uti form af ordspråk affattade reglor för Jordbruket, äro satser hvilka, såsom grundade uppå en långvarig erfarenhet, äfven för den rationella Landthushållaren hafva stort värde, och derföre böra sorgfälligt samlas”.²²⁵ Uttalandet står i paradoxalt förhållande till sällskapets tidigare fördömanden av allmogens traditioner och ”gamla vanor”, vilket visar på kunskapsbildandets föränderliga natur.

²²³ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 1 November 1820, till den 8 November 1821*, 19.

²²⁴ *Åbo Tidningar* 3.1.1798, s. 2.

²²⁵ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 1 November 1820, till den 8 November 1821*, 21.

Sällskapet skapade kunskap som var ett resultat av urval och plock bland sådant som ansågs vara förenligt med de intentioner som låg bakom varje enskilt insamlingsprojekt.

Ett annat intressant undantag från sällskapets avståndstagande till tanken om allmogen som skapare av kunskap utgörs av sekreterare Böckers försök att få allmogen engagerad med att föra bokföring. I ett cirkulär till korrespondenterna 1832 gav han dem uppgiften att föra bok över användningen av arbetskraften och effekten av gödsling på produktionen. Han skrev att han redan under en längre tid hade blivit tillsänd flera sådana typers bokföringar men att de hittills endast hade belyst ståndspersoners hushållning:

Att få sådane uppgifter äfven för Bönder och Torpare voro emedlertid af stor vigt, och jag har föreställt mig att det ej skall blifva någon särdeles svårighet, att förmå förståndiga Bönder och Torpare att göra sådana antekningar, i synnerhet då de underrättas om det anspråk de sålunda kunna få, väl icke till det pris af 2 Guldmedaljer, som Sällskapet för Landbruks Bokföring utfäst, men likväl till andra utmärkelser.²²⁶

Med medaljerna syftade han på en prisfråga om bokföring som tidigare utlysts av sällskapet. I uttalandet framkommer den underförstådda självklarheten i att allmogen inte skulle vara förmögen att delta i pristävlingen, utan att sällskapet istället utförde en särskild efterlysning av uppgifter för allmogen med andra slags belöningar.

Böcker ville att korrespondenterna skulle aktivera allmogen att föra bokföring enligt en blankett som han bifogade med cirkuläret. Om allmogens förmåga att ge de efterlysta uppgifterna sade Böcker följande:

Jemte uppgiften huru arbetskrafterne blifvit använde, är det nödigt att känna beloppet af utsäde, samt antalet af Dragare och Boskap, och af högt värde vore det att få äfven afkomsten uppgiven, ehuru denna är en ömtålig punkt, hvilken icke kan vidröras, om ej personen är af de mäst upplyste och tänkande. En hvar, som med allmogen lefvat i närmare beröring, känner emedlertid alltid en och annans omständigheter, så att dessa punkter kunna ungefärligen uppgifvas.²²⁷

Han menade med andra ord att ifyllandet av uppgifterna troligen skulle kräva assistans från ståndspersoner. Inställningen var att allmogen inte på ett tillfredsställande sätt själva kunde ge kunskap om sina förhållanden utan det behövs en filtrering genom ståndspersoner som var

²²⁶ Cirkulär ”Till Kejsarl. Finska Hushållnings-Sällskapet Correspondenter”, vol. 18, CB, ÅAB.

²²⁷ Cirkulär ”Till Kejsarl. Finska Hushållnings-Sällskapet Correspondenter”, vol. 18, CB, ÅAB.

kapabla att ge kunskapen i ”rätt” format. Detta rätta format handlade om ”vetenskaplig noggrannhet”, som Böcker efterlyste i inledningen till cirkuläret.

Bland Böckers inkomna brev finns svar från personer som han riktat sina efterlysningar om gällande det ovan nämnda projektet. Av dessa utmärker sig särskilt ett brev från pastor Matias Achrén från Finnholm, där han beklagade sig över svårigheterna att genomföra Böckers önskan. Brevet ger en spännande inblick i hur tankegångarna kunde se ut gällande frågan om allmogen som kunskapsbildare. Achrén skrev:

Jag har [...] försökt inleda en och annan förnuftig bonde uti saken men, tänk! Att de swara alla likasom med en mun: det är en sak, som omöjeligen kan rätteligen utredas. Du förstår wäl, att jag sökt öfwertyga dem om, att saken icke skall lända till deras skada utan, såsom jag hoppas, till deras nytta, hälst de böra weta, att F.H.H. Sällskapet vill wisst icke själpa utan uphjelpa Landtbrukaren och Landtbruket.²²⁸

I citatet framkommer för det första igen den exkluderande inställningen till vem som var kapabel att skapa kunskap. Det var inte vilka bönder som helst som tillfrågades, utan Achrén använde attributet ”förnuftig”, som han till och med hade streckat under för att ytterligare betona vikten av att han noga hade utvalt dem han vänt sig till. Han fortsatte med att berätta att en av de bönder som han tillfrågat är hans svåger, som han beskrev som ”den klokaste och driftigaste Landtbrukare här i Soknen [...] (så som war man här wet)”. Hans urval av bönder verkar således ha varit ytterst selektivt och baserat på närstående vars karaktär han kunde lita på.

För det andra visar citatet på uppfattningen om allmogen som misstänksam mot hushållningssällskapets projekt och oförstående om vikten av deras utförande. Allmogens misstänksamheten kunde även handla om insamlingsmetoderna i sig själva, såsom framkommer av det ovanstående citatet ur Achréns brev då han skrev att alla bönderna han frågat menade att det efterfrågade temat var något som ”omöjeligen kan rätteligen utredas”. Denna inställning belyses ytterligare längre fram i brevet då Achrén berättade om hur projektet emottogs av hans svåger:

Då jag wiste, att han wid denna tid under fortfarande bättring och wård om sin hälsa, hade tid och tillfälle, anmodade jag honom saken och lämnade honom Dina Skrifter, af hwilket förtroende Han tycktes wara – till och med smickrad, och låfwade göra hwad han kunde. Men efter kort tid återlämnade han den med det

²²⁸ Brev 23.4.1833, ”Häftade brev”, vol. 11, CB, ÅAB.

ytrande, att han ej wille wara den, som skulle bidraga till att bedraga både samtid och efterwerld, ty hwad han antecknade om sitt och en och annans Landtbruk skulle innehålla idel lögn och osanningar om många andras, icke allenast i Kapellet utan i samma by boende grannars (blott i denna lilla Karfwat by) Landtbruk och husliga förhållanden, så är den enas himmel vidt skildt ifrån den andras. Jag borde således uplaga alla och sedan jag detta gjort borde jag uti en annan by och ännu häldre uti en annan Sockn göra det samma.²²⁹

Achréns brev visar på ett intressant sätt hur hushållningssällskapets uppfattning av kunskap kunde gå isär med lokalsamhällets uppfattning. I brevet beskrevs allmogens motsträvighet inte endast bero på misstänksamhet utan framför allt på en kritisk inställning till insamlingsmetoderna och sanningsenligheten i de efterfrågade uppgifterna. Bonden som Achrén hade tillfrågat menade att hans redogörelser inte skulle kunna ge en representativ eller sann bild av förhållandena i hela bygden. Han utmanade på detta sätt sällskapets inställning om att kunskap om allmogen bör fås genom enskilda pålitliga personers uppskattningar. Achrén kommenterade bondens åsikt om att alla hushåll i olika socknar borde tillfrågas i saken med att säga: ”Hurudant resultat eller summariskt begrep man sluteligen kunde eller borde fatta om det hela såsom i det närmaste sant kan jag icke begripa och ännu mindre hwartill at slikt skal tjäna”. I slutet av brevet skrev Achrén dessutom i ett postskriptum ”att jag wore road af saken och det i många afseenden bör wäl Bror icke twifla på, men beklageligen ser jag ingen dager för möjligheten än mindre för nyttan”. Bondens åsikter om behovet av en breddad insamling mötte alltså ingen förståelse från Achréns sida och hans budskap till Böcker var att allmogen inte var samarbetsvillig för det önskade projektet.

Så gott som ständigt hade sällskapet problem med att insamlingarna inte väckte samma grad av intresse som deras ambitioner fodrade, såsom i fallet med Böckers efterfrågade bokföringar. De former av kunskap som sällskapet ville skapa krävde gemensamma ansträngningar av ett stort antal aktörer. På samma sätt framhåller Linda Andersson-Burnett i sin studie av naturhistoriska publikationer under 1700-talet, att de var resultatet av dynamiska processer som krävde samarbete mellan många olika aktörer snarare än självständiga observationer från den lilla eliten som pryder publikationernas pärmar.²³⁰ Även i Finska Hushållningssällskapets fall var det verkliga antalet involverade aktörer långt större än endast de namngivna personer som

²²⁹ Brev 23.4.1833, ”Häftade brev”, vol. 11, CB, ÅAB.

²³⁰ Andersson Burnett, ”An Eighteenth-Century Ecology of Knowledge”, 1276

skickade in upplysningar i insamlingarna. Det var inte möjligt för en ensam individ att kunna samla information med den bredden och ambitionsnivån som sällskapet eftersträvade.

Sällskapet hade däremot stora förväntningar på dem som valde att delta i insamlingarna och behövde därför ständigt utöva en viss grad av påtryckningar för att skapa engagemang för ändamålet. Sådana infördes regelbundet exempelvis i Redogörelserna i form av påminnelser om aktuella prisfrågor och retorikladdade texter som sökte övertyga om deltagandets angelägenhet. I en sådan text beklagade Böcker sig över ”Landthushållare[s] rådande misstroende till alla theoretiska forskningar i Jordbruket”, som stod i vägen för att sällskapet skulle kunna bidra till den jordbruksvetenskapliga kunskapsbildningen. Som svar mot denna misstro citerade Böcker en text skriven av Abraham Niclas Edelcrantz ur Kongl. Svenska Lantbruksakademiens publikationer, som Böcker menade att sällskapet instämde med. I texten beskrevs den ideala ”praktiska Landthushållaren” som en person som inte underlåter sig att dela med sig av de kunskaper som han besitter.²³¹ Denna uppfattning kan kopplas till de patriotiska idealen om var och ens skyldighet att bidra till det allmännas bästa. Det var således fel att hålla kunskap endast för sin egen vinning. Speciellt de högre stånden ansågs ha ett ansvar för att delge sina kunskaper till människor som präglades av fördomar och traditioner.²³²

Kunskapsanspråk och utvärderingarna av handlingarna

De handlingar som inkom till sällskapet med anledning av insamlingarna genomgick en noggrann granskning innan de kunde användas för sällskapets behov eller publiceras för spridning bland allmänheten. I granskningsprocesserna utvärderades bland annat handlingarnas kunskapsmässiga värde, pålitlighet och språkliga uttryckssätt. Genom dessa granskningar tillskrevs handlingarna på så sätt olika värden och deras betydelser och innehåll debatterades och omförhandlades. De här granskningsprocesserna belyser hur vägen från handlingar och arkiv till kunskapsformering kan se ut. Kunskap är i detta sammanhang något som det på ett konkret sätt förhandlas om.

Sällskapet betonade att den kunskap som de ämnade skapa tillsammans med sina medlemmar och andra engagerade medborgare krävde noggrannhet och tålmodighet. Målsättningarna för kunskapsbildningen hade i de flesta fall ett långtidsperspektiv, där många små delar till slut

²³¹ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 1 November 1820, till den 8 November 1821, 30–31.*

²³² Högberg, *Kungl. Patriotiska sällskapets historia*, 13.

tänktes kunna forma en eftersträvad helhet och fullkomlig kännedom om något visst ämne.²³³ Detta slags argument användes regelbundet av sällskapet dels för att förklara varför inga omedelbara åtgärder av insamlingarna kunde vara att vänta, dels för att uppmuntra och upprätthålla människors engagemang i insamlingarna. Exempelvis gavs följande förmaning om författandet av sockenbeskrivningar: ”som den uplyste Medborgare nogsamt finner, at denne insamling af nödige byggnadsämnen fordrar tid oc[h] rådru[m]; så väntar ock Sällskapet billigt, at i denna väg af den respective Allmänheten något hastverk icke lærer äskas eller gillas”.²³⁴ Med dessa ord klargjorde sällskapet samtidigt att inte hurdana texter som helst skulle duga.

Genom granskningsprocesserna formade sällskapet meningsskapandet kring handlingarna genom att presentera sina tolkningar och beskrivningar av deras kunskapsmässiga värde. Granskningarna hade också en direkt påverkan på vilken grad av spridning och användning handlingarna fick. Genom aktiv hantering av handlingar innehar arkiv på detta sätt makt över forandet av betydelserna av det som blir till ett arkiv.²³⁵ Även om sällskapets granskningsprocesser av handlingarna inte var egentliga gallringar, i bemärkelsen att det skulle ha lett till kasserande av handlingar ur arkivet, hade de ändå liknande effekter för meningsskapande och kunskapsbildning, eftersom granskningarna satte vissa handlingar på en piedestal medan andra så att säga försvann in i mängden i arkivet. Genom att en handling ses som värd att arkiveras, och i sällskapets fall upplyft som speciellt exemplarisk, tillskrivs den en särskild status. Tom Nesmith framhåller att en handling då privilegieras för en speciellt sorts betraktande och blir en symbol för delade värderingar och aspirationer hos en gemenskap.²³⁶

Arkiv kan beskrivas som ”gränsvakter” som bestämmer vilka handlingar som får trä över tröskeln till arkivet och därmed bli en del av samhällets kollektiva minne och vilka handlingar som får falla i glömska.²³⁷ Kirsi Vainio-Korhonen framhåller, i sin artikel om kvinnors representation i arkiv, att de val som görs vid arkivering alltid är föränderliga och kopplade till en viss tid. Arkiveringar har genom historien gjorts för att normativt passa ihop med forskningens och andra aktörers dåvarande intressen, vilket har haft långtgående följder för

²³³ Se exempelvis *Utdrag af Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Dagbok. År 1800*, 179.

²³⁴ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål ifrån den 1 November 1797, til den 1 Nov. 1798*, 4–5.

²³⁵ Schwartz & Cook, ”Archives, Records, and Power”, 2–3.

²³⁶ Tom Nesmith, ”Seeing Archives: Postmodernism and the Changing Intellectual Place of Archives”, *The American Archivist* 65 (2002:1): 32.

²³⁷ Ketelaar, ”Tacit Narratives”, 136.

vilka historiska fenomen som det är möjligt att studera i dagens arkiv.²³⁸ Samtidigt som hushållningssällskapet agerade gränsvakter till arkivet i och med granskningsprocesserna, formade sällskapet även kunskapsbildningen kring handlingarna, då sällskapet antingen instämde med eller ställde sig kritisk till skribenternas kunskapsanspråk.

Utlåtanden om prisskrifterna gavs mest utrymme i sällskapets publikationer, medan bedömningar av de andra formerna av insamlade texter framkommer endast sporadiskt och i mer allmänna ordalag. I Dagboken ingick några kommentarer om inkomna sockenbeskrivningar år 1800: ”Bland dessa Skrifter, som alla komma at förvaras jämte Sällskapets öfriga Handlingar, utmärkte sig i synnerhet Herr Majoren *Aminoffs* genom mycken egen erfarenhet och flere nyttiga uplysningar, och Herr Commissions Landtmätaren *Nauklérs* genom ordning, fullständighet och interessanta uppgifter”.²³⁹ Dessa slags beskrivningar är vanligt återkommande och representativa även för hur belönade prisskrifter beskrevs. Genom att undersöka de bedömningar av prisskrifterna som sällskapet publicerade i Redogörelserna och Dagboken går det att synliggöra hur sällskapet antingen accepterade eller tog avstånd från olika kunskapsanspråk och hur sällskapet samtidigt gjorde sina egna anspråk på kunskap genom att identifiera och lyfta fram vad som ansågs vara den rätta kunskapen för sällskapets intentioner.

Hur granskandet av prisfrågor skulle gå till stipulerades i stadgarna. Svaren på årets aktuella prisfrågor förväntades inkomma på våren, varefter de lämnades över till beredningsutskottet för granskning. Utskottet presenterade sedan ett skriftligt utlåtande på sommaren under ett av sällskapets möten. Utlåtandet lades efter mötet på bordet tillsammans med de inkomna svaren så att sällskapets ledamöter under en bestämd tid skulle ha möjlighet att bekanta sig med dem. Slutligen lästes utlåtandet upp igen på ett möte under hösten och sällskapet avgjorde om utskottets föreslagna prisskrifter förtjänade belöningar eller inte.²⁴⁰ De exakta tidpunkterna för när de olika stegen skulle ske varierade under den ifrågasvarande tidsperioden. I anslutning till de inskickade svaren förväntades skribenterna bifoga en namnsedel och ett valspråk. De garanterade att texterna var anonyma genom granskningsprocessen. Endast i fall av att svaret blev belönat sökte sällskapet att identifiera skribenten, först genom att valspråket publicerades

²³⁸ Kirsi Vainio-Korhonen, ”Kadonmeet ja unohdetut: Ruotsin ajalla eläneiden naisten kirjeet ja päiväkirjat julkisissa arkistoissa”. Outi Hupaniittu & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Arkistot ja kulttuuriperintö* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2021), 160.

²³⁹ *Utdrag af Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Dagbok. År 1800*, 128.

²⁴⁰ *Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets stadgar, antagne den 1 November 1799*, 15; *Kejserliga Finska Hushållnings-Sällskapets stadgar. Å nyo öfversedde och antagne den 7 November 1821*, 19–20.

så att skribenten gavs chans att själv tillkännage sig. Vid annat fall uppbröt sällskapet namnsedeln.

Av de första två prisfrågorna inkom under det första året endast svar som sällskapet inte ansåg motsvara dess önskningar i tillräcklig grad för att vara berättigade till belöningar. Däremot beskrevs de ändå var för sig innehålla i varierande grad ”mycket sant, godt och nyttigt”.²⁴¹ Två år senare hade fyra svar inkommit på den ena av dessa frågor, som handlade om hinder för lantmannens idoghet. De flesta av svaren ansågs igen inte vara ”så fullständiga och tillfredsställande” att de kunde ges något pris, fastän de hade ”flere goda och nyttiga anteckningar”.²⁴² Dessa formuleringar är i stor utsträckning representativa även för resten av de prisskrifter som inte beviljades belöning under tidsperioden för denna avhandling – det handlade om att svaren inte var tillräckligt utförliga eller tillfredsställande. Motiveringarna gjordes ändå i väldigt allmänna ordalag och det förblir oklart vad sällskapet menade med att ett bidrag inte var ”tillfredsställande”. I sammanhanget finns mycket outtalat om bedömningskriterierna men i de flesta fall kan det tolkas som att skriften inte i tillräcklig grad hade följt instruktionerna eller nått upp till ambitionsnivån i frågorna. I ett fall finns lite mer ingående motiveringar, då sällskapet menade att skriften i fråga inte gav uttryck för en tillräcklig ”local kännedom” och att författaren hade ett ”ovarsamt skrivsätt”.²⁴³ Bedömningen gav uttryck för strävanden efter sakkunnighet, precision och noggrannhet i kunskapsalsterna.

En intressant aspekt är att sällskapet ändå inte fullständigt ratade de prisskrifter som inte belönades, utan för det mesta beskrevs de som innehållande nyttiga upplysningar i åtminstone någon grad. Sällskapet ville göra nytta av alla bidrag de fick inskickade genom insamlingarna i så hög grad som möjligt. Därav önskade sällskapet att få dispositionsrätt över alla svar på prissfrågor även om de inte blivit tilldelade pris. Om detta skriver sällskapet i Redogörelserna 1802, då det förklarar hur många andra utländska lärda sällskap och vetenskapsakademier hade denna slags praxis. Sällskapet manade på skribenterna att ge dem tillåtelse till disposition över deras texter genom att igen använda sig av patriotisk retorik om att det skulle gagna det allmännas bästa. En skribent vars prisskrift inte blivit belönad kunde genom sin särskilda önskan återta den, men nu ville sällskapet förhindra detta och sträva efter fullständig

²⁴¹ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, ifrån den 1 November år 1798, til samma tid år 1799*, 15.

²⁴² *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, ifrån den 1 November år 1800, til den 2 November 1801*, 30–32.

²⁴³ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsrerliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, ifrån den 1 Nov. år 1813, till samma tid år 1814* (Åbo: Joh. Christ. Frenckell & Son., s.a.), 22.

dispositions rätt över alla bidrag. Sällskapet menade att även obelönade skrifter ”förtjena att från glömskan förvaras” på grund av deras nyttiga uppgifter.²⁴⁴ Det handlade om en medveten ansträngning från sällskapets sida att behålla så mycket som möjligt av de insamlade texterna i sitt arkiv. Granskningsprocesserna var med andra ord inte ämnade till att gallra bland handlingarna utan snarare om urval där vissa handlingar upphöjdes och sattes i spridning i större utsträckning än andra.

De prisskrifter som belönades beskrevs med formuleringar som kan ses vara motsatsen till de ovan beskrivna bedömningarna av obelönade skrifter. En prisgiltig skrift skulle vara grundlig och fullständig samt tydlig visa på författarens sakkunnighet.²⁴⁵ Den första prisskriften som belönades var ett svar på frågan om hindren för lantmannens idoghet, som ställts redan under sällskapets första verksamhetsår. Svaret beskrevs ha ”så nyttigt och rikhaltigt innehåll” och vara ”författadt med den ordning, fullständighet och tydlighet” så att den tilldelades det stora priset. Emellertid upplevde sällskapet att texten behövde redigeras innan priset kunde delas ut. Det handlade dels om krav på vissa ändringar i själva innehållet, dels om ”mildrande i uttryck och stil”.²⁴⁶ Efter att en del ändringar motvilligt gjorts av skribenten kunde texten tryckas, men sällskapet ville fortfarande inte vidkänna sig alla skribentens åsikter.²⁴⁷ Av denna orsak klargjorde sällskapet i anslutning till den publicerade texten i Handlingarna att sällskapet ”icke ville ha alla de tankar, som i denna avhandling framhållas, ansedda såsom sina egna”.²⁴⁸ Fallet illustrerar hur sällskapet ibland behövde göra kompromisser för att kunna skapa och sprida sådan kunskap som eftersträvades. Den belönade skriften hade tillräcklig många komponenter som överensstämde med sällskapets kunskapssyn för att tillåtas belöning och publicering, trots att sällskapet inte helt lyckades filtrera texten i sådan riktning det hade önskat.

Lars Zilliacus tolkar att det kontroversiella med texten troligen var skribentens åsikter om brännvinsbränningens nytta snarare än skada, vilket sällskapet inte kände sig bekväma att instämma i.²⁴⁹ Sällskapet ger en närmare förklaring till varför texten ändå valts ut för publicering i Handlingarna:

²⁴⁴ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, ifrån den 2 November år 1801, till samma tid år 1802*, 44.

²⁴⁵ Se exempelvis *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, ifrån den 2 November år 1801, till samma tid år 1802*, 35.

²⁴⁶ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, ifrån den 1 November år 1800, till den 2 November 1801*, 30–32.

²⁴⁷ Zilliacus, *Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter: En källa för forskningen I*, 57.

²⁴⁸ *Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Handlingar. Första tomen*, 27.

²⁴⁹ Zilliacus, *Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter: En källa för forskningen I*, 57.

För att utröna sanningen och vinna ljus, särdeles i invecklade och mindre utredda ämnen, måste olika meningar jämföras och prövas. Den Allmänhet, som läser och dömer dem, får derigenom tillfälle att se sakerna ur flera olika synpunkter [...]. Fria men anständiga undersökningar i denna del böra särdeles icke allenast tillåtas utan äfven uppmuntras: och det är icke förr än man pröfvat all ting, och lärt inse hvad godt är, som man med öfvertygelse kan behålla det goda och förbättra det ofullkomliga.²⁵⁰

Läsarna uppmanades på så sätt till egen bedömning och prövning av texten mot andra motsvarande inom ämnet. Detta överensstämmer med tidens betoning av individens egna ansvar för att informera sig om landets tillstånd.²⁵¹ Jani Marjanen noterar hursomhelst att fall som dessa var utmanande för sällskapet i och med svårigheten att bedöma i vilka fall olika synpunkter skulle få komma fram och i vilka fall feltolkningar inte skulle få göra det.²⁵²

Bedömningarna av de insamlade handlingarna var resultatet av diskussioner bland sällskapets ledamöter där kunskapens form stod i centrum. I grund och botten handlade det om bedömningar av hur väl en skribent kunde följa de instruktioner för kunskapsbildning som sällskapet utarbetat för insamlingarna. Philipp Sarasin framhåller att formandet av kunskap är beroende av den medias logiker genom vilken kunskapen kommuniceras. Av denna anledning är kunskap alltid något formaterat.²⁵³ I de texter som inskickades till sällskapet behövde skribenterna omvandla och uttrycka sin kunskap i ett format som kunde kommuniceras till sällskapet inom de ramar som insamlingarna uppställde. Genom bedömningarna tolkade sällskapet texternas kommunicerande av kunskap och preciserade samtidigt sina egna förväntningar på hur kunskapen borde vara formaterad för att erkännas större värde.

²⁵⁰ Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Handlingar. Första tomen, 27–29.

²⁵¹ Legnér, *Fäderneslandets rätta beskrivning*, 101.

²⁵² Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 165.

²⁵³ Philipp Sarasin, "More Than Just Another Speciality: On the Prospects for the History of Knowledge", *Journal for the History of Knowledge* 1 (2020:2): 3.

5 Kunskapens cirkulation

Den kunskap som Finska Hushållningssällskapet skapade tillsammans med sina medlemmar och andra informanter var uttryckligen ämnad för vidare spridning. De insamlade texterna och upplysningarna omarbetades och sammanställdes för publicering med avsikten att öka kunskapen om hushållningsfrågor i landet. Kunskapen spreds via *Åbo Tidningar*, sällskapets egna publikationer, almanackor och sällskapets korrespondentnätverk.²⁵⁴ Spridningen och cirkulerandet av kunskap gjordes både i skriftlig och muntlig form för att nå en så bred allmänhet som möjligt. Innehållet i det material som spreds varierade beroende på typ av publikation och dess tänkta läsarkrets. Kunskapen rörde sig inte heller fritt utan hushållningssällskapet och dess medlemmar var aktiva medlare mellan insamlingarnas handlingar och deras vidare allmänna spridning.

För att tala om hur kunskap rörde sig i anslutning till hushållningssällskapets insamlingar använder jag analysverktyget *kunskaps-cirkulation* för att ge en mer mångfacetterad bild än vad enbart tal om kunskaps-spridning skulle göra. Kunskaps-cirkulation handlar om hur kunskap rör sig och hur kunskap formas genom dessa processer. Genom ett fokus på kunskaps-cirkulation tar jag avstånd från de endimensionella uppfattningarna om kunskap som något ”färdigt” som sprids från skapare till mottagare. Istället ansluter jag mig till de forskare som menar att kunskap ständigt är i potentiell förändring då den cirkulerar och att den kan formas av alla aktörer som är inblandade i kunskapsprocessen även om alla inte innehar samma inflytande.²⁵⁵ Därav ser jag att skapandet av kunskap inom Finska Hushållningssällskapets insamlingsverksamhet inte begränsas till det tillfälle då något lyftes upp och beskrevs som kunskap, utan det var bara en av alla de många processer som formade kunskapens betydelser och innehåll. De inflytelserika aktörerna inom sällskapet som definierade kunskapen var inte heller de enda som påverkade kunskapens utformning utan alla de aktörer och instanser som var inblandade i kunskaps-cirkulationen och gjorde den möjlig påverkade i varierande grad kunskapens fortsatta gestalt.

I det här kapitlet analyserar jag kunskaps-cirkulation inom ramarna för hushållningssällskapets insamlingsverksamhet i enlighet med de ovan nämnda utgångspunkterna. Mitt fokus ligger endast vid cirkulerandet av sådan kunskap som skapades via insamlingsprojekten och inte kunskaps-cirkulation överlag inom sällskapet. Mitt angreppssätt handlar om att jag undersöker

²⁵⁴ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 169.

²⁵⁵ Östling & Larsson Heidenblad, ”Cirkulation – ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp”, 274.

de grundläggande strukturer och medier där kunskaps-cirkulation gällande insamlingarna skedde samt de diskurser som formade cirkulationen. Jag går däremot inte in på hurdan kunskaps-cirkulation som ”faktiskt skedde”, i bemärkelsen att jag skulle följa publikationernas spridning eller hur kunskapen i praktiken omformades genom cirkulerandet. En sådan analys ryms inte inom denna avhandlings ramar men kunde emellertid utgöra ett intressant ämne för vidare forskning.

I det följande belyser jag hur hushållningssällskapet fungerade som kunskapsarena genom att undersöka vilka ramar och strukturer som påverkade kunskaps-cirkulationen inom insamlingsverksamheten. Det gäller å ena sidan konkreta aspekter såsom hur olika aktörer fick tillgång till det insamlade materialet och publikationerna och å andra sidan mer strukturella frågor såsom vilka mekanismer och processer som satte kunskap i rörelse inom insamlingsverksamheten. Därefter analyserar jag kunskaps-cirkulationens mediala och materiella aspekter, genom att fråga hur publikationerna och handlingarna fungerade som kanaler för kunskaps-cirkulation. I sammanhanget aktualiseras frågor om hur publikationerna både möjliggjorde och begränsade kunskaps-cirkulation. Slutligen lyfter jag även fram kunskaps-cirkulationens sociala dimensioner genom att undersöka hur cirkulationen fungerade som socialt fenomen inom och mellan olika sociala grupper.

Sällskapet som kunskapsarena

Cirkulation av kunskap kan ses som ett samhälleligt och kulturellt fenomen som styrs av vissa begränsningar och normer i varje given tid och kontext.²⁵⁶ Kunskap cirkulerar därför aldrig helt fritt, inte heller inom Finska Hushållningssällskapets insamlingsverksamhet. För att belysa hur kunskaps-cirkulation fungerade inom det specifika sammanhang som sällskapet utgjorde använder jag begreppet *kunskapsarena*. Det definieras av Johan Östling som en plats eller plattform som möjliggör och sätter gränser för en viss typ av kunskaps-cirkulation. En kunskapsarena erbjuder ett rum för växelverkan mellan kunskapsaktörer och deras publik.²⁵⁷ Finska Hushållningssällskapet fungerade som en sådan knutpunkt där kunskap sattes i rörelse.

Sällskapet samlade aktörer som var intresserade av att diskutera och främja ekonomiska frågor och sökte hela tiden att engagera den större allmänheten i sin kunskapsbildning och -spridning

²⁵⁶ Johan Östling & David Larsson Heidenblad, ”Fulfilling the Promise of the History of Knowledge: Key Approaches for the 2020s”, *Journal for the History of Knowledge* 1 (2020:1): 2.

²⁵⁷ Östling, ”Circulation, Arenas, and the Quest For Public Knowledge”, 122.

genom att erbjuda flera olika plattformar för ändamålet. Då Östling talar om kunskapsarena som begrepp betonar han *offentlig kunskaps-cirkulation*, i avseendet att det handlar om kunskap som har en större samhällsrelevans och inte begränsas till endast några få individer eller en sluten krets. Förekomsten av kunskapsarenor utgör enligt Östling en förutsättning för att offentlig kunskaps-cirkulation ska kunna ske. Östlings egen forskning om offentlig kunskaps-cirkulation hänför sig främst till fenomen i modern tid och därför bör några ord sägas om dess tillämpning i studier om tidigmoderna fenomen. Kajsa Brilkman tolkar begreppet som att det handlar om kunskap som ansågs socialt relevant – med andra ord kunskap med stor räckvidd och inflytande i de flesta delar av samhället. Hon framhåller att denna förståelse av social relevans inte bör ses på samma sätt då tidigmoderna samhällen studeras. Hon menar att Östlings kriterium om att offentlig kunskaps-cirkulation inte kan försiggå i små begränsade grupper behöver nyanseras när det handlar om tidigmodern tid, eftersom endast en mycket liten del av kunskapen under den tiden kan ses ha varit del av en sådan offentlig kunskaps-cirkulation. Det som Brilkman vill hävda är att det faktum att största delen av kunskapen i tidigmodern tid cirkulerade i begränsade kretsar inte bör avfärdas som endast ”elitistiska projekt”, eftersom tanken var att de begränsade grupperna skulle vidareförmedla kunskapen till andra. Hon menar att tidigmoderna människor inte uppfattade kunskap som socialt irrelevant bara för att den endast cirkulerade i begränsade kretsar, utan att det snarare uppfattades som socialt relevant att endast ett fåtal människor befann sig i en sådan position att de kunde cirkulera och sprida kunskap.²⁵⁸

I det här kapitlet väljer jag att utgå från dessa tolkningar av Brilkman, eftersom de tillämpar sig väl på den tidsperiod och det material som jag studerar. Min utgångspunkt är att det inte går att förvänta sig att den kunskap som Finska Hushållningssällskapet ville sprida skulle ha fått sådan samhällsrelevans som Östlings moderna uppfattning om offentlig kunskaps-cirkulation ger vid handen. Genom att använda Brilkmans tillämpade tolkning kan jag ändå använda begreppet och tala om kunskapsarenor eftersom det fortfarande handlade om socialt relevant kunskap, men på ett annat sätt än vad vi idag uppfattar det som.

Östling menar att gränserna mellan kunskapsarenor och kunskapsinstitutioner är flytande, men att de senare kan ses vara mer formaliserade och reglerade samt integrerade delar av

²⁵⁸ Kajsa Brilkman, ”The circulation of knowledge in translations and compilations: A sixteenth-century example”. Johan Östling et al. (eds.), *Circulation of Knowledge: Explorations in the History of Knowledge*. Lund: Nordic Academic Press, 2018, 167–168, hämtat 28.12.2021, https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/36167357/Circulation_of_Knowledge.pdf.

utbildningssystemet eller vetenskapssamhället.²⁵⁹ Finska Hushållningssällskapet är svår att entydigt placera i endera kategorin. Sällskapet var inte underställd eller reglerad av någon vetenskapsinstans även om sällskapet ändå kan ses ha varit delaktig i de vetenskapliga gemenskaperna. Sällskapet hade även kopplingar till utbildningssystemet eftersom det upprätthöll ett antal skolor på olika nivåer. Likväl var sällskapet en öppen sammanslutning där offentligheten hade möjlighet att delta i utformandet av verksamheten och kunskapsformerandet. Enligt min tolkning behöver inte begreppen kunskapsinstitution och kunskapsarena nödvändigtvis utesluta varandra, utan jag anser att det är möjligt att tala om sällskapet med båda begreppen. Det handlar om vilka angreppssätt man väljer eller vilka aspekter av verksamheten man vill betona. Jag väljer att använda begreppet kunskapsarena eftersom det ger mig möjligheten att närma mig sällskapet som forum för kunskaps-cirkulation i offentligheten i enlighet med Östlings resonemang.

Den kunskap som cirkulerar i en kunskapsarena präglas av specifika normer och begränsningar som belönar viss typ av kunskap medan annan ignoreras. Därav kräver deltagande i en kunskapsarena att aktörerna anpassar sig till de regler som den omfattar. Denna karaktäristik hos kunskapsarenor gör att det går att inringa att en viss typ av kunskaps-cirkulation sker inom dem. I de förra kapitlen redogjorde jag för de retoriska normer och strukturella aspekter som påverkade kunskapsbildningen inom hushållningssällskapets insamlingsverksamhet. Samtidigt berättar de också om vilka begränsningar och regler som fanns för kunskaps-cirkulationen. Således kan sällskapet som kunskapsarena beskrivas ha präglats av belönande av kunskap som ansågs vara nyttig, vetenskaplig, fullständig och systematisk. Kunskap som baserade sig på gamla vanor och vidskeplighet ignorerades. De retoriska grunderna för kunskapen handlade framförallt om patriotism, allmännytta och den nya lantbruksvetenskapens överlägsenhet. Strukturellt sett påverkades kunskapsarenan av de formella krav och instruktioner som sällskapet uppställt för insamlingarna och de val av ämnen som insamlingarna skulle omfatta.

Som kunskapsarena hade sällskapet många olika lager av plattformar där kunskap från insamlingsverksamheten sattes i rörelse och gjordes samhälleligt relevant. De centralaste av dessa framhåller jag att är 1) sällskapets möten och samlingslokaler, 2) korrespondentnätverket och kontakten till lokalsamhällena och 3) sällskapets publikationer. I de här plattformarna kommunicerades kunskap baserad på insamlingarna i olika format och inom olika sociala kretsar samt med olika grad av samhällelig utsträckning. I de följande två underkapitlen

²⁵⁹ Östling, "Circulation, Arenas, and the Quest For Public Knowledge", 120–122.

reflekterar jag närmare kring dessa plattformar för kunskaps-cirkulation utifrån två perspektiv på kunskaps-cirkulation: ett medialt och materiellt perspektiv samt ett socialt perspektiv. I analyserandet av plattformarna utgår jag från tanken om kunskap som något som kommuniceras. Det innefattar ett avståndstagande från att dra gränser mellan skapandet och kommunicerandet av kunskap. James A. Secord menar i sin artikel "Knowledge in Transit" att ett sådant förhållningssätt ser varje text som ett spår av en kommunikationshandling, som har haft vissa mottagare och skapare samt metoder och konventioner för överföringen.²⁶⁰

Kunskaps-cirkulationens mediala och materiella dimensioner

Kunskap cirkulerar genom bärare och olika medium som ofrånkomligt påverkar kunskapens form och presentation. Philipp Sarasin framhåller att kunskap således inte är något som bara ohämmat flyter omkring, utan den är beroende av olika slags "transportmedel" för dess representation. Han menar att kunskapens medium fungerar som ett filter som gör urval, betonar och dämpar kunskap och förenar den med andra kunskapskällor.²⁶¹ Kunskap är ur denna synvinkel något som alltid är formaterat i enlighet med det ifrågavarande mediets logiker och begränsningar. Mediering av kunskap kan vara både muntlig och materiell, såsom i Finska Hushållningssällskapets fall där insamlingarnas kunskap medierades i allt från sammanträden, cirkulär och brev, tryckta publikationer och uppläsningar i kyrkor. Genom dessa medier kommunicerades kunskap och gavs mening samtidigt som de gav möjlighet till cirkulerande av kunskap i olika format. I det följande reflekterar jag närmare över de materiella medierna där kunskaps-cirkulation möjliggjordes i sällskapets fall. Det innebär främst ett fokus på insamlingarnas handlingar och sällskapets tryckta publikationer.

De första materiella medierna för kommunicerande av kunskap som insamlingarna skapade var de själva handlingar som inskickades till sällskapet. Handlingarna behandlades av sällskapets utskott och diskuterades sedan bland medlemmarna på de månatliga mötena. Sällskapets möten och samlingslokaler var på detta sätt en av de första plattformarna där kunskap från insamlingarna sattes i rörelse. Möten hölls vanligen en gång i månaden och då gavs ledamöterna kännedom om inkomna handlingar från insamlingarna genom sekreterarens sammanfattningar och redogörelser över dem. Dessutom redogjorde utskotten för sina betänkanden över redan behandlade inkomna handlingar. I anslutning till mötena hade

²⁶⁰ James A. Secord, "Knowledge in Transit", *Isis* 95 (2004:4): 661.

²⁶¹ Sarasin, "More Than Just Another Speciality", 3.

ledamöterna dessutom möjlighet att själva granska de inkomna handlingarna. Då ett utskott gjort ett betänkande över något ärende var kutymen att ärendet ”lades på bordet” för en månad, ”inom hvilken tid hvar Ledamot äger rättighet, at granska den med dithörande handlingar”. I de fall då en ledamot ville ta med sig en handling för närmare granskning behövde han anmäla detta till ordföranden och komma överens om en tidsfrist för återlämnandet av handlingen till sekreteraren. Ledamöterna hade tillgång till handlingarna som låg på bordet, biblioteket och modellsamlingarna under bestämda dagar en gång i veckan och under mötesdagarna.²⁶²

Det var viktigt för sällskapet att ledamöterna enkelt skulle ha tillgång till handlingarna och arkivet. Detta framkommer speciellt efter Åbo brand, då sällskapets arkiv och bibliotek förvarades i sekreterare Böckers gård i Ilpois i S:t Karins. Under sällskapets möte i januari 1828 tog Böcker på tal att det arrangemanget var olämpligt eftersom samlingarna ”icke äro till allmänt begagnande af Sällskapet tillgängelige”. Ledamöterna var överens om att sällskapets tillhörigheter behövde föras in till Åbo igen, och som lösning föreslog Böcker att han i sitt hem på Klostergatan kunde ”låta förfärdiga och inreda nödiga Hyllor, på hwilka nämnde Böcker och Handlingar kunde uppställas och sålunda, wid förefallande behof wara till hands”.²⁶³ Förslaget godkändes och det beslutades att hädanefter skulle sällskapets sammanträden hållas i samma rum som biblioteket och arkivet hade bestämt uppställas. Sällskapet köpte ett eget hus året därpå och när rumsfördelningen diskuterades beslöts det att arkivet och biblioteket skulle få egna rum vägg i vägg med mötesrummet. De nya arrangemangen säkrade en direkt tillgång till handlingarna och därmed undanröjdes ett fysiskt hinder för kunskaps-cirkulation. Ledamöternas möjligheter att bekanta sig med handlingarna skapade förutsättningar för diskussioner om och kommunicerande av kunskap inom sällskapets inre krets och i förlängningen även i samhället i stort genom att ledamöterna ofta var inflytelserika samhällsaktörer som var engagerade inom många olika kretsar och institutioner.

Sällskapets huvudsakliga ambition var hursomhelst att skapa en bred spridning av kunskap bland allmänheten och det behövdes därmed utarbetas särskilda kanaler för detta ändamål. Sällskapets syfte med de olika insamlingsprojekt var framförallt att resultaten från dem skulle kunna få vidare spridning genom olika typer av publikationer. Det gjordes i form av både tidskrifter, böcker och småskrifter. Det ansågs angeläget och avgörande för landets framtid att allmänheten på detta sätt skulle upplysas med uppdaterade och beprövade metoder för lanthushållning. Praxisen med utgivandet av publikationer var allmänt förekommande i

²⁶² *Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets stadgar, antagne den 1 November 1799*, 12–14.

²⁶³ Protokoll 15.1.1798, §2, s. 4–5, A I 23, FHS, ÅAB.

ekonomiska sällskapet överlag. Hans Erich Bödeker beskriver hur så gott som alla betydande tyska territoriella ekonomiska sällskap grundade sin egen tidskrift vid slutet av 1700-talet. Han menar att dessa publikationer var betydande för cirkulerandet av idéer i de nätverk som förenade de tyska sällskapen och för att sällskapen kunde ha en möjlighet till inflytande i det omgivande samhället.²⁶⁴ Publikationer var med andra ord en förutsättning för att ekonomiska sällskap skulle kunna göra sin kunskapsbildning samhällsreligt relevant och åstadkomma offentlig kunskaps-cirkulation.

Finska Hushållningssällskapet kan ses ha fått sin inspiration till utarbetandet av sina publikationer framförallt från Patriotiska sällskapet, som även i många andra aspekter fungerade som Finska Hushållningssällskapets förebild. Patriotiska sällskapet utgav från och med år 1770 en serie handlingar, där varje volym bestod av ett hundratal sidor med skrifter om allmän hushållning. Utgivandet av handlingar som format hade sin bakgrund i den akademiska världens, däribland Vetenskapsakademiens, vetenskapliga handlingar under 1700-talet. Staffan Högberg konstaterar att utgivandet av en serie med handlingar var det vedertagna sättet för sällskap att skapa kännedom om sin verksamhet och erhålla erkänsla.²⁶⁵ Även Finska Hushållningssällskapet utgav en sådan serie under namnet *Kongl. Finska Hushållningssällskapets Handlingar* i tre tomer mellan åren 1803 och 1819. De innehöll längre uppsatser och sockenbeskrivningar samt kungörelser av olika slag. Tidskrifter var ändå den typ av publikation som hade potential till störst allmän samhällsrelig spridning. Patriotiska sällskapet hade år 1776 grundat Sveriges första egentliga lantbrukstidskrift vid namnet *Hushållningsjournalen*, som innehöll skrifter om hushållning i bred bemärkelse, rön i hushållningen samt rapporter om årsväxt och andra nyheter.²⁶⁶ Finska Hushållningssällskapet grundade tidskrifter med motsvarande innehåll under namnen *Utdrag af Kongl. Finska Hushållningssällskapets Dagbok* (1800–1803), *Underrättelser från Kongl. Finska Hushållningssällskapet* (1807–1819, 1823–1826) och *Tidning för Landthushållare* (1827–1829, 1831). De utkom vanligen en gång i månaden.

Tidskrifterna var avgörande för att sällskapet skulle ha möjlighet att tillgängliggöra insamlingarnas material för en större publik. Det var inte tillräckligt för sällskapet att endast

²⁶⁴ Hans Erich Bödeker, "Economic Societies in Germany, 1760–1820: Organisation, Social Structures and Fields of Activities". Koen Stapelbroek & Jani Marjanen (eds.), *The Rise of Economic Societies in the Eighteenth Century: Patriotic Reform in Europe and North America* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012), 203.

²⁶⁵ Högberg, *Kungl. Patriotiska sällskapets historia*, 98–99, 125.

²⁶⁶ Högberg, *Kungl. Patriotiska sällskapets historia*, 117, 127, 131.

samla upplysningar i sitt arkiv utan ambitionen var att så snart som möjligt göra användning av dem. Detta var något som sällskapet betonade redan från första början av sina insamlingsprojekt, ofta i syftet att uppmuntra människor att delta i insamlingarna genom att försäkra om att deras bidrag var värdefulla och skulle komma till nytta. I Redogörelserna år 1799 skrev sällskapet: ”Ibland de *Afhandlingar* och *Skrifter*, som til Sällskapet inkommit, har Sällskapet med nöje funnit flere äga mycken förtjenst, af hvilka Sällskapet, så snart omständigheterne sådant medgifva, framdeles vill göra allmännare bruk”.²⁶⁷ Samtidigt försäkrade sällskapet att ”landsmän” inte bör tappa hågen även om sällskapet inte genast kunde göra användning av bidragen.

Ambitionerna bakom tillgängliggörandet av arkivhandlingarna i tidskrifterna sammanfattades på ett koncist sätt i Redogörelserna 1800, då införandet av tidskriften *Dagboken* meddelades om. *Dagboken* beskrevs innehålla

Utförligare utdrag af sådane inkomne *Skrifter*, som igenom nyheten eller vigten af sine uppgifter, ägt rätt til en allmännare upmärksamhet. Sällskapet har icke fruktat, at igenom den mindre betydighet en del detaillier, för mängden, kunna äga, trötta sine Läsaress tålmod: de innebära ofta et erkännande af deras förtjenst, som åt Sällskapets angelägenheter gjort et trägnare offer af sin tid och sin möda, och de gifva i synnerhet åt Sällskapets frånvarande Ledamöter en slag ersättning för förlusten af det nöjet at personligen få deltaga i Sällskapets arbeten, och i jämnt och oafbrutet sammanhang följa ordningen af deras gång.²⁶⁸

I citatet kan urskiljas tre huvudsakliga målsättningar: 1) att ge publicitet åt betydande upplysningar, 2) att ge erkännande för skribenternas mödor och 3) att stärka känslan av deltagande för ledamöter utanför Åbo. Publicerandet i tidskrifterna skulle både förmedla kunskap och ge ytterligare incitament för deltagande i insamlingarna genom det hedrande som publicerandet tänktes inbegripa.

Sällskapet berättade vidare i samma utgåva av Redogörelserna om att en del av de inkomna skrifterna och avhandlingarna som sagt hade använts i *Dagboken* och att en annan del sparades för att ingå i den uppkommande utgåvan av *Handlingarna*. Om det material som ännu inte använts skrev sällskapet: ”en del, ännu hvilande i Sällskapets gömmö, afbida blott et gynnande

²⁶⁷ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets göromål ifrån den 1 November år 1798, til samma tid år 1799*, 12–13.

²⁶⁸ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets göromål ifrån den 1 November år 1799, til samma tid år 1800*, 5.

tillfälle, at antingen blifva et ämne för Sällskapetets närmare åtgärd, eller erbjuda förrut saknade uplysningar och utsigter åt den flitige och tänkande Samlaren, som til hvarje del af sin Fosterbygds hushållning sträcker sin upmärksamhet”.²⁶⁹ Detta är ännu ett exempel på hur sällskapet verkligen ville betona att meningen var att inget av det som samlades in skulle gå till spillo eller falla i glömska. Resonemanget låg i linje med tidens nyttotänk, i avseendet att samlandet var menat att resultera i skapandet av nyttig kunskap som skulle användas och offentliggöras.²⁷⁰

En återkommande metafor som sällskapet använde för att beskriva insamlingarna och handlingarna var att tala om en ”byggnad”, där handlingarna var enskilda byggnadsdelar som till slut skulle kunna forma en fullständig formation. Metaforen användes allmänt av sällskapet för att motivera varför endast en del av handlingarna kom till direkt användning medan andra skulle bida sin tid: ”Vid upförandet af en byggnad äro alla dess delar af en verklig nödvändighet, men hvar del måste få sitt rätta ställe: då någre behöfvas redan vid grundvalens läggande, kunna andre icke användas förrän byggnaden är nära fullbordad”.²⁷¹ Metaforen ger en förklaring till sällskapets uppfattning om att olika material skulle sättas i cirkulation vid olika tidpunkter, men det ges däremot inga preciseringar av hur urvalsprocesserna för tidskrifterna i praktiken gick till.

Tanken om strävandet efter en ”fullbordad byggnad” innefattade ett långtidsperspektiv på insamlingarna och handlingarnas arkiverande. Sällskapet upplevde det som viktigt att kunna bevara handlingarna som värdefulla bidrag till framtidens forskare. Genom sällskapets arkiv möjliggjordes på detta sätt att framtida aktörer skulle ha tillgång till kunskap som kunde sättas i rörelse på nya sätt. Det är en central aspekt hos arkivhandlingar att de skapas för att kunna kommunicera med framtiden.²⁷² Publicerandet av handlingar i tryck var ett sätt för sällskapet att trygga det ändamålet. Sekreterare Böcker uttryckte denna tanke i ett cirkulär till prästerskapet 1826, där han talade om hur syftet med tidskriften *Underrättelserna* var att i den samla uplysningar om klimat, årsväxt och hushållning:

Många samtida anser dem säkert upptaga allt för stort rum, men den som besinnar, huru högst viktigt och lärorikt det för oss vore, om vi ägde sådana från fordna tider, huru

²⁶⁹ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapetets göromål ifrån den 1 November år 1799, til samma tid år 1800*, 7.

²⁷⁰ Erik Hamberg, *Olof Knös och 1700-talets lärda samlarkultur: Studier kring förmedling och samlande av böcker i Sverige under den gustavianska tiden*, Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, 1985, 100.

²⁷¹ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapetets göromål ifrån den 1 November år 1799, til samma tid år 1800*, 8.

²⁷² Rekrut, ”Material Literacy”, 13.

oskattbara dessa samlingar blifva, då de oafbrutet omfatta stora tidsrymder, huru lätt de förgås, och huru otillgänglige de äro, icke blott uti den enskilda forskarens, utan ock uti offentliga samlingar, skall säkert anse det vara af stort värde att de genom tryck förvaras från förgängelse.²⁷³

Ur detta kan även utläsas att publicerandet av arkivmaterialet kunde fungera som ett sätt att skydda det från risker som otillräckliga eller bristfälliga arkivutrymmen utgjorde. Detta menar Kelly Fitzgerald och Niina Hämäläinen att var fallet med Finska litteratursällskapets publiceranden av insamlat material under den första tiden efter sällskapets grundande 1831. Publicerandet gjordes för att ge materialet synlighet i brist på egentliga arkivutrymmen.²⁷⁴ Det kan tänkas att Böcker syftade på liknande utmaningar i hushållningssällskapets fall i citatet då han talade om samlingarnas otillgänglighet och risk för förstörelse.

Vilka begränsningar hade då sällskapets handlingar och publikationer som medier för kunskapens formaterande? Svaret kan finnas både i konkreta aspekter, såsom genrens logiker och praxis, och i diskursiva och retoriska aspekter som styrde textens innehåll och utformning. För handlingarnas del handlade det om de instruktioner som sällskapet givit för insamlingarna och de vedertagna förväntningar som fanns på exempelvis sockenbeskrivningar och prissvar som var grundade i den långa tradition av deras skrivande i olika kretsar under 1700-talet. Även arkivhanteringen och praxis för dess insamling påverkade formateringen. Dessa frågor behandlade jag redan i de tidigare kapitlen i avhandlingen och därför finns det skäl att här mer rikta blicken mot publikationernas formatering av kunskap. Jag väljer att lyfta fram två aspekter som jag finner särskilt belysande för att bilda sig en uppfattning om frågan, nämligen dels publikationernas redigering och praktiska begränsningar, dels publikationernas tänkta målgrupper.

Publikationernas innehåll och utformning var långt beroende av resurser, som ofta var bristfälliga. Därav var utgivandet av tidskrifterna ofta oregelbundet förutom under enskilda kortare perioder. Tidskrifterna blev ofta kortlivade, vilket förklarar de flera olika namnen som förekom under åren även om de innehållsmässigt liknade varandra. Utgivandet av dylika publikationer var kostsamt för sällskapet och de visade sig oftast bli olönsamma eftersom deras åtgång inte nådde upp till en förväntad nivå. Detta i kombination med en del problem i

²⁷³ Memorial 23.1.1826, s. 132b, D VI 3, FHS, ÅAB.

²⁷⁴ Kelly Fitzgerald & Niina Hämäläinen, "Individual aims, public purposes: Creation of and access to tradition archives and vernacular publications in Finland and Ireland". Lauri Harvilahti et.al. (eds.), *Visions and Traditions: Knowledge Production and Tradition Archives* (Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia, 2018), 180.

samarbetet med förläggare gjorde utgivandet utmanande.²⁷⁵ Därav var det helt enkelt omöjligt för sällskapet att kunna publicera allt som det kanske skulle ha önskat. Varje nummer av tidskrifterna hade sin begränsade kapacitet, vilket tvingade redigerande av det material som sällskapet önskade införa där. Gällande publicerandet av korrespondentberättelserna i Dagboken förklarar sällskapet att ”Til undvikande af omlägningar, och med afseende på detta blads trånga utrymme, som förbjuder all större vidlyftighet, lemnas härmed af de hittills icke nyttjade Quartals-Berättelserne endast ett allmänt Sammandrag”.²⁷⁶ I det formatet presenterades sedan korrespondentberättelserna i alla resterande utgåvor av Dagboken. Detta var ett konkret exempel på hur kunskapen behövde formateras för att kunna representeras i publikationerna som media.

Gällande publikationernas målgrupper var sällskapet centrala inställning att kunskapen det ville sprida behövde utformas på olika sätt beroende på den tänkta läsekretsen. Den uppfattningen blev en tydlig faktor som påverkade kunskapens formatering. Secord framhåller att en text i grund och botten är en narrativ röst som har riktats mot en viss horisont av förväntningar. Han menar att kunskap skapas genom kommunikation, där påståenden görs med en riktning och ett medium och med möjligheten till respons.²⁷⁷ Sett ur denna synvinkel kommunicerade sällskapet kunskap genom att rikta den mot olika grupper som antogs ha olika uppfattningsförmåga och behov. Med andra ord handlade det om att sällskapet upplevde att det behövdes skilda publikationer för allmogen och för ståndspersoner. Orsaken låg i den för tiden vanliga uppfattningen om allmogens bristande fattningsförmåga och tröghet. Tanken var att allmogen inte var förmögen att ta till sig kunskap i samma form som ståndspersonerna. Uppfattningarna om allmogen var klichéer som gång efter annan upprepades inom ekonomiska sällskap och liknande kretsar vid denna tid. Mats Höglund framför tolkningen att eliten använde bilden av bönderna som reformfiender för att legitimera de egna ansträngningarna och bekräfta självbilden som upplysta och framåtsträvande patrioter. Han har studerat Kronobergs läns hushållningssällskap och visat hur de återkommande uppfattningarna var att bönderna var tröga och immuna mot nyheter samt att sällskapet menade att ansträngningarna för att sprida kunskap möttes av skepticism och apati från allmogens sida.²⁷⁸

²⁷⁵ Cygnaeus, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*, 186–197.

²⁷⁶ *Utdrag af Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Dagbok. År 1801* (Åbo: J. C. Frenckell, 1801), 18.

²⁷⁷ Secord, ”Knowledge In Transit”, 661.

²⁷⁸ Mats Höglund, ”Hushållningssällskapet och upplysningen”, Olof Kährström (red.), *Regionala främjare av de areella näringarna under 200 år: Hushållningssällskapens historiker, periodiska skrifter och arkiv* (Stockholm: Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, 2002), 47–48.

Finska Hushållningssällskapet sökte motverka utmaningarna med allmogens uppfattade tröghet genom att skapa särskilda publikationer riktade till målgruppen. Sällskapet skrev i *Åbo Tidning* 1801: ”En allmoge har ej nog odling, at kunna fatta och använda widlyftiga och inbundna teorier: han fordrar korrthet, tydlighet och en säker nytta”.²⁷⁹ Utifrån dessa utgångspunkter lanserade sällskapet tidskriften *Hushålls-Underrättelser För Menige Man*, som riktades specifikt till allmogen. För dess innehåll utlystes i *Åbo Tidning* en särskild insamling, där landsmän som ”äga en egen pålitlig erfarenhet” uppmanades sända in bidrag. Skriften skulle innehålla ”säkra och bepröfvade uppgifter i Hushållningen”, frågor om kost och medicin samt ”uplysningar om ogrunden af flere i Hushålls-mål vanliga vidskepelser”.²⁸⁰ I valet av teman för tidskriften kan ses en inriktning på sådant som ansågs vara av nytta för främjandet av allmogens hälsa och arbetsförmåga, såsom exempelvis potatisplantering, brödbakning av rovor, uppodlande av kärr och mossar samt uppfödande av späda barn. Publikationen var ett konkret försök till att åtgärda de uppfattade bristerna hos allmogen: deras okunskap, motstånd mot nyheter och bundenhet till traditioner.²⁸¹

Ett projekt som sällskapet arbetade med under en lång tid var utarbetandet av en lärobok i lanthushållning för allmogen. För ändamålet hade den första av sällskapets prisfrågor utlysts år 1798. Av de inkomna förslagen beslöt sällskapet att publicera Johan Wichmans bidrag år 1802. På samma sätt som *Hushålls-Underrättelser För Menige Man* betonade sällskapet att innehållet i boken borde vara grundat på ”fattlig” och säker teori.²⁸² Innan boken skulle delas ut bland allmänheten uppmanades sällskapets ledamöter och andra ”kloka hushållare” att ge sina anmärkningar och rättelser på texten.²⁸³ Carl A. Grevesmöhler gav omständliga sådana anmärkningar i *Underrättelserna*, där han menade att boken innehöll ”de hufvudsakligaste omständigheter, förestälde på ett kort och populairt sätt”. Han framhöll detta som förtjänstfullt eftersom bönderna ”icke böra öfverlastas med för många nyheter för att icke förvillas”.²⁸⁴ I en annan anmärkningstext skrev A J Winter att läroboken skulle ”tjena till rättelse och undervisning för hela Finska Menigheten” och ”undanröja och afböja de fel, brister och fördomar, som i särskilda orter trycka Jordbruket”.²⁸⁵ Genom läroboken och

²⁷⁹ *Åbo Tidning* 2.5.1801, s. 2.

²⁸⁰ *Utdrag af Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Dagbok. År 1801*, 52.

²⁸¹ Se kapitel 4.

²⁸² *Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets göromål ifrån den 1 November år 1802, till samma tid år 1803* (Åbo: Johan Ch. Frenckell, s.a.), 9.

²⁸³ *Utdrag af Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Dagbok. År 1802* (Åbo: J. C. Frenckell, 1802), 35, 161–162.

²⁸⁴ *Underrättelser Från Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapet. 1* (Åbo: J. C. Frenckell, 1807), 7.

²⁸⁵ *Underrättelser Från Kejserliga Finska Hushållningssällskapet. 5* (Åbo: J. C. Frenckell & Son., 1816), 1.

hushållningsunderrättelserna formaterade sällskapet kunskap till allmogen som skulle rationalisera och tillrättalägga deras arbetsmetoder och hushållning. Hushållningssällskapets ambitioner var beroende av att skapa förändringar bland folket - genom upplysning skulle en ny slags bonde skapas.²⁸⁶ De mediala format som tänktes lämpligast för upplysningen av bönderna i Finska Hushållningssällskapets fall handlade om möjligast kort och lättfattlig text samt urval av teman som skulle representera endast det som ansågs mest väsentligt och med tydlig nyttoaspekt.

En viktig medial plattform för spridandet av nyttig kunskap bland allmänheten var förutom sällskapets egna publikationer den almanacka som årligen utgavs av Vetenskapsakademien. Finska Hushållningssällskapet bidrog med uppsatser i den från och med år 1803. Kaarlo Arffman menar att almanackorna var knutpunkter för nyttig kunskap, i och med att de innehöll tre slags kunskapsinnehåll: en kalenderdel med högtidsdagar och information för väderprognoser, en artikeldel med nyttig kunskap, samt en anteckningsdel där användaren kunde skriva ner sådant som var nyttigt för en själv. Arffman har studerat anteckningarna i ett antal bevarade almanackor som tillhört främst lärda personer under 1700-talet, och menar att de är värdefulla källor för att studera de nätverk där kunskap rörde sig under den tiden. Däremot menar han att det inte ur anteckningarna går att utläsa i vilken utsträckning almanackornas artiklar lästes eller hurdan inflytande de hade.²⁸⁷

Genom de olika materiella formerna för kunskapens mediering – handlingarna och publikationerna – kommunicerade sällskapet kunskap både för samtida och framtida behov. De var samtidigt kunskapsarenor, i egenskap av plattformar där kunskap kunde sättas i rörelse och diskuteras. I de processer där de materiella representationerna av kunskap sattes i rörelse omformades samtidigt arkivhandlingarnas betydelser. Både uppvisningen av handlingarna på sällskapets möten och publicerandet av handlingarna var aktiveringar av handlingarna, vilket med Eric Ketelaars ord alltid lämnar spår i handlingarnas meningsskapande.²⁸⁸ Handlingar som medel för kommunikation begränsas även av de faktorer som format dem och därför begränsas även vilken kunskap läsaren kan få genom dem. Detta har Tom Nesmith framhållit, och han

²⁸⁶ Mats Höglund, "Kronobergs läns hushållningssällskaps utveckling under 1800-talets första decennier – en agrar elit i en regional offentlighet", Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, 2014, 41. Hämtat 28.11.2021, <https://www.ksla.se/pdf-meta/kronobergs-lans-hushallningssallskaps-utveckling-under-1800-talets-forsta-decennier/>.

²⁸⁷ Kaarlo Arffman, "Almanakat hyödyllisen tiedon kohtauspaikkoina 1700-luvulla", Minna Ahokas & Esko M. Laine (toim.), *Hyödyllisen tiedon piirit: Tutkimukisa papistosta, rahvaasta ja tiedon rakentumisesta 1700-luvulla* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2018), 222, 228.

²⁸⁸ Ketelaar, "Tacit Narratives", 137.

menar att handlingar således är aktiva aktörer i fortlöpande kunskapsprocesser.²⁸⁹ När handlingar som media cirkulerar formas ständigt både deras betydelser och roller i skapandet av kunskap på potentiellt nya sätt.

På mötena påverkade sällskapetets sekreterare hur handlingarna framställdes till de övriga ledamöterna och därmed vilka betydelser handlingarna kom att förknippas med. Dessa betydelser byggdes ytterligare på i och med möjligheten för ledamöterna att granska handlingarna närmare på egen hand och bilda sina egna tolkningar som de kunde sprida till andra. I publikationernas fall begränsades kunskapens framställning av både praktiska faktorer, såsom sidantal och format, och retoriska faktorer, som olika val av teman och grad av omfattning på texterna beroende på vilka målgrupper som eftersträvades. Genom urvalet av texter till publicering fick arkivhandlingarna ytterligare lager av betydelser, där olika handlingar tillskrevs olika potential för användning. Metaforen om handlingarna som byggstenar illustrerade hur vissa handlingar fick betydelsen av viktiga att genast sättas i cirkulation genom publikationerna, medan andra ansågs mer lämpliga för att invänta lämplig användning i arkivet och där tillsammans med andra handlingar bilda en värdefull helhet för framtida behov.

Kunskaps-cirkulationens sociala dimensioner

Då kunskaps-cirkulation studeras behöver även de sociala kontexterna där den sker eller inte sker tas i beaktande. Kunskap har potentialen att röra sig över sociala gränser men den rör sig ändå inte fritt till alla sociala kontexter. Simone Lässig framhåller att kunskap alltid är ett socialt fenomen, även när den framkommer i textformat, eftersom kunskap inte kan röra sig av sig själv, utan den sätts alltid i rörelse genom individer och sociala grupper. Olika aktörers beslut och handlingar bestämmer hur kunskap skapas och sätts i rörelse.²⁹⁰ Kunskaps-cirkulation formas av maktstrukturer som påverkar vilka grupper som kan delta i kommunicerandet av kunskap. I det här avsnittet belyser jag frågor om den sociala utsträckningen av kunskap från hushållningssällskapetets insamlingar. Det handlar om vilka sociala kontexter som deltog i kunskaps-cirkulationen och sällskapetets aktiva strävanden efter att nå olika grupper med sina tolkningar av kunskap.

²⁸⁹ Nesmith, "Reopening Archives", 261.

²⁹⁰ Lässig, "The History of Knowledge and the Expansion of the Historical Research Agenda", 45.

En första social kontext där kunskap gjordes relevant och cirkulerade var bland sällskapets ledamotskrets och de gemensamma möteslokalerna. I det förra avsnittet diskuterade jag hur kunskap sattes i rörelse vid sällskapets månatliga möten och de handlingar som presenterades där. Förutom de månatliga mötena umgicks sällskapets ledamöter även i andra slags mindre formella sammankomster. Speciellt under de första åren av sällskapets verksamhet förekom en så kallad veckoklubb, som skulle fungera som en samlingspunkt för lantushållare från olika orter för utbyten av idéer om lantushållning. Intresset för veckosammanträdena dalade dock snabbt och tynade bort redan inom de första tio åren, men återupptogs igen på 1820-talet.²⁹¹ I Redogörelserna 1825 skrev sekreterare Böcker att redan vid sällskapets grundande fanns tanken om veckoklubbarna som ”en anstalt, som kunnat och bordt utgöra ett kraftigt medel att inhemta och meddela upplysning, och väcka intresse”.²⁹² Vid veckoklubbarna kunde besökarna även ta del av de tidningar och tidskrifter som sällskapets prenumererade på samt bekanta sig med handlingar som ”låg på bordet” och modellsamlingen av jordbruksredskap.

Denna slags umgängesform motsvarar de som fanns i de knutpunkter för informationsförmedling som Topi Artukka har studerat i sin artikel ”Informationsförmedlingens knutpunkter – den muntliga kommunikationens rum i det tidiga 1800-talets Åbo”.²⁹³ Han lyfter fram herrklubben som verkade i Societetshuset i Åbo som en av dessa slags knutpunkter, där deltagarna både kunde ta till sig information genom tidningar och muntliga diskussioner och ha en möjlighet att kollektivt behandla informationen inom en sluten krets. Både herrklubben och hushållningssällskapets veckoklubb var rum där utbyten av information och kunskap kunde ske i ett avslappnat klimat bland likasinnade. Hushållningssällskapets veckoklubb var däremot mer öppen än herrklubben som var ämnad för ståndspersoner som avlade en särskild avgift. I hushållningssällskapets fall beskrevs veckoklubbens målgrupp i breda ordalag: ”icke blott [...] de i Åbo vistande Ledamöterna, utan framför allt [...] resande Ledamöter, Landsmän och Landthushållare”.²⁹⁴ Vilka personer som faktiskt besökte sällskapets veckoklubbar framkommer däremot inte i källmaterialet.

²⁹¹ Lars Zilliacus, *Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter: En källa för forskningen IV* (Åbo: Åbo Akademi förlag, 2004): 181; Cygnaeus, *Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*, 118, 178, 303.

²⁹² *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 8 November 1824, till den 1 November 1827*, 5.

²⁹³ Topi Artukka, ”Informationsförmedlingens knutpunkter – den muntliga kommunikationens rum i det tidiga 1800-talets Åbo”, *Historisk Tidskrift för Finland* 104 (2019:1): 74–106.

²⁹⁴ *Till Allmänheten, Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 8 November 1824, till den 1 November 1827*, 5.

Hursomhelst utgjorde veckoklubbarna tillsammans med sällskapets ordinarie möten knutpunkter där det gavs en möjlighet för kunskapsirkulation kring insamlingsverksamheten att ske. De var rum där diskussion om sällskapets verksamhet och deltagarnas egna erfarenheter uppmuntrades och idéutbyten skedde. Det går att utläsa att sällskapets förhoppning var att de resande ledamöterna skulle ta med sig de förvärvade idéerna och kunskaperna från dessa möten ut i landet och därmed hjälpa sällskapet i dess strävanden efter kunskapsspridning. Möjligheter för cirkulerande av kunskap gavs i och med att deltagarna kunde göra sina egna tolkningar av den kunskap som presenterades i de insamlade handlingarna och i sammankomsternas diskussioner och sedan föra vidare kunskapen i omformade versioner både skriftligt och muntligt till andra sammanhang.

Sällskapets stora förhoppning var att insamlingsverksamheten skulle skapa nyttig kunskap som kunde spridas bland allmänheten och reformera hushållningen. Lokalsamhällena utgjorde således en annan form av social kontext där kunskap sattes i rörelse. Genom olika typer av publikationer riktade till olika målgrupper ville sällskapet skapa grogrunder för ivriga diskussioner om hushållning inom vidare kretsar än endast sällskapets egna möten. Den räckvidd som eftersträvades för kunskapen var hela Finland.²⁹⁵ Sällskapet hade starkt fokus på nätverkande inom det egna landet. Jani Marjanen menar att sällskapet knappt alls uttryckte några ambitioner om deltagande i internationella hushållningsdebatter eller nätverkande med utländska ekonomiska sällskap. Detta visar sig bland annat i det att sällskapet hade väldigt få utländska korrespondenter och ledamöter, till skillnad från vad som var vanligt inom många andra ekonomiska sällskap, såsom Patriotiska sällskapet.²⁹⁶ Marjanen framhåller att fokuset på det lokala även kan ses i Finska Hushållningssällskapets kunskapsproduktion, där betoningen låg vid utarbetandet av praktisk kunskap om jordbruksmetoder som var lokalt anpassade. Han menar att i den här aspekten kan ses en skillnad mellan ekonomiska sällskap och vetenskapliga sammanslutningar, där de senare befattade sig mer med intellektuella diskussioner om filosofisk och politisk ekonomi som lättare överskred nationsgränserna.²⁹⁷ Det betyder ändå inte att Finska Hushållningssällskapet verkade åtskilt från internationella ekonomiska diskussioner, utan de sysslade exempelvis med anpassning av kunskap av utländsk härkomst

²⁹⁵ Marjanen, "Finland som begrepp och retorik", 540.

²⁹⁶ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 192.

²⁹⁷ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 272.

till de lokala förhållandena. Detta skedde exempelvis i sällskapets tidskrifters underrättelser om utländska lantbruksmetoder och kommentarer om deras lokala anpassning.²⁹⁸

Hursomhelst var de sociala kontexterna för sällskapets kunskaps-cirkulation utpräglat inhemska och lokala. Strävandet efter landstäckande upplysning för allmänheten gjorde att även frågor om språk blev aktuella för sällskapets kunskaps-spridning. Inom sällskapets inre krets var svenska det dominerande språket, men den grupp som sällskapet ville nå med kunskaper, alltså allmogen, var överhängande finskspråkig. Vid tiden för sällskapets grundande rådde ett mycket skralt utbud av finskspråkiga skrifter i Finland, vilket sällskapet sökte åtgärda genom utgivandet av småskrifter riktade till allmogen på både finska och svenska. Dessa skrifter distribuerades gratis via prästerskapet till lokalsamhällena. De utgavs vanligen i några tusen exemplar: exempelvis den första skriften, som utkom år 1798 och handlade om lavarter som föda, utkom i 3000 exemplar på finska och 1000 på svenska.²⁹⁹ Även den tidigare nämnda skriften *Hushålls-Underrättelser För Menige Man*³⁰⁰ gavs ut på båda språken, med 1000 exemplar på svenska och 2000 på finska. Meningen var att skriften skulle utdelas gratis ”så långt det förslår” och att den svenska versionen även skulle delas ut bland sällskapets ledamöter. Dessutom fick förläggaren Frenckell för egen räkning lägga upp så många överloppsexemplar till salu som han själv ”vil eller tro sig kunna afsätta”.³⁰¹ Förutom småskrifterna bidrog sällskapet till kunskaps-spridning på finska även genom finskspråkiga uppsatser i den almanacka som gavs ut av Vetenskapsakademien. Sällskapet hade ansvaret att årligen förse akademien med dylika bidrag från och med år 1803.³⁰²

De skrifter som sällskapet valde att översätta till finska var sådana som uttryckligen riktades till allmogen. De större publikationerna, såsom *Dagboken* och *Handlingarna*, som hade större ambitionsnivåer och lantbruksvetenskapliga anspråk utkom endast på svenska. Svenskan och finskan hade olika status och det påverkade i vilka sammanhang som sällskapet ansåg det lämpligt att använda vilket språk. Jani Marjanen noterar att detta kan ses i sällskapets tidiga kungörelser till allmänheten, där information om sällskapets inre verksamhet och medlemsförteckningarna endast behandlades på svenska, medan information om belöningar till allmogen även översattes till finska. Språket var på detta sätt en exkluderande faktor i

²⁹⁸ Se exempelvis ”Strödda Oeconomiska Underrättelser” i *Utdrag af Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Dagbok år 1801*, 78–80.

²⁹⁹ Zilliacus, *Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter: En källa för forskningen I*, 197–198.

³⁰⁰ På finska gick publikationen under namnet *Huonenhallituxen Neuwoja Yhteiselle Kansalle, Joita Kuningallinen Huonenhallituxen Seura Suomessa On Ulosandanut*.

³⁰¹ *Utdrag af Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Dagbok. År 1801*, 52.

³⁰² Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 232.

sällskapetets verksamhet i stort även om det var en central ambition hos sällskapet att förbättra kommunikationen av kunskap på finska till allmogen.³⁰³ Vad gäller sällskapet som kunskapsarena tolkar jag det som att en stor grupp av befolkningen, de finskspråkiga, exkluderades från deltagande i förhandlandet och kommunicerandet av de ramar som formade kunskaps-cirkulationens möjligheter och begränsningar. Sällskapetets inre diskussioner, utarbetande och evaluerande av insamlingsprojekten samt största delen av redogörelserna för verksamheten fördes på svenska. Den allra största delen av de inkomna bidragen i insamlingsprojekten var även på svenska. I de fall då finska bidrag inkom var de ofta skrivna av svenskspråkiga personer som hade bristande förmåga att skriva på finska och därmed resulterade det i språkmässigt undermåliga bidrag som sällan belönades eller fick spridning.³⁰⁴

Däremot kan inte en lika stor språkmässig exkludering ses i den samhälleliga kunskaps-cirkulation som kom av publikationerna. De typer av publikationer som sällskapet valde att översätta till finska nådde långt fler människor än de större tidskrifterna som endast utkom på svenska. Tidskrifterna var kostsamma för sällskapet att trycka, vilket resulterade i en begränsad mängd upplagor och att de var avgiftsbelagda. De publikationerna hade större inslag av teoretiskt innehåll än de skrifter som var menade för allmogen. Sällskapet hade en viktig roll i att utveckla finska språket för hushållningslitteratur, men översättningar av teoretiska ämnen på finska var inte något som sällskapet prioriterade.³⁰⁵

Vilka val och angreppssätt som väljs för översättningar är ett tema som intresserar forskare som studerar kunskaps-cirkulation. Översättningar är nämligen ofta tydliga exempel på fall där kunskap förändras då den rör sig. Kajsa Brilkman har studerat översättningar av lutheranska skrifter i 1500-talets Sverige, genom att visa hur dessa översättningar dekonstruerade och rekonstruerade kunskap samt byggde på nya lager av betydelser hos texterna. Hon framhåller att översättningar i tidigmodern tid sällan handlade om ordagranna reproduktioner utan översättarna hade stora friheter att göra vad de ville med texterna de översatte, vilket kunde innebära omskrivningar och slopande av hela textavsnitt.³⁰⁶ Detta var även fallet med Finska Hushållningssällskapetets översättningar. Marjanen menar att sällskapet ofta avlägsnade politiskt och teoretiskt innehåll från de finska versionerna av sina publikationer och kungörelser. Han anser att en av orsakerna till det låg i att sällskapetets förhållande till finskan var mer praktisk än politisk – det gällde att kommunicera nyttig kunskap till allmogen på finska

³⁰³ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 160.

³⁰⁴ Zilliacus, *Finska Hushållningssällskapetets arkiv och skrifter: En källa för forskningen I*, 203.

³⁰⁵ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 232.

³⁰⁶ Brilkman, "The circulation of knowledge in translations and compilations", 165.

och inte om engagerande i de politiska frågor som den svenskspråkiga lärda eliten diskuterade vid denna tid. Det finska språket var inte en avgörande del av den patriotiska retorik som sällskapet förde.³⁰⁷

Översättningarna av sällskapets texter möjliggjorde större social räckvidd för kunskapsirkulation och kommunicerande av kunskap i nya former. Simone Lässig menar att kunskapshistoria kan ses som historian om översättningar, både i bemärkelsen språkliga översättningar och kulturella översättningar.³⁰⁸ Genom de kulturella översättningarna eller överföringarna tillskrivs kunskapen kulturella betydelser på nya sätt i olika kontexter. I hushållningssällskapets fall kan det ha ses gjorts genom anpassningar från texter som formats i den svenskdominerade lärda miljön i sällskapets inre krets till texter som ansågs lämpliga för allmogen runtom i landet på olika språk. Ett exempel på sådan kulturell översättning skedde med tidskriften *Underrättelser från Kejsarl. Finska Hushållnings-Sällskapet*, då sekreterare Böcker såg till att producera ”ett sammandrag af hvad denna Tidskrift innehåller för Allmogen lämpligt, och detta både på Finska och Svenska språken”. Böcker motiverade beslutet med att en del röster hade hörts från allmogen i inkomna ”berättelser” med önskan om ”att [tidningens] innehåll vore mera lämpadt efter dess behof och fattningsförmåga”.³⁰⁹ Detta är ett tydligt exempel på kunskapsirkulation genom anpassning av kunskap till nya sammanhang och nya målgrupper i ett omformulerat format. I sammandragen av tidskriften skedde samtidigt både språklig och kulturell översättning, där kunskapsirkulationens ramverk formades för att passa olika sociala grupper: den ursprungliga tidskriften riktades till ståndspersoner och belästa lanthushållare, medan sammandragen omformades att passa allmogens behov.

Inom sällskapet var man väl medveten om att räckvidden för publikationerna var begränsad bland allmogen. I Dagboken 1801 beklagade sig sällskapet över svårigheten att sprida tryckta publikationer bland allmogen i det vidsträckta och glest befolkade land som Finland var. Sällskapet försökte lösa problemet genom att prästerskapet i varje församling skulle förse med ”et [...] proportioneradt antal Exemplar [av skrifter] til utdelning”.³¹⁰ Även i andra utländska ekonomiska sällskap, såsom de tyska sällskapen, var det allmän praxis att dela ut gratis exemplar av publikationer till prästerskapet för vidare spridning till allmogen. Prästerna ansågs som den mest lämpade gruppen att verkställa ambitionen om upplysning bland allmogen.³¹¹

³⁰⁷ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 232.

³⁰⁸ Lässig, ”The History of Knowledge and the Expansion of the Historical Research Agenda”, 44.

³⁰⁹ Memorial, s. 133, D VI 3, FHS, ÅAB.

³¹⁰ *Utdrag af Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Dagbok. År 1801*, 2–3.

³¹¹ Bödeker, ”Economic Societies in Germany, 1760-1820”, 204.

Kyrkorna ansågs som ett viktigt socialt rum för kunskaps-cirkulation om hushållningsfrågor i lokalsamhällena. Finska Hushållningssällskapet uttryckte i ett cirkulär 1825 hur det vore önskvärt att det i alla kyrkor skulle finnas fullständiga samlingar av sällskapets publikationer.³¹² Även Patriotiska sällskapets publikationer ingick i kyrkors boksamlingar under slutet av 1700-talet. Staffan Högberg menar att Patriotiska sällskapets publikationer även kan tänkas ha haft en vidare läsekrets än prenumerationssiffrorna ger vid handen genom den allmänna praxisen på landsbygden om att samma exemplar av tidskrifter kunde cirkulera mellan många olika läsare.³¹³

Kyrkornas samlingar hade möjligheten att undanröja de ekonomiska hindren för kunskapsspridning bland allmogen i form av de prenumerationsskostnader som fanns för vissa av Finska Hushållningssällskapets tidskrifter. Underrättelserna var en av de avgiftsbelagda tidskrifterna, där tanken var att församlingarna skulle stå för prenumerationsskostnaderna för att exemplar kunde ingå i kyrkornas samlingar.³¹⁴ Projektet mötte däremot på en del motstånd, då många församlingar inte var villiga att lägga ut dessa kostnader. I de inkomna breven till sekreterare Böcker under år 1826 uttryckte flera kyrkoherdar hur sockenborna visat sig motvilliga till att prioritera dessa kostnader med församlingarnas begränsade medel och ofta skuldsatta tillstånd.³¹⁵ Kyrkoherden i Kyrkslätt församling skrev att sockenstämman ”tyckte [...] att af Skrifter ej kunde, ehuru goda i sig sjelf, ej för hela Församlingen i allmenhet medföra den nytta som vore svarande emot den utgift som deras nu i skuldvarande kyrka råkad uti”.³¹⁶ På liknande sätt rapporterade kyrkoherden i Uskela församling från sockenstämman att ”Sockneboerne ville undandraga sig att inlösa en slik Tidskrift, som för öfrigt ansågs vara obrukbar för ortens Finska allmoge”.³¹⁷ Kyrkoherde Magnus Salvenius skrev till Böcker för att återlämna skrifter som sänts till hans bortgångne far, med orden att ”här å orten icke [...] finnes någon som skulle intresera sig för dessa Böcker”.³¹⁸ Citaten ligger i linje med det som jag tidigare har konstaterat om sällskapets insamlingsprojekt – att de möttes med svalt intresse från lokalsamhällenas och allmogens sida. I fråga om skrifterna antyder citaten ovan att ointresset åtminstone delvis handlade om att kunskapen inte ansågs tillräckligt relevant eller anpassad för allmogens behov.

³¹² Memorial, s. 119, D VI 3, FHS, ÅAB.

³¹³ Högberg, *Kungl. Patriotiska sällskapets historia*, 135.

³¹⁴ Zilliacus, *Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter: En källa för forskningen II*, 58.

³¹⁵ Brev, ”Bref till Professor Böcker och räkningar öfver dennes böcker”, s. 10, 11, 15, vol. 11, CB, ÅAB.

³¹⁶ Brev 22.8.1826, s. 12b, ”Bref till Professor Böcker och räkningar öfver dennes böcker”, vol. 11, CB, ÅAB.

³¹⁷ Brev 9.7.1826, s. 14, ”Bref till Professor Böcker och räkningar öfver dennes böcker”, vol. 11, CB, ÅAB.

³¹⁸ Brev 4.7.1826, s. 4b, ”Bref till Professor Böcker och räkningar öfver dennes böcker”, vol. 11, CB, ÅAB.

Frågorna om allmogens ointresse och de lärdas frustration över att folket inte förstod sitt eget bästa var ett allmänt fenomen bland de ekonomiska sällskapen runtom i Europa. Juliane Engelhardt har studerat de danska ekonomiska sällskapen och konstaterar att det hände att allmogen vägrade ta emot pamfletter som delades ut trots att de var gratis. Hon menar ändå att oftast var inte allmogens motstånd mot sällskapens ambitioner aktivt utan snarare uttrycktes missnöjet indirekt och passivt.³¹⁹ I Jan Stattins forskning om de svenska hushållningssällskapen konstaterar han i enlighet med Engelhardt att sällskapens verksamhet i början bemöttes av misstro och ointresse från allmogens sida. Han menar att orsaken låg i att verksamheten främst motsvarade ståndspersoners behov och intressen. Frammot 1800-talets mitt aktiverades däremot bredare samhällsgrupper i sällskapen allteftersom samhällsförändringarna skapade nya starka grupper inom bondeståndet som sökte inflytande.³²⁰

Den sociala räckvidden för kunskaps-cirkulation genom Finska Hushållningssällskapets texter begränsades alltså bland allmogen av flera faktorer, såsom språk, distributionssvårigheter, för höga kostnader och bristande intresse. De texter som kan antas ha haft den största potentialen till allmän spridning bland allmogen var de tidigare nämnda uppsatserna skrivna av hushållningssällskapet som infördes i Vetenskapsakademiens almanackor. Almanackorna hörde till de mest spridda texterna i Sverige vid sidan av religiösa skrifter under 1700- och 1800-talen.³²¹ Erik Bodensten har visat hur almanackorna var en viktig bidragande faktor till att offentlig kunskaps-cirkulation om potatisodling kunde slå igenom under andra hälften av 1700-talet. Han menar att knappt någon annan sekulär publikation kunde mäta sig med det inflytande almanackorna hade, eftersom de var mycket omtyckta, såldes till ett lågt pris och trycktes i ansevärt stora upplagor jämfört med exempelvis dagstidningar.³²² Det finns därmed skäl att anta att även Finska Hushållningssällskapets kunskaps-cirkulation kunde finna en lukrativ plattform i almanackorna.

Korrespondentnätverken och brevväxling överlag var ytterligare ett sätt för sällskapet att försöka öka kunskaps-cirkulationen i lokalsamhällena. Sådana nätverk och brevväxling var avgörande för informationsförmedling och kunskaps-cirkulation inom de lärda kretsarna under den ifrågavarande tidsperioden. Charlotta Wolff har studerat korrespondens som ett uttryck för

³¹⁹ Juliane Engelhardt, "Patriotic Societies and Royal Imperial Reforms in Denmark, 1761–1814". Koen Stapelbroek & Jani Marjanen (eds.), *The Rise of Economic Societies in the Eighteenth Century: Patriotic Reform in Europe and North America* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012), 229–230.

³²⁰ Stattin, *Hushållningssällskapen och agrarsamhällets förändring*, 183, 189, 217.

³²¹ Björck & Kaiserfeld, "Akademiens historia", 109, 126.

³²² Bodensten, "A Societal History of Potato Knowledge in Sweden c. 1650–1800", 51.

upplysningstidens intellektuella kosmopolitism och menar att breven var centrala redskap för textförmedling. Korrespondensen kunde även innehålla böcker och tidskrifter förutom de egentliga breven, vilket visar på hur tankeutbytena var mångdimensionella och gjordes genom flera olika forum.³²³ Även i Finska Hushållningssällskapets korrespondentnätverk skickades tidskrifter och avhandlingar, däribland sällskapets egna publikationer, i syftet att ge dem vidare kännedom och spridning i lokalsamhällena. Korrespondenterna hade ett dubbelt ansvar att både delge av sin kunskap till sällskapets insamlingar och vidareförmedla kunskap som medierats via sällskapet. Kunskap cirkulerade på detta sätt tillbaka till lokalsamhällena genom de personer som bidragit till kunskapsbildningen genom sina inskickade upplysningar.

Förutom korrespondenterna uppmuntrade sällskapet sina samtliga ”i landsorten vistande Ledamöter, at hvar i sin ort söka utsprida ibland Allmogen ljus och kunskap i Hushållningen” och fungera som goda föredömen för dem. Sällskapet menade att allmogen bäst kunde upplysas genom ”tillfälliga samtal och undervisningar” framom strikt organiserade former av upplysning.³²⁴ Sällskapet önskade att ledamöterna skulle göra sällskapet avsikter kända och upplysa om hushållningsfrågor ”wid Socknestämmor och andra tillfällen då Allmogen sammankommer”.³²⁵ I detta kan ses förhoppningen från sällskapets sida om att kunskaps-cirkulation skulle ske spontant och naturligt i lokalsamhällena, från de högre klasserna till de lägre. Vanliga mötesplatser för kunskapsförmedling var under denna tid framför allt kyrkorna och kyrkbackarna, marknader och privata hem.³²⁶ Antagligen var sällskapets förhoppning att även hushållningskunskap skulle spridas i dessa rum. Det fanns däremot röster som tvivlade på att kunskap skulle spridas spontant av ledamöterna. I ett memorial år 1799 framförde Olof Wibelius ståndpunkten om att det borde finnas särskilt anlitade personer med goda kunskaper som skulle handleda allmogen om de hushållningsfrågor som sällskapet ville sprida. Han menade att sällskapet borde ta frågan om allmogens upplysning på allvar eftersom ”kunskap och drift segrar öfver alla hinder”.³²⁷ Wibelius projektförslag var mycket ambitiöst och fick inte gensvar bland sällskapets ledamöter.

³²³ Charlotta Wolff, ”Carl Fredrik Scheffers brevväxling med franska fysiokrater”, *Historisk Tidskrift för Finland* 88 (2003:2): 201.

³²⁴ *Utdrag af Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Dagbok år 1800*, 114.

³²⁵ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 166.

³²⁶ Minna Ahokas & Päivi Räisänen-Schröder, ”Papisto ja hyödyllinen tieto 1700-luvun Ruotsissa”. Minna Ahokas & Esko M. Laine (toim.), *Hyödyllisen tiedon piirit: Tutkimuksia papistosta, rahvaasta ja tiedon rakentumisesta 1700-luvulla* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2018), 20.

³²⁷ *Utdrag af Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Dagbok år 1800*, 86.

Memorialet är hursomhelst ett intressant inlägg i debatten om hur en kunskapsförmedling bland allmogen bäst kunde genomföras.

Muntlig kunskapsförmedling var något som sällskapet förespråkade vid sidan om de utgivna skrifterna eftersom de många utmaningarna att sprida texter bland allmogen gjorde att sällskapet inte kunde förlita sig endast på dem i sin önskan om upplysning av allmogen. Förutom de spontana samtalen och efterdömena överlämnade sällskapet stort ansvar på prästerskapet och kyrkorna för att verkställa en muntlig kunskapsförmedling. Församlingsprästerna var vid sidan av de lärda vid universiteten och biblioteken de centrala aktörerna för kunskaps-cirkulation i 1700- och 1800-talens samhälle.³²⁸ Prästerna hade rollen som folkupplysare i bredare bemärkelse än endast det religiösa under 1700-talets ”nyttans tidevarv”. De lärda kretsarna hade stark tilltro till att prästerna var i den mest fördelaktiga positionen att både inhämta och förmedla kunskap på lokal nivå. Prästerskapet fungerade därmed även som en ”portvakt” för kunskaps-cirkulation, eftersom de hade möjlighet att välja vad de förmedlade till allmänheten och på vilket sätt.³²⁹

Sällskapet levererade regelbundet kungörelser och skrifter till prästerskapet för att läsas upp i kyrkorna.³³⁰ För dessa slags uppläsningar blev de finska översättningarna ett huvudbry för sällskapet, med tanke på de många olika finska dialekterna som talades runtom i landet. De skrivna översättningarna behövde med andra ord anpassas så att uppläsaren kunde göra sig förstådd i alla delar av landet.³³¹ Utmaningen löstes genom att sällskapet lät ett antal kunniga personer i finska språket från olika delar av landet överse och jämka översättningarna för att göra dem så förståeliga som möjligt. Nils Erik Villstrand noterar att genom dessa slags översättningar skapades samtidigt det finska skriftspråket, som vid denna tid ännu var föga utvecklat.³³² Sällskapet hade ändå inte resurser att översätta alla texter som de önskade få upplästa i kyrkorna, utan ansvaret för översättningarna låg ofta hos prästerna.³³³ Detta var även den allmänna praxisen gällande kungörelser i kyrkorna överlag – prästerskapet hade skyldigheten att utföra översättningar av kungörelser från kungen och länsstyrelsen. Villstrand

³²⁸ Laura Hollsten & Johanna Wassholm, ”Kunskaps-cirkulation i 1700-talets Åbo”, *AURAICA: Scripta a Societate Porthan Edita* (2017:8): 5.

³²⁹ Ahokas & Räisänen-Schröder, ”Papisto ja hyödyllinen tieto 1700-luvun Ruotsissa”, 9, 15–18.

³³⁰ Zilliacus, *Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter: En källa för forskningen I*, 201.

³³¹ Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall*, 232.

³³² Nils Erik Villstrand, ”Skriftlighet med förhinder: Den svenska statsmaktens kungörelser i finskspråkiga församlingar under 1700-talet”, Max Engman & Nils Erik Villstrand (red.), *Maktens mosaik: Enhet, särart och självbild i det svenska riket* (Helsingfors; Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland; Atlantis, 2008), 354–355.

³³³ Zilliacus, *Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter: En källa för forskningen I*, 201.

menar att det inte alltid behövde vara en negativ sak att prästerna inte alltid fick färdiga översättningar, eftersom de lokala prästerna hade större potential att kunna göra översättningar som förstods på de lokala dialekterna. Prästerna hade alltså en viktig förmedlande roll både från det skriftliga till det muntliga och från svenska till finska.³³⁴ I och med den muntliga kunskapsförmedlingen skedde både språkliga och kulturella översättningar, då kunskapen anpassades till att kunna förstås inom olika lokala kontexter. Lokalsamhällena var en viktig arena för sällskapetets önskan om vidare samhällelig kunskaps-cirkulation både genom skriftliga och muntliga medel, där ansvaret för främjandet av kunskapsförmedlingen lades framför allt på korrespondenterna, ledamöterna och prästerskapet.

³³⁴ Villstrand, "Skriftlighet med förhinder", 345–346, 359.

6 Slutsatser och avslutning

I den här avhandlingen har jag studerat skapandet och cirkulerandet av kunskap utgående från Finska Hushållningssällskapets insamlingsverksamhet under sent 1700- och tidigt 1800-tal. Frågan om hur insamlingarna formades och förstods i skapandet och cirkulerandet av kunskap diskuterades genom en tredelad analys, med fokus på 1) insamlingarnas utformning, 2) skapandet av kunskap och 3) cirkulerandet av kunskap. Tillsammans ger delarna en helhetsbild av vilka drivkrafter och värderingar som låg bakom sällskapets strävan efter kunskap och hur det i sin tur påverkade insamlingsmetoderna och möjligheterna för kunskaps-cirkulation.

I den första analysdelen diskuterades insamlingsverksamhetens tillkomst, utformning och motiveringar. Behovet av insamlingar tillskrevs stor och självklar betydelse genast vid sällskapets grundande. Syftena med insamlingarna var att åstadkomma en heltäckande kartläggning av Finland för att få kunskap om landets tillstånd och möjligheter till förbättrande av ekonomin. I motiverandet av insamlingarna använde sällskapet en utpräglad patriotisk retorik som syftade till att uppmana till deltagande i projekten i andan av att arbeta för det gemensamma bästa. Under den undersökta perioden hade sällskapet ändå svårigheter med att engagera till deltagande, vilket resulterade i att många av insamlingsprojekten blev besvikelser för sällskapet. Jag gör iakttagelsen att utvecklingen under tidsperioden gick mot alltmer specificerad och rationaliserad insamling, måhända som en följd av att sällskapet insåg att de mer allmänna uppropen om upplysningar inte kunde ge den grad av användbarhet som eftersöktes. Istället skärptes kraven och instruktionerna för insamlingarna, vilket jag samtidigt ser som en form av skärpt maktutövande för ökad kontroll över innehållet av råmaterialet för skapandet av kunskap. Sällskapet hade noggranna föreskrifter för de insamlade handlingarnas hanterande, vilket jag i kombination med sällskapets omsorg över arkivets förbättrande menar att visar på hur central och symbolisk insamlingsverksamheten var för sällskapet.

I det andra analyskapitlet studerade jag hur kunskap skapades utifrån de insamlade handlingarna och hur sällskapet förstod och värderade kunskap. Sällskapet framhöll framförallt att kunskap skulle vara nyttig, rationell och erfarenhetsbaserad. Under 1820-talet kan hos sällskapet dessutom skönjas en ännu starkare betoning av *vetenskaplig* kunskap. Sällskapet definierade kunskap genom ett motsatsförhållande till allmogens föråldrade och vanemässiga kunnande. Den kunskap som sällskapet ville skapa och sprida skulle användas som ett verktyg mot allmogens fördomsfullhet mot nya jordbruksmetoder. Sällskapet hade en exkluderande syn på vem som var kapabel till att producera den eftertraktade kunskapen. De kunskapsaktörer

som sällskapet hade i åtanke för insamlingarna var framförallt manliga ståndspersoner, som beskrevs som patriotiska, kunniga och upplysta. Kunskap om allmogen tänktes bäst kunna ges genom ståndspersoners filtrering. Genom granskningsprocesserna av de inkomna handlingarna framkom ytterligare de exkluderande höga förväntningarna, med krav på sakkunnighet och vetenskaplighet, som insamlingarna präglades av. Min tolkning är att i granskningsprocesserna bedömdes i grund och botten skribenternas förmåga att kommunicera kunskap i enlighet med de ramar som sällskapet ställt för insamlingarna. Samtidigt var granskningarna ett exempel på hur arkiven har makt att forma handlingarnas meningsskapande – i sällskapets fall genom att vissa handlingar framhävdes och möjliggjordes vidare spridning medan andra fick försvinna in i mängden i arkivet.

I det avslutande analyskapitlet diskuterades kunskaps-cirkulation utgående från sällskapets insamlings- och publikationsverksamhet. Frågan om hur kunskap cirkulerade i och utanför sällskapet besvarades genom analys av sällskapet som en kunskapsarena samt cirkulationens mediala, materiella och sociala dimensioner. I analysen reflekterade jag över dessa aspekter med fokus på tre plattformar som jag identifierat som särskilt centrala för kunskaps-cirkulationen: sällskapets möten och samlingslokaler, korrespondentnätverket och lokalsamhällena samt sällskapets publikationer. En slutsats är att sällskapet aktivt försökte styra kunskapsförmedlingen och kunskapens innehåll genom att formatera kunskapen på olika sätt för olika målgrupper. Ståndspersoner och allmogen ansågs ha skilda uppfattningsförmågor som ledde till ett upplevt behov av att utarbeta särskilda skrifter till allmogen. Formateringen handlade både om lättfattligheten och lämpligheten av sakinnehållet och om språkliga och kulturella översättningar. Kunskaps-cirkulationens ramar lades av medlemmar ur samhällets övre skikt, med andra ord hushållningssällskapet och deras kontakter ute i landet, men allmogen hade ändå möjlighet att påverka kunskapens rörelser genom att exempelvis välja att inte ta emot de skrifter som erbjöds dem och uttrycka sitt missnöje om publikationerna i församlingarna och sockenstämmorna.

Jag hävdar att det går att konstatera att någon form av kunskaps-cirkulation skedde med utgångspunkt i insamlingarna, men att den troligen höll sig till begränsade kretsar – främst sällskapets ledamotskrets och läsarkretsen för sällskapets publikationer. Publikationerna nådde inte den stora allmänheten i den utsträckning som sällskapet strävade efter – det har de många utmaningar och motgångar som sällskapet uttryckte om saken kunnat visa i min analys. Inte heller insamlingarna i sig väckte ett tillräckligt stort intresse för att man kunde säga att kunskap skulle ha cirkulerat bland informanterna på ett samhälleligt plan. Jag menar ändå att kunskap

åtminstone i viss mån rörde sig mellan olika sociala skikt även utanför sällskapetets aktiva elit: främst i anslutning till korrespondenterna och prästerskapets kontakter till allmänheten på det lokala planet. De centralaste plattformarna för denna slags kunskaps-cirkulation handlade om det muntliga kunskapsförmedlandet i kyrkorna och andra mötesplatser. Den kunde ske både i formella former som uppläsningar i kyrkorna och som mer spontana samtal i lokala knutpunkter. Den materiella kunskaps-cirkulationen i form av sällskapetets skrifter bedömer jag som begränsad bland allmogen – endast almanackorna kan antas ha haft en större spridning.

Det återstår för framtida vidare forskning att utreda huruvida allmogen anammade något av kunskapen och omformade den på egna sätt så att den sattes i cirkulation eller om kunskapen stannade vid de uppläsningar som gjordes i kyrkorna. Fördjupade analyser av kunskaps-cirkulation, där forskaren faktiskt skulle använda kunskaps-cirkulation som metod och systematiskt följa kunskapens rörelser genom insamlings- och förmedlingsprocesserna, skulle ge värdefulla insikter om Finska Hushållningssällskapetets grad av inflytande och betydelse för olika sociala grupper och samhället i stort under historiens gång. Exempelvis kunde man konkret studera hur kunskap förändrades eller inte förändrades i olika medier och vilka människor som nåddes av kunskapens olika omformningar. Givande insikter kunde exempelvis fås genom att närmare studera brevsamlingarna i Finska Hushållningssällskapetets och Carl Christian Böckers arkiv. I min avhandling gav denna typ av otryckt arkivmaterial värdefulla fördjupade och mer personliga yttranden från olika deltagande aktörer, som hjälpte att få en bild av hur insamlingsverksamheten förstods och upplevdes. För övrigt bedömer jag att även mitt mest använda källmaterial i form av publikationerna lämpade sig väl för besvarande av mina frågeställningar, eftersom de innehöll rikligt med normativa utsagor som lämpade sig för att få grepp om de diskurser som förknippades med insamlingarna och skapandet av kunskap.

Sammantaget har min avhandling kunnat visa på Finska Hushållningssällskapetets stora tilltro till kunskapens reformerande potential genom de omfattande och noggranna ansträngningar som gjordes för att samla, skapa och sprida kunskap. Sällskapetets arkiv och dess handlingar hade ett stort egenvärde för sällskapetets ambitioner i att kunna skapa en värdefull helhet av samlad kunskap för både samtida och framtida behov. Mitt använda arkivvetenskapliga perspektiv gav värdefulla insikter om maktperspektivet i hur kunskap skapas och hur de mediala och materiella aspekterna av kunskaps-cirkulation formas genom arkivets ageranden. Det kunskapshistoriska angreppssättet möjliggjorde i sin tur en nyanserad förståelse av sällskapet som kunskapsarena. Kontinuerligt sökte sällskapet att skapa nya plattformar för kunskap att röra sig i.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Åbo Akademis bibliotek, Åbo (ÅAB)

Carl Christian Böckers samling (CB)

Volymerna 11 och 18

Finska Hushållningssällskapets arkiv (FHS)

A. Protokoll och föredragningslistor

D. Ankomna, skrivelser, handlingar o.dyl.

Tryckta källor

Dagbok

Utdrag af Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Dagbok år 1800. Åbo: J. C. Frenckell, 1800.

Utdrag af Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Dagbok. År 1801. Åbo: J. C. Frenckell, 1801.

Utdrag af Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Dagbok. År 1802. Åbo: J. C. Frenckell, 1802.

Handlingar

Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Handlingar. Första tomen. Åbo: Frenckellska Boktryckeriet, 1803.

Kejsrerliga Finska Hushållnings-Sällskapets Handlingar. Tredje tomen. Åbo: Bibel-Sällskapets Boktryckeri, 1819.

Redogörelser

Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets göromål ifrån den 1 November 1797, til den 1 Nov. 1798. Åbo: Johan Ch. Frenckell, s.a.

Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets göromål ifrån den 1 november år 1798, til samma tid år 1799. Åbo: Johan Ch. Frenckell, s.a.

Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 1 November år 1799, til samma tid år 1800. Åbo: Johan Ch. Frenckell, s.a.

Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets göromål ifrån den 1 november år 1800, til den 2 November 1801. Åbo: Johan Ch. Frenckell, s.a.

Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets göromål ifrån den 2 November år 1801, till samma tid år 1802. Åbo: Johan Ch. Frenckell, s.a.

Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets göromål ifrån den 1 November år 1802, till samma tid år 1803. Åbo: Johan Ch. Frenckell, s.a.

Till Allmänheten, Redogörelse för Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets göromål ifrån den 1 November år 1803, till samma tid år 1804. Åbo: Johan Ch. Frenckell, s.a.

Till Allmänheten, Redogörelse för Kejslerliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, ifrån den 1 Nov. år 1813, till samma tid år 1814. Åbo: Joh. Christ. Frenckell & Son, s.a.

Till Allmänheten, Redogörelse för Kejslerliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, ifrån den 1 Nov. 1814, till samma tid år 1815. Åbo: Johan Christ. Frenckell, s.a.

Till Allmänheten, Redogörelse för Kejslerliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, ifrån den 1 Nov. 1815, till samma tid år 1816. Åbo: Joh. Christ. Frenckell & Son., s.a.

Till Allmänheten, Redogörelse för Kejslerliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, ifrån den 1 Nov. 1816, till samma tid år 1817. Åbo: Joh. Christ. Frenckell & Son., s.a.

Till Allmänheten, Redogörelse för Kejslerliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 6 November 1817 till den 2 November 1818. Åbo: Joh. Christ. Frenckell & Son., s.a.

Till Allmänheten, Redogörelse för Kejslerliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 1 November 1820, till den 8 November 1821. Åbo: J. C. Frenckell & Son., 1822.

Till Allmänheten, Redogörelse för Kejslerliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 8 November 1821, till den 2 November 1822. Åbo: Bibelsällskapets tryckeri, 1823.

Till Allmänheten, Redogörelse för Kejslerliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 2 November 1823, till den 8 November 1824. Åbo: Christ. Ludv. Hjelt, 1828.

Till Allmänheten, Redogörelse för Kejslerliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 8 November 1824, till den 1 November 1827. Åbo: Christ. Ludv. Hjelt, 1828.

Till Allmänheten, Redogörelser för Kejslerliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, från den 1 November 1827, till den 1 November 1830. Åbo: Christ. Ludv. Hjelt, 1831.

Stadgar

Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets stadgar, antagne den 1 November 1799. Åbo: Johan Ch. Frenckell, s.a.

Kejslerliga Finska Hushållnings-Sällskapets stadgar. Å nyo öfversedde och antagne den 7 November 1821. Åbo: Bibel-Sällskapets Tryckeri, 1822.

Underrättelser

Underrättelser Från Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapet. 1. Åbo: J. C. Frenckell, 1807.

Underrättelser Från Kejslerliga Finska Hushållningssällskapet. 5. Åbo: J. C. Frenckell & Son., 1816.

Underrättelser Från Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapet. Andra samlingen. N:o 1. Åbo: Bibel-Sällskapets Boktryckeri, 1823.

Tidning

Åbo Tidningar (kallad *Åbo Tidning* under perioden 1800–1809)

Litteratur

Ahokas, Minna & Laine, Esko M. (toim.). *Hyödyllisen tiedon piirit: Tutkimuksia papistosta, rahvaasta ja tiedon rakentumisesta 1700-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2018.

Ahokas, Minna & Räisänen-Schröder, Päivi, ”Papisto ja hyödyllinen tieto 1700-luvun Ruotsissa”. Minna Ahokas & Esko M. Laine (toim.), *Hyödyllisen tiedon piirit: Tutkimuksia papistosta, rahvaasta ja tiedon rakentumisesta 1700-luvulla*, 7–44. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2018.

Andersson Burnett, Linda. ”An Eighteenth-Century Ecology of Knowledge: Patronage and Natural History”. *Culture Unbound* 6 (2014): 1275–1297.

Arffman, Kaarlo. ”Almanakat hyödyllisen tiedon kohtaupaikkoina 1700-luvulla”. Minna Ahokas & Esko M. Laine (toim.), *Hyödyllisen tiedon piirit: Tutkimuksia papistosta, rahvaasta ja tiedon rakentumisesta 1700-luvulla*, 222, 228. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2018.

Artukka, Topi. ”Informationsförmedlingens knutpunkter – den muntliga kommunikationens rum i det tidiga 1800-talets Åbo”. *Historisk Tidskrift för Finland* 104 (2019:1): 74–106.

Berglund, Louise & Ney, Agneta. *Historikerns hantverk: Om historieskrivning, teori och metod*. Lund: Studentlitteratur, 2015.

Björck, Henrik & Kaiserfeld, Thomas, ”Akademiens historia”. Johan Kärnfelt, Karl Grandin & Solveig Jülich (red.), *Kunskap i rörelse: Kungl. Vetenskapsakademiens och skapandet av det moderna samhället*, 23–373. Göteborg: Makadam förlag, 2018.

Bodensten, Erik. ”A Societal History of Potato Knowledge in Sweden c. 1650–1800”. *Scandinavian Journal of History* 46 (2021:1): 42–62.

Bodensten, Erik. ”A societal knowledge breakthrough: Knowledge of potatoes in Sweden, 1749–50”. Johan Östling; David Larsson Heidenblad & Anna Nilsson Hammar (eds.), *Forms of Knowledge: Developing the History of Knowledge*, chap. 11. Lund: Nordic Academic Press, 2020.

Bosse, Heinrich. ”Dialogische Öffentlichkeit. Preisfragen und Preisaufgaben im 18. Jahrhundert”. *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur* 43 (2018:2): 235–254.

Brilkman, Kajsa. ”The circulation of knowledge in translations and compilations: A sixteenth-century example”. Johan Östling, Erling Sandmo, David Larsson Heidenblad, Anna Nilsson Hammar & Kari H. Nordberg (eds.), *Circulation of Knowledge: Explorations in the*

History of Knowledge, 160–171. Lund: Nordic Academic Press, 2018. Hämtat 28.12.2021, https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/36167357/Circulation_of_Knowledge.pdf.

Bödeker, Hans Erich, "Economic Societies in Germany, 1760–1820: Organisation, Social Structures and Fields of Activities". Koen Stapelbroek & Jani Marjanen (eds.), *The Rise of Economic Societies in the Eighteenth Century: Patriotic Reform in Europe and North America*, 182–211. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012.

Chernyaska, Maryna. "The contested identity of folklore archives: Folkloristics and archival studies at a crossroads". Lauri Harvilahti, Audun Kjus, Clíona O'Carroll, Susanne Österlund-Pötzsch, Fredrik Skott & Rita Treija (eds.), *Visions and Traditions: Knowledge Production and Tradition Archives*, 24–40. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 2018.

Cook, Terry. "Archival Science and Postmodernism: New Formulations for Old Concepts". *Archival Science* 1 (2001:1): 3–24.

Cook, Terry. "From Information to Knowledge: An Intellectual Paradigm for Archives". *Archivaria* 19 (1984): 28–49.

Cygnæus, Gustaf. *Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*. Åbo: Finska Hushållningssällskapet, 1897.

Engelhardt, Juliane. "Patriotic Societies and Royal Imperial Reforms in Denmark, 1761–1814", Koen Stapelbroek & Jani Marjanen (eds.), *The Rise of Economic Societies in the Eighteenth Century: Patriotic Reform in Europe and North America*, 229–230. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012.

Fitzgerald, Kelly & Hämäläinen, Niina. "Individual aims, public purposes: Creation of and access to tradition archives and vernacular publications in Finland and Ireland". Lauri Harvilahti, Audun Kjus, Clíona O'Carroll, Susanne Österlund-Pötzsch, Fredrik Skott & Rita Treija (eds.), *Visions and Traditions: Knowledge Production and Tradition Archives*, 178–204. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 2018.

Frängsmyr, Tore. *Svensk idéhistoria: Bildning och vetenskap under tusen år. Del 1 1000–1809*. Stockholm: Natur och kultur, 2000.

Friedrich, Markus. *The Birth of the Archive: A History of Knowledge*. Ann Arbor, Michigan: University of Michigan Press, 2018.

Hamberg, Erik. *Olof Knös och 1700-talets lärda samlarkultur: Studier kring förmedling och samlande av böcker i Sverige under den gustavianska tiden*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, 1985.

Hanska, Jussi & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.). *Huoneentaulun maailma: Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2010.

Hollsten, Laura & Wassholm, Johanna. "Kunskaps-cirkulation i 1700-talets Åbo". *AURICA: Scripta a Societate Porthan Edita* (2017:8): 5–7.

Holmberg, Eric. *Finska Hushållningssällskapets skrifter 1797–1930: Bibliografi. 1*. Åbo: Finska Hushållningssällskapet, 1931.

- Högberg, Staffan. *Kungl. Patriotiska sällskapets historia: Med särskild hänsyn till den gustavianska tidens agrara reformsträvanden*. Stockholm: Norstedt, 1961.
- Höglund, Mats, ”Hushållningssällskapet och upplysningen”. Olof Kåhrström (red.), *Regionala främjare av de areella näringarna under 200 år: Hushållningssällskapens historiker, periodiska skrifter och arkiv*, 45–48. Stockholm: Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, 2002.
- Höglund, Mats. ”Kronobergs läns hushållningssällskaps utveckling under 1800-talets första decennier – en agrar elit i en regional offentlighet”. Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, 2014. Hämtat 28.11.2021, <https://www.ksla.se/pdf-meta/kronobergs-lans-hushallningssallskaps-utveckling-under-1800-talets-forsta-decennier/>.
- Johannisson, Karin. *Det mätbara samhället: Statistik och samhällsdröm i 1700-talets Europa*. Stockholm: Norstedts, 1988.
- Jordheim, Helge & Shaw, David Gary. ”Opening doors: A turn to knowledge”. *History and Theory* 59 (2020:4): 3–18.
- Ketelaar, Eric. ”Tacit Narratives: The Meanings of Archives”. *Archival Science* (2001:1): 131–141.
- Kåhrström, Olof (red.). *Regionala främjare av de areella näringarna under 200 år: Hushållningssällskapens historiker, periodiska skrifter och arkiv*. Stockholm: Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, 2002.
- Kärnfelt, Johan; Grandin, Karl & Jülich, Solveig (red.). *Kunskap i rörelse: Kungl. Vetenskapsakademien och skapandet av det moderna samhället*. Göteborg: Makadam förlag, 2018.
- Kärnfelt, Johan, ”Om boken”. Johan Kärnfelt, Karl Grandin & Solveig Jülich (red.), *Kunskap i rörelse: Kungl. Vetenskapsakademien och skapandet av det moderna samhället*, 11–21. Göteborg: Makadam förlag, 2018.
- Legnér, Mattias. *Fäderneslandets rätta beskrivning: Mötet mellan antikvarisk forskning och ekonomisk nyttokult i 1700-talets Sverige*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 2004.
- Lundberg, Björn. ”What is conventional wisdom? J.K. Galbraith and the acceptability of knowledge”. Johan Östling; David Larsson Heidenblad & Anna Nilsson Hammar (eds.), *Forms of Knowledge: Developing the History of Knowledge*, chap. 8. Lund: Nordic Academic Press, 2020.
- Lybeck, Jari. *Arkistot yhteiskunnan toimiva muisti: Asiakirjahallinnon ja arkistotoimen oppikirja*. Helsinki: Arkistolaitos, 2006.
- Lässig, Simone. ”The History of Knowledge and the Expansion of Historical Research Agenda”. *Bulletin of the German Historical Institute* 59 (2016): 29–58.
- Manninen, Juha. *Valistus ja kansallinen identiteetti: Aatehistoriallinen tutkimus 1700-luvun Pohjolasta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2000.
- Marjanen, Jani, ”Between ‘Public’ and ‘Private Economy’: The Finnish Economic Society and the Decline of Economic Patriotism, 1797-1833”. Koen Stapelbroek & Jani Marjanen

(eds.), *The Rise of Economic Societies in the Eighteenth Century: Patriotic Reform in Europe and North America*, 313–338. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012.

Marjanen, Jani. *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall: Finska Hushållningssällskapet i europeisk, svensk och finsk kontext 1720–1840*. Helsingfors: Helsingfors universitet, 2013.

Marjanen, Jani. ”Finland som begrepp och retorik”. *Historisk Tidskrift för Finland* 102 (2017:3): 533–544.

Olle Markgren & Leif Berndtsson, ”Hushållningssällskapen och historiens betydelse för deras utveckling”. Olof Kåhrström (red.), *Regionala främjare av de areella näringarna under 200 år: Hushållningssällskapens historiker, periodiska skrifter och arkiv*, 21–24. Stockholm: Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, 2002.

Nesmith, Tom. ”Archives From the Bottom Up: Social History and Archival Scholarship”. *Archivaria* 14 (1982):5–26.

Nesmith, Tom. ”Reopening Archives: Bringing New Contextualities Into Archival Theory and Practice”. *Archivaria* 60 (2006): 259–274.

Nesmith, Tom. ”Seeing Archives: Postmodernism and the Changing Intellectual Place of Archives”. *The American Archivist* 65 (2002:1): 24–41.

Niemelä, Jari. *Lääninlampureista maaseutukeskuksiin: Maaseutukusten ja niiden edeltäjien maatalousneuvonta 1700-luvulta 1990-luvulle*. Helsinki: Suomen historiallinen seura: Maaseutukusten liitto, 1996.

Niemelä, Jari. ”Suomen Talousseuran alkuvaiheet”. *AURICA: Scripta a Societate Porthan Edita* (2010:3): 41–44.

Nilsson Hammar, Anna, ”Diskursanalys”. Martin Gustavsson & Yvonne Svanström (red.). *Metod: Guide för historiska studier*, 133–160. Lund: Studentlitteratur, 2018.

Pettersson, Ronny, ”Forskning om hushållningssällskapens historia”. Olof Kåhrström (red.), *Regionala främjare av de areella näringarna under 200 år: Hushållningssällskapens historiker, periodiska skrifter och arkiv*, 29–44. Stockholm: Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, 2002.

Rekrut, Ala. ”Material Literacy: Reading Records as Material Culture”. *Archivaria* 60 (2005): 11–37.

Runefelt, Leif. *Dygden som välståndets grund: Dygd, nytta och egennyttan i frihetstidens ekonomiska tänkande*. Stockholm: Stockholms universitet, 2005.

Sandström, Håkan. *Finska Hushållningssällskapet 1797–1947*. Åbo: Finska Hushållningssällskapet, 1947.

Sarasin, Philipp & Kilcher, Andreas. ”Editorial”. *Nach Feierabend: Zürcher Jahrbuch für Wissensgeschichte* 7 (2011): 8.

Sarasin, Philipp. ”More Than Just Another Speciality: On the Prospects for the History of Knowledge”. *Journal for the History of Knowledge* 1 (2020:2): 1–5.

Sarasin, Philipp. ”Was ist Wissensgeschichte?”. *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur* 36 (2011:1): 159–172.

Schwartz, Joan M. & Cook, Terry. "Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory". *Archival Science* (2002:2): 1–19.

Secord, James A. "Knowledge in Transit". *Isis* 95 (2004:4): 654–672.

Skouvig, Laura. "The raw and the cooked: Information and knowledge in history". Johan; David Larsson Heidenblad & Anna Nilsson Hammar (eds.), *Forms of Knowledge: Developing the History of Knowledge*, chap. 6. Lund: Nordic Academic Press, 2020.

Soininen, Arvo. *Vanha maataloutemme: Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnällisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle*. Helsinki: Suomen historiallinen seura, 1974.

Stapelbroek, Koen & Marjanen, Jani, "Political Economy, Patriotism and the Rise of Societies". Koen Stapelbroek & Jani Marjanen (eds.), *The Rise of Economic Societies in the Eighteenth Century: Patriotic Reform in Europe and North America*, 1–25. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012.

Stapelbroek, Koen & Marjanen, Jani (eds.). *The Rise of Economic Societies in the Eighteenth Century: Patriotic Reform in Europe and North America*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012.

Stattin, Jan. *Hushållningssällskapen och agrarsamhällets förändring: Utveckling och verksamhet under 1800-talets första hälft*. Uppsala: Uppsala universitet, 1980.

Vainio-Korhonen, Kirsi, "Kadonneet ja unohdetut: Ruotsin ajalla eläneiden naisten kirjeet ja päiväkirjat julkisissa arkistoissa". Outi Hupaniittu & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Arkistot ja kulttuuriperintö*, 146–164. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2021.

Villstrand, Nils Erik, "Skriftlighet med förhinder: Den svenska statsmaktens kungörelser i finskspråkiga församlingar under 1700-talet". Max Engman & Nils Erik Villstrand (red.), *Maktens mosaik: Enhet, särart och självbild i det svenska riket*, 315–360. Helsingfors; Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland; Atlantis, 2008.

Westerlund, Lars. *Hushållnings- och lantbrukssällskapen i Finland åren 1797–1909: Plattformar i länen för samhälleligt deltagande*. Åbo: Åbo Akademi, 1985.

Wiitanen, Svea. *Finska Hushållningssällskapets arkiv*. Åbo: Åbo Akademis bibliotek, 1972.

Wolff, Charlotta. "Carl Fredrik Scheffers brevväxling med franska fysiokrater". *Historisk Tidskrift för Finland* 88 (2003:2): 185–201.

Zilliacus, Lars. *Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter: En källa för forskningen I*. Åbo: Åbo Akademis förlag, 2002.

Zilliacus, Lars. *Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter: En källa för forskningen II*. Åbo: Åbo Akademis förlag, 2003.

Zilliacus, Lars. *Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter: En källa för forskningen III*. Åbo: Åbo Akademis förlag, 2003.

Zilliacus, Lars, *Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter: En källa för forskningen IV*. Åbo: Åbo Akademis förlag, 2004).

Zilliacus, Lars. *Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter: En källa för forskningen VI*. Åbo: Åbo Akademis förlag, 2006.

Ågren, Maria, ”Källkritik”. Martin Gustavsson & Yvonne Svanström (red.), *Metod: Guide för historiska studier*, 41–65. Lund: Studentlitteratur, 2018.

Östling, Johan. ”Circulation, Arenas, and the Quest For Public Knowledge: Historiographical Currents and Analytical Frameworks”. *History and Theory* 58 (2020): 111–126.

Östling, Johan; Sandmo, Erling; Larsson Heidenblad, David; Nilsson Hammar, Anna & Nordberg, Kari H. (eds). *Circulation of Knowledge: Explorations in the History of Knowledge*. Lund: Nordic Academic Press, 2018. Hämtat 28.12.2021, https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/36167357/Circulation_of_Knowledge.pdf.

Östling, Johan & Larsson Heidenblad, David. ”Cirkulation – ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp”. *Historisk Tidskrift* 137 (2017:2): 269–284.

Östling, Johan & Larsson Heidenblad, David. ”Fulfilling the Promise of the History of Knowledge: Key Approaches for the 2020s”. *Journal for the History of Knowledge* 1 (2020:1): 1–6.

Östling, Johan. ”En kunskapsarena och dess aktörer: Under strecket och kunskaps-cirkulation i 1960-talets offentlighet”. *Historisk Tidskrift* 140 (2020:1): 95–124.

Östling, Johan. ”Vad är kunskapshistoria?”. *Historisk Tidskrift* 135 (2015:1): 109–119.

Östling, Johan; Larsson Heidenblad, David; Sandmo, Erling; Nilsson Hammar, Anna & Nordberg, Kari H., ”The history of knowledge and the circulation of knowledge: An introduction”. Johan Östling; Erling Sandmo; David Larsson Heidenblad; Anna Nilsson Hammar & Kari H. Nordberg (eds), *Circulation of Knowledge: Explorations in the History of Knowledge*, 9–33. Lund: Nordic Academic Press, 2018. Hämtat 28.12.2021, https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/36167357/Circulation_of_Knowledge.pdf.

Webbsidor

Hereditas culturalis. ”K. Finska Hushållningssällskapet arkiv”. Hämtat 20.2.2021, <http://bibbild.abo.fi/hereditas/fhs.html>.

Nationalbiblioteket. ”Tidning för Landthushållare”. Hämtat 27.12.2021, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/titles/fk01738?display=THUMB&year=1827>.

Projekt Runeberg. ”Nordisk familjebok.” Hämtat 31.10.2021. <http://runeberg.org/nfcg/0416.html>.

Svenska litteratursällskapet. ”Hållskjuts”. *Förvaltningshistorisk ordbok*. Hämtat 23.9.2021, <https://fho.sls.fi/uppslagsord/3724/hallskjuts/>.

Svenska litteratursällskapet. ”Stängselskyldighet”. *Förvaltningshistorisk ordbok*. Hämtat 23.9.2021, <https://fho.sls.fi/uppslagsord/9471/stangselskyldighet/>.

Åbo Akademi bibliotek. ”K. Finska Hushållningssällskapetets arkiv (1797–1917)”. Hämtat 20.2.2021, <https://www.abo.fi/biblioteket/arkivsamlingarna/k-finska-hushallningssallskapetets-arkiv-1797-1917/>.